

KIRKKO PUNAISESSA JULKISUUDESSA

**Työväenlehdistön näkemykset Suomen luterilaisesta kirkosta ja
uskonnonvapaudesta sisällissodan jälkeen vuosina 1918–1922**

Itä-Suomen yliopisto, teologian osasto

Läntinen teologia

Pro gradu -tutkielma, huhtikuu 2019

Kirkkohistoria

Jussi Rinta-Jouppi

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto	
Tekijät – Author Jussi Rinta-Jouppi			
Työn nimi – Title KIRKKO PUNAISESSA JULKISUUDESSA. Työväenlehdistön näkemykset Suomen luterilaisesta kirkosta ja uskonnonvapaudesta sisällissodan jälkeen vuosina 1918–1922			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Kirkkohistoria	Pro gradu -tutkielma Sivuainetutkielma Kandidaatin tutkielma Aineopintojen tutkielma	☒ 3.4.2019	71
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää työväenlehdistön näkemykset Suomen luterilaisesta kirkosta ja uskonnonvapaudesta vuosina 1918–1922. Tavoitteena oli kuvata työväenlehdistön asenneilmastoa sekä kirkon ja uskonnonvapauden rooleja kirjoittelussa ja selvittää tapahtuiko asenteissa tutkitulla aikavälillä muutoksia. Selvitin minkälaisia näkemyksiä kirkosta ja uskonnonvapaudesta työväenlehdistössä esiintyi ja miten niistä uutisoitiin. Muuttuivatko käsitykset käsiteltävänä aikana, miten ja miksi argumentaatio muuttui ja oliko eri lehtien linjoissa suuria eroja. Kirkkoa ja uskonnonvapautta koskevien kirjoitusten määrä työväenlehdistössä vaihteli tutkimusaikana. Vuonna 1918 kirjoituksia ilmestyi vain Suomen Sosialidemokratissa, ja ne olivat tyyliltään varovaisia. Kirjoituksia leimasi jo näinkin pian sisällissodan jälkeen SDP:lle ominainen vaatimus uskonnonvapaudesta, johon liittyi kirkon ja papiston kritisointi. Usko nähtiin positiivisessa valossa. Vuoden 1919 kirjoituksissa asenteellinen ilmasto oli pysynyt samanlaisena. Kirjoitusten määrä kasvoi edellisvuodesta ja useimmat lehdet alkoivat julkaista kirjoituksia kirkkoon ja uskonnonvapauden sekä uskonnonvapauslakiin liittyen. Myös uutistekstejä alkoi ilmestyä enenevässä määrin. Lehtien kannanotot noudattivat hyvin yhtenäistä linjaa. Vuosi 1920 toi mukanaan muutoksia kirjoitusten tyyliin, sillä SDP:tä irtautuneen SSTP:n tukijoiksi siirtyneet lehdet alkoivat julkaista uutta radikaalimpaa linjaansa kuvastavia kirjoituksia.</p> <p>Vuonna 1921 sekä SDP:n että SSTP:n lehdistön uutisoimista ja kirjoituksia hallitsi jälleen uskonnonvapauslaki, sillä tuolloin lakiehdotus jäi lepäämään yli vaalien, mikä aiheutti työväenlehdistössä turhautumista. Sekä sosialidemokraattien että sosialistisen työväenpuolueen asenteet olivat vuosina 1921 ja 1922 suurimmalta osalta ennallaan edellisvuosiin nähden. Vuonna 1922 SDP julkaisi monissa lehdissään myös vaalimainoksia, joiden sisältö oli vanhastaan tuttu uskonnonvapauden vaatimus, uskonnon julistaminen yksityisasiaksi sekä kirkon tekeminen puolueettomaksi luokkataisteluun nähden ja sen erottaminen valtiosta. Uskonnonvapauslain tultua hyväksytyksi kirjoittajat pyrkivät kannustamaan lukijoitaan eroamaan kirkosta heti, kun se olisi mahdollista. Laista iloittiin sekä SDP:n että SSTP:n joukoissa, mutta mukaan mahtui molemmin puolin myös soraääniä siitä, että saavutettu laki ei ollut vielä riittävä oikean uskonnonvapauden saavuttamiseksi. Työväenlehdistön asenneilmasto pysyi tutkittuna aikana kautta linjan hyvin johdonmukaisena, joskin verrattuna heti sisällissotaa seuranneisiin vuosiin, alkoi vuodesta 1921 lähtien SDP:n asenne kirkkoa kohtaan muuttua hieman maltillisemmaksi osin ehkä taktisista syistä vaaleja ajatellen, vaikka virallisesti oltiinkin edelleen kirkkoa vastaan. SSTP:ssa ei tapahtunut asenneilmastossa huomattavia muutoksia. Kirkon kritisoinnin argumentaatio lehdistössä ei myöskään muuttunut tutkimusajankohtana merkittävästi, lukuun ottamatta lehdistön jakautumisen vaikutuksia vuonna 1920.</p> <p>SDP:n vaatimukset uskonnonvapaudesta pysyivät hyvin samanlaisina läpi tutkimusajan paitsi vuonna 1918, jolloin kirjoittelua oli hyvin vähän. Jakautunut työväenlehdistö aktivoitui kirjoittamaan kirkosta, uskonnonvapaudesta ja uskonnonvapauslaista toden teolla vuonna 1920. Työväenlehdistön linjoissa esiintyi tutkittuna aikana aste-eroja, mutta ne olivat lähinnä SDP:n ja SSTP:n lehtien välisiä ja koskivat ennen muuta suhdetta uskontoon, johon SDP suhtautui paljon SSTP:ta positiivisemmin. Työväenlehdistön näkemys tukittuna ajanjaksona kirkosta ja sen papistosta voidaan yleistää tiivistää siten, että se nähtiin täysin eri asiaksi kuin kristillinen usko. Kirkkoa ja papistoa pidettiin ainoastaan porvariston vallankäytön välineenä ja rahanahneena reliikkinä menneisyydestä. Usko nähtiin sosialidemokraattisissa lehdissä edelleen tärkeänä osana ihmisten elämää ja vain uskontopakkoa paheksuttiin. Uskonto nähtiin yleisesti yksityisasiaksi, vaikka SSTP olikin linjoissaan virallisesti myös uskonnonvastainen. Uskonnonvapaus liittyi tavalla tai toisella lähes kaikkeen kirkkoa koskevaan kirjoitteluun tutkimallani ajanjaksolla.</p>			
Avainsanat – Keywords			
Lehdistö, työväenliike, kirkko, uskonnonvapaus			

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Theology	
Tekijät – Author Jussi Rinta-Jouppi			
Työn nimi – Title CHURCH IN RED PUBLICITY. The views of the press of labor movement concerning the Lutheran church of Finland and freedom of religion after the Finnish civil war during the years 1918–1922			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Church history	Pro gradu -tutkielma Sivuainetutkielma Kandidaatin tutkielma Aineopintojen tutkielma	☒ 3.4.2019	71
Tiivistelmä – Abstract			
<p>The aim of this research was to find out the views of press of the Finnish labor movement concerning the Lutheran church of Finland and freedom of religion during the years 1918–1922. My objective was to describe the attitudes of the press of Finnish labor movement and roles of the church and freedom of religion in it, and to find out if these opinions were diverse. I wanted to find out that what kind of views did the press of the labor movement have concerning the church and freedom of religion and how those were reported, did the views change at any point, how and why did the argumentation change and did the policies of the newspapers have any major differences between each other. The number of writings concerning the church and freedom of religion varied greatly during the years of my research. In 1918 there were very few articles, all in newspaper called ‘Suomen Sosialidemokraatti’ (The Social Democrat of Finland) and those were careful in tone. Although writings did have the demand of freedom of religion in them, which was an attribute of the social democratic party of Finland and which included criticizing of the church and its clergy. Faith was still seen in positive light and the papers did have a trait of being extra careful not to anger anyone, because of the civil war that had just ended. In 1919, attitudes in the writings of the press were unchanged. The number of articles did go up, and several of the newspapers started to publish material concerning the church, freedom of religion and the freedom of religion act. The number of news were also numerous. The policies of the newspapers concerning statements were also coherent. Year 1920 brought change into the writings of the press of the labor movement. This happened when new party called the socialist workers party of Finland chipped away from the social democratic party and started to publish new and more radical writings in its newspapers.</p> <p>In 1921 writings and news of the presses of both parties were dominated once again by the freedom of religion act, this time because the law proposal was laid to rest over the coming elections which frustrated the press of labor movement. The attitudes of both parties towards my subject remained pretty much unchanged in 1921 and 1922. In 1922 the social democratic party’s press published adds about coming elections in many of its newspapers, which included party’s old demands about freedom of religion, demand to make religion a personal matter, demand to make church neutral towards class struggle and to separate it from the state. When the freedom of religion act got approved, the writers of the press of labor movement started their mission to encourage the readers to separate themselves from the church as soon as possible. Both parties celebrated when the law got approved, although there were individuals in both parties that thought that this was still not enough to achieve real freedom of religion. The press of the labor movement stayed very consistent about its attitudes towards the subject, although compared with years right after the civil war, the social democratic party’s attitude towards the church started to turn more moderate starting from 1921, possibly because of tactical reasons like the elections. Even so, the official policy of the party was still to be against the church. Attitudes of the socialist workers party did not change. Argumentation of the press in its criticisms towards the church didn’t change much during studied years, except the time when the press of the labor movement divided in 1920.</p> <p>The social democratic party’s demands concerning freedom of religion remained pretty much the same throughout the studied years, except in the year 1918, when there were very few writings. Divided press of the labor movement activated fully in the year 1920, and started publishing writings about the church, freedom of religion, and the freedom of religion act. There were some differences in the policies of the press of the labor movement during the years in question, but differences were almost always between the social democratic party and the socialist workers party, mostly about the views of religion, in which regard the social democratic party was more accepting. The press of the labor movements views of the church and its clergy during this time can be summed as that church was completely different entity separated from the practice of faith, and as such only a tool to be used by bourgeoisie to remain on the seat of power, and a greedy relic from the past. At the same time, faith was still seen as important part of the daily life by the social democratic newspapers. Only the forced practice of religion was disapproved. Religion was seen as a personal matter, although the socialist workers party was still officially anti-religion in its policies. During this era freedom of religion was part of almost every single writing concerning the church.</p>			
Avainsanat – Keywords			
Press, labor movement, church, freedom of religion			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
1.1 Tutkimustehtävä	2
1.2 Tutkimuksessa mukana olleet työväenlehdet	5
1.3 Suomi yhteiskunnallisessa murroksessa vuosisadan alussa	15
1.4 Uskonnonvapauden vaiheet Suomessa sisällissotaan asti	17
1.5 Työväenliikkeen muotoutuminen	18
1.6 Työväenlehdistön alkutaival Suomessa	22
1.7 Työväenlehdistön ja kirkon suhde ennen sisällissotaa sekä sodanaikainen kirjoittelu	23
2 KIRKKO PUNAISESSA JULKISUUDESSA SISÄLLISSODAN JÄLKEISINÄ VUOSINA 1918–1922	26
2.1 1918 – SDP:n pää-äänenkannattaja availee keskustelua kirkosta ja uskonnonvapaudesta ...	26
2.2 1919 – Työväenlehdistö aktivoituu hitaasti	28
2.3 1920 – Uskonnonvapauslakia käsitellään eduskunnassa ja lehdistössä	32
2.4 1921 – Suuria toiveita ja katkeria pettymyksiä	36
2.5 1922 – Kauan odotettu uskonnonvapauslaki toteutuu	47
3 TUTKIMUSTULOKSET	61
LYHENTEET	65
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	66

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkielmassa selvitän työväenlehdistön näkemykset Suomen luterilaisesta kirkosta ja uskonnonvapaudesta vuosina 1918–1922. Tavoitteena on kuvata työväenlehdistön asenneilmastoa kyseisenä aikana sekä kirkon ja uskonnonvapauden rooleja siinä ja selvittää tapahtuiko asenteissa tutkitulla ajanjaksolla muutoksia. Tutkielmassa pyrin selvittämään minkälaisia näkemyksiä kirkosta ja uskonnonvapauslaista työväenlehdistössä esiintyi ja miten niistä uutisoitiin. Muuttuivatko käsitykset käsiteltävänä aikana, miten ja miksi argumentaatio muuttui ja oliko eri lehtien linjoissa suuria eroja.

Tutkimukseni on rajattu vuosiin 1918–1922, koska tuohon aikaan sijoittuu vastaisenäistyneen Suomen, sen luterilaisen kirkon ja työväenliikkeen mielenkiintoinen kriisien ja mullistusten kausi, niin sanotut levottomat vuodet. Kuvaukseni alkaa heti sisällissodan jälkeen, kun työväenlehdet saattoivat taas ilmestyä, jatkuen odotettuun uskonnonvapauslain hyväksymiseen asti. Työväenliike on kattotermi, minkä alle kaikki muut aiheeseen liittyvät käsitteet tutkimuksessani menevät, kuten SDP (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue), SSTP (Suomen Sosialistinen Työväenpuolue) ja sosialistit.

Tutkimukseni tärkeimpiä lähteitä ovat aikakauden digitoidut työväenliikkeen sanomalehdet, jotka ovat kaikki luettavissa historiallisessa sanomalehtikirjastossa.¹ Aineisto on erittäin kattava. Näiden lähteiden avulla on mahdollista vastata asettamiini tutkimuskysymyksiin. Tutkimukseeni valikoimani suomenkieliset lehdet ovat *Eteenpäin*, *Hämeen Kansa*, *Kansan Lehti*, *Pohjan Kansa*, *Sosialisti*, *Suomen Sosialidemokraatti*, *Työn Voima*, *Uusi Aika*, *Vapaa Sana*, ja *Vapaus*. Lehdet valikoituivat aineistokseni, koska niiden voidaan katsoa olevan edustava otanta ajan työväenlehdistä ja ne ilmestyivät eri puolilla Suomea. Ne olivat tutkimusaikana levikiltään tarpeeksi elinvoimaisia ja kaikki olivat saatavana digitaalisessa muodossa. Niiden kautta sekä SDP että SSTP tulevat edustetuiksi, aikaisempi kahdeksalla lehdellä, jälkimmäinen kahdella. Otantani lehdistä vain Suomen Sosialidemokraatti ilmestyi jo vuonna 1918. Muut alkoivat ilmestyä seuraavana vuonna. Olen ottanut huomioon, että moni näistä julkaistiin osan ajasta myös eri nimillä ja että lehdet toimivat sekä SDP:n että SSTP:n äänenkannattajina, osa aikanaan molempien leireissä.

¹ <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search>. 11.3.2019.

SDP:n lehdet kykenivät suurelta osin ilmestymään pian sisällissodan jälkeen ja niissä tulevat hyvin edustetuksi Suomen suurimmat kaupungit. Niiden lisäksi tutkin myös vuonna 1920 SDP:stä irtautuneen SSTP:n lehtiä, joiden kautta voidaan saada mielenkiintoisia tuloksia ja ”kovempaa” linjaa suhteessa kirkkoon kuin pelkästään ”rauhallisemmän” linjan SDP:n julkaisuista. Olihan SSTP puolue, jonka muodostivat kommunistit ja näitä tukeneet SDP:stä irtautuneet radikaalit vasemmistolaiset. SSTP toimi aktiivisesti keväästä 1920 elokuuhun 1923, jolloin viranomaiset lakkauttivat puolueen.

Aihepiiriä on tutkittu aiemmin jonkin verran, mutta lehdistötutkimuksena lähinnä paikallistasolla, eri ajanjaksoilla ja yksittäisten sanomalehtien osalta. Kirkon ja työväenliikkeen kohtaamista on tutkinut Mauri Larkio väitöskirjassaan *Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä: suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen* (1967). Työväenliikkeen ja kirkon suhteita ja kansallisen yhtenäisyyden kysymystä on taas tutkinut väitöskirjassaan *Vaaleanpunainen tasavalta? SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924* (2016) Niko Kannisto. Sosialidemokratian häviötä kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa tutki väitöskirjassaan *Vaikea Vapaus: Sosialidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa* (1998) Jussi Pikkusaari. Työväenliikkeen ja kristillis-yhteiskunnallisen toiminnan suhdetta taas on tutkinut Martti Ajo väitöskirjassaan *Punainen eskatologia. Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti* (2017). Lähelle aiheitani menevä pro gradu -tutkielma on Jari Leinosen vuonna 1983 kirjoittama tutkimus.² Työ on tehty ennen digiaikaa Helsingin yliopistossa ja tutkielma käsitteli Suomen Sosialidemokraatti -lehden käsitystä kirkosta sisällissodasta talvisotaan. Tutkimukseni on toteutettu eri metodilla, joten se ei toista Leinosen tuloksia. Koko työväenlehdistön tutkiminen digitaalisin hain ajanjaksolla sisällissodasta uskonnonvapauslakiin oli työtä aloittaessani tekemättä ja näin pystyin tuottamaan uudenlaista kuvaa ajasta.

Tutkimukseni on toteutettu tekemällä valikoitujen lehtien kohdalla sanahaku aikavälillä 1.1.1918–31.12.1922 hakusanoilla luterilainen kirkko, uskonnonvapaus, ja uskonnonvapauslaki. Haku on tehty sumeana, jolloin sanojen ei tarvinnut esiintyä lehdissä kokonaisuudessaan eikä kaikkia hakusanoja vaadittu esiintymään yhdessä. Tämän jälkeen saatoin tarkastelemalla tuloksia valikoida aiheeseeni sopivat osumat. Mainittakoon että joitain työväenlehtiä ei oltu digitoitu kokonaisuudessaan ja joidenkin kohdalla teksti oli hyvin epäselvää ja kulunutta, joskus lähes lukukelvotonta. Suurin osa materiaalista oli kirjoitettu fraktuura-fontilla, josta lukuohjelmakaan ei aina saanut selvää. On siis

² Suomen sosialidemokraatin kirkkoa ja uskontoa koskevat artikkelit 1918-1939: lehdistötutkimus Suomen sosialidemokraatin suhtautumisesta kirkkoon ja uskontoon kansalaissodasta talvisotaan.

mahdollista, että minulla on jäänyt joitain aiheittani koskevia kirjoituksia huomaamatta. Sain tästä huolimatta niin paljon aineistoa, että tämä ei ole ongelma.

Otettuani selvää kaikista Suomessa ilmestyneistä lehdistä, jotka voitaisiin lukea työväenlehdistöön, minulle selvisi materiaalini valtava laajuus. Tämä on tavallista lehdistöntutkimuksessa.³ Työtä ei helpottanut se, että useat lehdistä ovat ilmestyneet eri aikoina jopa useilla eri nimillä. Materiaalia on todella paljon, mistä johtuen aineistoa oli syytä rajata. Aiheestani johtuen jätin aineistosta pois Suomen kristillisen työväen liiton Työkansa -lehden, joka oli käsiteltävänä aikana erikoisuus työväenliikkeen ja kirkon välillä. Samoin rajasin jo alkuvaiheessa pois ruotsinkielisen lehdistön, joka on jo ihan oma aiheensa. Tutkimuksen ulkopuolelle jäi myös kannattamattomia lehtiä, jotka eivät kyenneet ilmestymään tutkimusaikana-, ja lehtiä, joita ei oltu digitoitu kokonaisuudessaan, sekä jokunen vain siksi, ettei työ kasvaisi liian laajaksi.

Tutkimusaineisto on saatavilla kokonaisuudessaan historiallisesta sanomalehtikirjastosta, jossa voi tehdä hakuja aikarajausten ja lehtien mukaan. Sivut löytyvät kansalliskirjaston internetsivuilta. Aiheestani johtuen olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle myös sisällissodan aikana vuonna 1918 ilmestyneet lehdet, ja tilapäisesti ilmestyneet kansanvaltuuskunnan julkaisemat viralliset vallankumouslehdet. Lehtien aineisto oli tuohon aikaan lähinnä sotapropagandaa.

Taustakirjallisuutena käytin muun muassa Ilkka Huhdan toimittamaa *Sisällissota 1918 ja kirkko -teosta* (2009). Samoin hyödynsin 1900-luvun alun Suomea, kirkon asemaa yhteiskunnassa ja poliittista ilmapiiriä kuvaavia teoksia, kuten Kirsti Kenan väitöskirjaa *Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922* (1979), joka on tänäkin päivänä mahdollisesti tärkein Suomen itsenäistymiseen liittyvä kirkkohistoriallinen tutkimus ja jossa käsitellään kirkollisia asenteita ja kirkon asemaa 1900-luvun alkupuolella. Kenan teos onkin hyvästä syystä yksi viitatuimmista tutkimuksista uudemmassa Suomen kirkkohistorian tutkimuksessa.⁴ Sitä se on myös omassa tutkimuksessani. Aiheeni kannalta relevanttia perustutkimusta kirkon asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla ovat tehneet myös Mikko Juva, Hannu Mustakallio, Juha Seppo ja Juhani Veikkola, joiden tutkimuksia hyödynsin paljon omassa tutkimuksessani. Lisäksi käytin Markku Heikkilän ja Eino Murtorinteen toimittamaa teosta *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla* (1977), Hannu Soikkasen teosta *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1939. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta* (1975) sekä Lauri Haatajan teosta *Suomen työväenliikkeen historia* (1976). Näiden lisäksi käytän työssäni muutakin sisällissotaa edeltäviä, sen

3 Landgrén 2013, 127.

4 Huhta 2009, 7.

aikaisia ja sen jälkeisiä tapahtumia sekä vasta itsenäistyneen Suomen ja työväenliikkeen historiaa valaisevaa kirjallisuutta.

Tutkimukseni olen toteuttanut aikakauden työväenlehdistön lehtiaineistoon perehtymällä ja analysoimalla kirkkoon ja uskonnonvapauteen liittyvää materiaalia. Olen kiinnittänyt tutkimuksessani erityistä huomiota aineiston suoraan luterilaiseen kirkkoon, uskonnonvapauteen ja uskonnonvapauslakiin viittaavaan sisältöön, unohtamatta kuitenkaan muuta lehtien mahdollisesti sisältämää aiheen kannalta tärkeää sisältöä. Arvioin samalla lehtien välisiä näkemyksellisiä eroja ja yhtäläisyyksiä, sekä sitä, julkaisivatko lehdet samoja uutisia. Lähestyn tutkimuskohdettani lehdistö-, aate-, ja mielipidehistoriallisista näkökulmista. Tutkimukseni on kronologinen ja perimmäiseltä luonteeltaan lähdekritiikkiin ankkuroituva ja historiallis-kvalitatiivista menetelmää hyödyntävä lehdistötutkimus. Näin ollen pystyn analysoimaan tekstejä ja lehtien sisältöjä eri tavoin, ja tekemään näistä erilaisia havaintoja. Kvalitatiivisella menetelmällä pystyn myös tutkimaan lehtien mielipidesisältöjä.⁵

1.2 Tutkimuksessa mukana olleet työväenlehdet

Eteenpäin

Ennen Eteenpäin -lehteä Kotkassa oli ilmestynyt jo lyhytaikaisesti toinen työväenlehti. Kaupungissa oli 1900-luvun alussa tilausta useammalle lehtihankkeelle. Tämän taustalla oli Kotkan työväenyhdistyksen muuttuminen sosialistiseksi sekä työväenlehden perustaminen Viipuriin, jonka osuuskunnasta otettiin mallia Kotkassa omaa osuuskuntaa varten. Osuuskunta julkaisi vuonna 1905 Eteenpäin-lehden näytenumeron. Lehti alkoi ilmestyä säännöllisesti vasta suurlakon jälkeen. Eteenpäin oli taloudellisesti vakavaraisimpia työväenlehtiä, koska Kymenlaaksossa oli tiheä sosialidemokraattinen järjestöverkko ja puolueella erittäin voimakas kannatus teollisuusseudulla. Tästä huolimatta lehden osuuskuntaa yritettiin myöhemmin muuttaa paremmin pääomamarkkinoilla pärjääväksi osakeyhtiöksi. Sisällissodan jälkeen lehteä julkaisevan osuuskunnan omaisuus joutui myynti- ja hukkaamiskieltoon kuten oli käynyt useille muillekin työväenlehdille. Lehti vapautui kevättalvella 1919 ja kesällä sitä alettiin julkaista uudella nimellä. Lehden uusi nimi oli Työn Oikeus ja se kutsui itseään ”Kymenlaakson työväen äänenkannattajaksi”. Vanhaan nimeen palattiin jo vuoden 1920 alussa. Suomen työväenliikkeen jakaantuessa Työn Oikeus oli syksyllä 1919 kuukauden ajan kommunistisella linjalla (SSTP:n kannattajana) kunnes lehteä julkaisevan osuuskunnan sosialidemokraattinen hallinto erotti lehden päätoimittajan. Vuosien 1920–1922 osuuskunnan kokouksissa käytiin vielä taistelua lehden linjasta, mutta lopulta sosialidemokraatit jäivät voitolle,

⁵ Landgrén 2013, 127-128.

joten näin lehti säilyi sosialidemokraattisena. Lehden journalistinen taso alkoi 1920-luvulla merkitä yhä enemmän myös työväenlehdille, eikä Eteenpäin ollut tässäkään poikkeus, joten siihen alettiin kiinnittää enemmän huomiota.⁶

Eteenpäin ilmestyi vuonna 1919 touko-joulukuussa nimellä Työn Oikeus. Lehden ilmestymistiheys oli tutkittuna aikana kolme kertaa viikossa. Sen päätoimittajana tai vastaavana toimittajana toimi vuonna 1918 Väinö Ahlman (vast. toim.), 1919 E. Hallikainen, 1920 J.P. Holopainen ja 1920–1928 August. V. Haapanen. Lehteä julkaisi vuosina 1905–1927 Kyminlaakson Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunta rl.⁷ Eteenpäin ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 148 kertaa ja vuonna 1917 sen levikki oli 6500 kappaletta.⁸

Hämeen Kansa

Hämeenlinnassa perustetun Hämeen Voiman, tunnuslauseenaan ”Ei oikeutta maassa saa – ken itse sit’ ei hanki”, synnyn taustalla oli suurlakko, joka oli lisännyt työväestön voimantunnetta ja tarvetta omalle lehdelle. Julkaisijaksi perustettiin Hämeenlinna osuuskunta, jota pidettiin demokraattisena omistusmuotona ja jonka avulla pienetkin rahasummat voitiin sijoittaa lehteen. Hämeen Voiman kannatus tuli lähinnä Hämeenlinnasta ja sen läheisistä radanvarsikunnista. Levikin rajana oli etelässä läänin raja ja muualla talousalueen rajat. Sisällissodan loppupuolella Hämeen Voimalle kävi niin kuin monelle muullekin työväenlehdelle ja sen kohtalona oli tulla valkoisten lakkauttamaksi, samalla kun sen kirjapaino takavarikoitiin. Lehden osakeyhtiö päätyikin konkurssiin kesällä 1918, mutta jo seuraavana vuonna perustettu uusi osakeyhtiö alkoi julkaista talvella 1919 lehteä nimellä Hämeen Kansa, joka oli vanhan lehden suora seuraaja, sosialidemokraattinen piirilehti. Lehti oli alkuaikoinaan puoluelinjan sallimissa puitteissa varsin radikaali. Konkurssissa menetetyn kirjapainon tilalle hankittiin uusi kalusto vuonna 1921. Hämeen Sanomista tuli kaupungin johtava lehti, vaikka markkinat jakautuivatkin maailmasotien välisenä aikana vielä vahvasti poliittisten linjojen mukaan. Näin ollen lehden levikki ja kannattavuus säilyivät hyvinä alueella, jossa sosialidemokraattien kannatus oli korkea.⁹

Hämeen Kansa ilmestyi alun perin vuosina 1906–1918 nimellä Hämeen Voima. Lehti ilmestyi vuonna 1918 kolme kertaa viikossa, vuonna 1919 ensin kerran ja sitten kaksi kertaa viikossa ja vuosina 1920–1928 kolme kertaa viikossa. Sen päätoimittajana tai vastaavana toimittajana toimi 1915–1918 Matti Salmi (vast. toim.), 1917–1918 ja 1919 Heikki Laakso, 1919–1920 Juho Randelin

⁶ SLH5 1988, 56-57.

⁷ SLH5 1988, 56.

⁸ SLH5 1988, 57-58.

⁹ SLH5 1988, 153-154.

(vast. toim.), 1919–1920 Emil Metsäranta, 1920–1924 Kalle Myllymäki (vast. toim.) ja 1920–1929 Kusti Kaukovaara. Lehteä julkaisi vuosina 1906–1918 Osuuskunta Hämeen Voima il ja vuodesta 1919 lähtien Oy Hämeen Kansa.¹⁰ Hämeen Kansa ilmestyi vuonna 1920 kaikkiaan 148 kertaa ja sen levikki oli vuonna 1916 yhteensä 5500 kappaletta.¹¹

Kansan Lehti

Kansan Lehti, ”Sosialidemokraattinen Päivälehti”, oli perustettaessa Suomen kolmas sosialidemokraattinen sanomalehti. Tampereelle tarvittiin oma työväenlehti 1800-luvun lopussa, sillä aikaisempi työväenyhdistyksen lehti oli lakkautettu, eikä Helsingissä ilmestyvä Työmies voinut korvata paikallista lehteä. Lehteä julkaisemaan perustettiin osakeyhtiö, jonka osakepääoma oli pieni ja se kärsi jatkuvista taloudellisista vaikeuksista, usein vaihtuvista toimittajista ja toimitiloista. Tämä kaikki heijastui myös lehden sisältöön. Lehti tarvitsikin työväenjärjestöiltä jatkuvaa tukea, sillä se kärsi alkutaipaleellaan myös Tampereen liikemiesten ilmoitusboikotista. Lehti oli poliittiselta linjaltaan aluksi Helsingin Työmiehen kanssa samalla linjalla, mutta vuonna 1904 lehtien linjakiistaksi nousi kysymys kansallisesta yhteistyöstä Venäjän sortoa vastaan. Kansan lehti ajoi yhteistyötä porvarillisten perustuslaillisten kanssa mitä Työmies taas vastusti. Linjakiistasta ei kuitenkaan tullut pysyvää. Samalla lehdet kävivät kisaa Suomen johtavan työväenlehden asemasta, jonka Työmies lopulta voitti. Sisällissodan syttyessä Kansan Lehdelle oli jo kertynyt omaisuutta ja se oli saavuttanut suuren puolueen merkittävän lehden aseman. Valkoisen armeijan vallattua Tampereen yhtiön kirjapainoa käytti Tampereen Sanomat, kunnes työväenlehti sai vuoden 1919 alussa alkaa jälleen ilmestymään, tällä kertaa nimellä Kansan Sana. Vanha nimi otettiin uudelleen käyttöön jo vuoden 1920 alusta. Työväenliikkeen jakaantumiskaudella ei lehtiyhtiössä tullut suurta valtataistelua, vaan lehti myötäili ns. vasemmiston keskustaa yrittäen näin estää työväenliikkeen vasemman siiven irtautumista. Lehti pysyi sosialidemokraattisena. Muiden työväenlehtien tavoin lehti julkaisi artikkeleita ja kantaa ottavaa ainestoa, eikä sen uutistarjonta ollut varsinkaan autonomian kaudella tehokasta. 1920-luvulla lehden suunta muuttui propagandistisesta uutisjournalistiseen suuntaan, samalla kiinnitettiin huomiota kulttuuriasioihin. Kansan Lehti oli siitä harvinainen työväenlehti, että se kykeni kilpailemaan porvarillisten lehtien kanssa niiden omilla aseilla, vaikka tämä tilanne myöhemmin heikkenikin.¹²

Kansan Lehteä julkaistiin myös vuonna 1919 nimellä Kansan Sana ja se ilmestyi vuonna 1918 kuusi kertaa viikossa, vuonna 1919 ensin neljä kertaa ja sitten vuoteen 1957 asti kuusi kertaa viikossa.

¹⁰ SLH5 1988, 153.

¹¹ SLH5 1988, 154.

¹² SLH5 1988, 264-265.

Päätoimittajana tai vastaavana toimittajana toimi vuosina 1911–1918 Anton Huotari, 1919 Kaarlo Harvala, 1919 W. Saaristo (vast. toim.), 1920 T.A. Lehtinen (vast. toim.), 1920–1921 Heikki Laakso ja 1921–1932 Eino Kilpi. Lehteä julkaisi vuodesta 1901 lähtien Tampereen Työväen Sanomalehti Oy.¹³ Lehden numeroita julkaistiin vuonna 1920 yhteensä 304 kappaletta ja sen levikki oli vuonna 1917 arviolta 17 500 kappaletta.¹⁴

Pohjan Kansa

Pohjan Kansa, ”Sosialidemokratinen Työväenlehti”, perustettiin vuonna 1919 Sosialidemokraattisen Puolueen lehdeksi Ouluun. Lehti kuului jakaantumassa olevan työväenliikkeen vasempaan siipeen. Lehti siirtyikin vuonna 1920 perustetun Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP) äänenkannattajaksi, mutta säilytti silti vuoteen 1921 asti nimiössään maininnan sosialidemokratiasta, josta sittemmin muuttui ”Sosialistiseksi Työväenlehdeksi”. Lehti sävytyi SSTP:n puoluelehtenä vasemmistososialistiseksi. Työväenliikkeen radikaalilla siivellä olikin Pohjois-Suomessa hyvin laaja kannatus. Lakkautusten vuoksi lehti käytti lisäksi kahta muuta nimeä ja se omaksui vuoden 1923 alusta vapaaehtoisesti nimen Uusi Pohjan Kansa. Lehti oli SSTP:n äänenkannattajista kenties taloudellisesti omavaraisin.¹⁵

Pohjan Kansan muita nimiä tarkastelujaksolla olivat toukokuussa 1919 Kansan Tahto ja toukoelokuussa 1921 Köyhälistön työ. Lehti ilmestyi vuonna 1919 ensin kolme kertaa viikossa ja sitten vuoteen 1923 elokuuhun kuusi kertaa viikossa. Lehti oli lakkautettuna touko-elokuussa 1921, jolloin tilalla olivat edellä mainitut lehdet. Päätoimittajana toimi 1919–1920 Antti Kallio, 1920 Arvi Turkka, 1920–1921 Paul Brander, 1921–1922 Kaarlo Kosunen, 1921 Antti Hyvönen ja 1922 Antti Nylund. Lehteä julkaisi Oy Pohjan Kansa vuosina 1919–1922.¹⁶ Numeroita ilmestyi vuosina 1919 ensin 126 ja vuonna 1920 yhteensä 299 kappaletta. Lehden levikki oli vuonna 1919 arviolta 6500 kappaletta, 1920 noin 8000 kappaletta ja vuonna 1921 se oli laskenut 5000 kappaleeseen.¹⁷

Sosialisti

Turku oli Helsingin ohella yksi työväenliikkeen varhaisimmista keskuksista Suomessa, mistä johtuen sielläkin perustettiin jo varhain oma työväenlehti, samoihin aikoihin Tampereen vastaavan kanssa. Lehtiyhtiö perustettiin Turkuun vuonna 1898 ja ensimmäinen Länsisuomen Työmiehen numero

¹³ SLH5 1988, 264.

¹⁴ SLH5 1988, 266.

¹⁵ SLH5 1988, 272; SLH6 1988, 233.

¹⁶ SLH6 1988, 233.

¹⁷ SLH6 1988, 233-234.

ilmestyikin heti tammikuussa 1899. Kuten muuallakin Suomessa, seurasi Turussakin vuoden 1905 suurlakkoa työväenliikkeen nousuaika. Tämän koettiin asettavan lehdelle ja kirjapainolle uusia velvoitteita ja lehden nimikin muutettiin vuonna 1906 aatteellisemmaksi Sosialistiksi. Lehtiyhtiön ja kirjapainon talous joutui lehden ilmestymisen tihentymisen vuoksi koetukselle ja lehti tarvitsikin lisätuloja. Kahden osakeyhtiön tilalle perustettiin osuuskunta, joka sopi lehdelle myös aatteellisessa mielessä. Osuuskunnan pääomasta yli puolet tuli Turusta, runsaat puolet yksityishenkilöiltä ja loput työväenjärjestöiltä. Aluksi Länsisuomen Työmiehen uutistarjonta oli vähäistä, mutta tämä tilanne korjaantui Sosialistin myötä. Sisällissodan jälkeinen takavarikkotila kävi lehdelle kovin raskaaksi ja se oli jopa väliaikaisesti vararikossa. Lehti sai alkaa ilmestyä uudelleen talvella 1919, nimenään väliaikaisesti Demokraatti. Vuoden 1920 alussa lehden nimeksi vaihdettiin lukijäänestyksen tuloksen pohjalta jälleen Sosialisti.¹⁸

Tähän aikaan sijoittunut Suomen työväenliikkeen jakaantuminen aiheutti valtataistelua myös Sosialistin osuuskunnassa. Tilanne ratkesi lopulta sosialidemokraattien eduksi, vaikkakin täpärästi. Vuonna 1922 toteutettu osuuskunnan muuttaminen osakeyhtiöksi johtuikin osaltaan juuri siitä, että sosialidemokraatit halusivat varmistaa lehden pysyvän omissa käsissään. Osakeyhtiö oli myös pääosin järjestöjen omistama ja taloudellisesti tiukkoina aikoina 1920-luvulla puolueen keskusjärjestön omistajuus siitä oli varsin suuri. Kommunistien ja vasemmistososialistien kannatus oli Turussa tähän aikaan niin korkea, että suuren osan lukijoistaan sisällissodan myötä menettänyt lehti oli taloudellisesti koko ajan ahtaalla, varsinkin kun samalla piti kilpailla työläislukijoista Turun Sanomien kanssa.¹⁹

Lehden nimiä olivat vuodesta 1906 vuoteen 1918 sekä 1920–1951 Sosialisti ja vuonna 1919 Demokraatti. Lehti ilmestyi tutkimusaikana kuusi kertaa viikossa. Sen päätoimittajana tai vastaavana toimittajana toimivat 1917–1918 Kaarlo Tähtelä, 1919 Johan Helo, 1919–1920 Emil Pienimäki, 1920 K. Peltokivi, 1920–1922 E.O.J. Kotiranta ja 1922–1923 Heikki Laakso. Lehteä julkaisi vuosina 1907–1922 Sosialistin Kirjapaino-Osuuskunta il ja vuosina 1922–1951 Sosialistin Kirjapaino Oy.²⁰ Lehden levikki oli matalimmillaan 1920-luvun lopulla. Lehden numeroita ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 303 kappaletta. Sosialistin levikki oli vuonna 1918 noin 22 300 kappaletta ja vuonna 1919 se oli laskenut vain 5000 kappaleeseen.²¹

¹⁸ SLH7 1988, 138-139.

¹⁹ SLH7 1988, 139.

²⁰ SLH7 1988, 137-138.

²¹ SLH7 1988, 139-140.

Helsingissä julkaistu Suomen Sosialidemokraatti, ”Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen päääänenkannattaja”, perustettiin alun perin sisällissodan loppuvaiheessa lakkautetun Työmiehen perinteiden jatkajaksi, mutta koska uusi lehti edusti vanhan työväenliikkeen silmissä aivan uutta suuntaa ja lehti oli perustettu muutenkin vanhasta riippumattomana, ei Suomen Sosialidemokraatin katsota olevan Työmies uudella nimellä, vaan aivan uusi lehti.²²

Sisällissodan vielä kestäessä perustivat sodasta syrjässä pysyneet sosialidemokraatit valkoisten hallitsemassa Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan ja julkaisivat toukokuun alussa ilman viranomaisten lupaa Suomen Sosialidemokraatin näytenumeron. Painos takavarikoitiin ja lehti pääsi ilmestymään säännöllisesti vasta syksyllä 1918. Lehden taustajoukoissa oli Väinö Tannerin johtama ryhmä, joka oli myös elvyttämässä Sosialidemokraattista Puoluetta. Puolueen uusi johto ja lehti korostivat parlamentaarisen toiminnan tärkeyttä, mutta ilmoittivat samalla vaalivansa vanhan työväenliikkeen perinnettä. Puoluetta, uutta lehtiyhtiötä ja entistä työväenliikkeen päälehteä Työmiestä julkaissutta Työväen Sanomalehti Oy:tä johtivat pääasiassa samat henkilöt. Uuden yhtiön piti olla väliaikainen ratkaisu ja uuden lehden piti myöhemmin siirtyä Työmiehen yhtiölle. Tätä mutkisti sosialidemokraattien ja kommunistien taistelu työväenliikkeen suunnasta. Yhtenä kiistakapulana oli juuri Työväen Sanomalehti Oy. Taistelu päättyi sosialidemokraattien voittoon. Suomen Sosialidemokraatin julkaisuyhtiön osakkeet omisti puolue, joten lehti oli epäsuorasti puolue toimikunnan valvonnassa. Lehden linja ei siis voinut poiketa kovin kauas puolueen linjasta, vaikkakin puolueen sisäisten siipien voimasuhteiden vaihtelusta johtuen lehden linja seuraili puoluejohdon linjaa eri mittaisilla viiveillä. Suomen Sosialidemokraatin ensimmäisen päätoimittaja Hannes Ryömän voidaan nähdä edustaneen puolueen sisällä oikeaa siipeä, mistä hän saikin paljon kritiikkiä vasemmalta siiveltä. Hänen seuraajansa J.F. Aallon voidaan taas nähdä olleen puolueen sisällä vasemman siiven edustaja, joka taas oli oikean siiven kritiikin kohteena. Hänet myös erotettiin myöhemmin tehtävästään. 1920-luvulla puolueen vasen siipi oli lähes jatkuvasti tyytymätön Suomen Sosialidemokraatin linjaan. Jakautumista oli havaittavissa puolueen sisällä myös puhuttaessa lehden vaihtoehtoista vastata sanomalehtimarkkinoiden haasteeseen. Puolueen ”oikeisto” oli pragmaattinen ja olisi kilpaillut porvarillisten lehtien kanssa niiden omilla keinoilla, kun taas puolueen ”vasemmisto” oli aatteellisempi ja halusi pitää kiinni lehden ”puolueeseen” roolista.²³

Suomen Sosialidemokraatti oli journalistisista puutteistaan huolimatta siinä määrin tuottava lehti, että se kykeni kanavoimaan voittojaan puolueen kautta muillekin sosialidemokraattisille lehdille. Tästä

²² SLH7 1988, 158.

²³ SLH7 1988, 62-63.

seurasi tosin oman kilpailukyvyyn heikkeneminen, koska rahaa ei ohjattu tarpeeksi oman lehden kehittämiseen. Ilmestymisensä alussa Suomen Sosialidemokraatti oli ollut Helsingin suurilevikkisin sanomalehti, mutta luvut painuivat alaspäin maakuntien sosialidemokraattisten lehtien aloitettua ilmestymisensä. Lehden taloudelle ja asemalle kävi pitkällä tähtäimellä kohtalokkaaksi Helsingin Sanomien nousu pääkaupungin johtavaksi lehdeksi. Se oli suurempi ja varakkaampi ja siinä oli enemmän uutisia sekä viihdettä ja siihen alkoivat kerääntyä työväestölle tähdelliset pikkuilmoitukset. Tästä johtuen Suomen Sosialidemokraatin levikki pysähtyi ensin paikalleen ja kääntyi myöhemmin laskuun.²⁴

Suomen Sosialidemokraatti ilmestyi tutkimusaikana kuusi kertaa viikossa ja se oli myös lakkautettuna kuukauden määrääjän, jolloin sen tilalla ilmestyi Uusi Sosialidemokraatti joulukuussa 1918 (7 numeroa). Päätoimittajana toimi näytenumeroiden kohdalla Matti Paasivuori, 1918–1922 Hannes Ryömä, 1918 J.W. Keto (Uusi Sosialidemokraatti) ja 1922–1923 Johan Fredrik Aalto. Lehteä julkaisi vuonna 1918 Työväen Sanomalehti Oy:n Kirjapaino (jolloin virallinen julkaisulupa Hannes Ryömällä) ja tämän jälkeen vuodesta 1918 eteenpäin lehteä julkaisi Kustannus Oy Kansanvalta.²⁵ Lehden numeroita ilmestyi vuonna 1918 vain 71 kappaletta mutta vuonna 1920 lehti ilmestyi 304 kertaa. Suomen Sosialidemokraatin levikki oli vuonna 1918 noin 61 200 kappaletta luvun laskiessa tasaisesti vuosi vuodelta, levikin ollessa vuonna 1922 vain 20 000 kappaletta.²⁶

Työn Voima

Työn Voima oli Jyväskylässä julkaistu lehti. Keski-Suomen yhteiskunnallinen rakenne takasi alusta lähtien työväenliikkeelle vakaan kannatuspohjan jo vuoden 1907 eduskuntavaaleista lähtien. Jyväskylän työväenyhdistys oli perustettu jo 1888, mikä teki siitä Suomen vanhimpia. Muun Suomen tapaan sen jäsenmäärä kasvoi huomattavasti vasta vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Tämä näkyi esimerkiksi usean sanomalehden, kuten Jyväskylän oman Sorretun Voiman, perustamisessa, vaikka aluksi lehden julkaisuluvan saannissa olikin vaikeuksia. Sen levikki oli suurempi kuin alueen porvarilehtien, mutta sen talous oli heikko ja se sai vähemmän ilmoituksia kuin porvarilliset lehdet. Luoteeltaan lehti oli kantaaottava; pääkirjoituksia, artikkeleita ja uutisia oli paljon ja ne keskittyivät työväenliikkeelle tärkeisiin asioihin ja ongelmiin. Tänä aikana lehti selitti kaikki yhteiskunnalliset epäkohdat kapitalistisesta järjestelmästä johtuviksi. Näin ollen se leimasi porvarit epäluotettaviksi ja moraalittomiksi, maalaten hyvin mustavalkoisen kuvan yhteiskunnasta ja radikalisoiden mielipiteitä Keski-Suomessa. Sisällissodan jälkeen lehti pääsi ilmestymään vasta vuoden tauon jälkeen

²⁴ SLH7 1988, 63.

²⁵ SLH7 1988, 61.

²⁶ SLH7 1988, 64.

helmikuussa 1919. Lehti oli saanut vähemmän aggressiivisen nimen, joka oli vaihdettu Työn Voimaksi (Keski-Suomen työväestön äänenkannattaja). Lehti oli 1920-luvulla SDP:n vasemman siiven äänenkannattaja Keski-Suomen työväenliikkeessä, mikä vaikutti myös siihen, etteivät kommunistit saaneet lehden ilmestymisalueella laajaa kannatusta.²⁷

Työn Voima ilmestyi aluksi vuoteen 1918 asti nimellä Sorretun Voima. Vuoteen 1919 saakka se ilmestyi kolme kertaa viikossa, jatkaen vuodesta 1920 eteenpäin kuusi kertaa viikossa ilmestyvänä. Päätoimittajana (tai vastaavana toimittajana) toimi 1911–1918 Onni Tuomi, 1917–1918 Oskari Suutala ja 1919–1928 Toivo Lehto. Lehteä julkaisi Jyväskylän (sittemmin Keski-Suomen) Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjakauppa Osuuskunta il 1906–1931.²⁸ Lehden numeroita ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 295 kertaa ja sen levikki oli vuonna 1919 kaikkiaan 10 500 kappaletta.²⁹

Uusi Aika

Uusi Aika – lehden edeltäjä Sosialidemokraatti perustettiin vuoden 1905 suurlakon jälkeen Porissa työväenliikkeen levitessä vahvasti myös teollisuuskeskusten ulkopuolelle, jotka olivat perinteisesti olleet sen pääkannatusaluetta. Tänä aikana Satakunnan yhteiskuntarakenne oli juuri sopiva työväenliikkeen leviämistä ajatellen. Lehteä alettiin suunnitella jo ennen suurlakkoa kesällä 1905 yhteistyössä perustuslaillisten ja sosialistien kanssa, mutta lakon jälkeisessä muuttuneessa tilanteessa lehti toteutui yksin sosialidemokraattien toimesta. Vähävaraiselle työväestölle ominaiseen tapaan lehti perustettiin osuuskuntamuotoon, joka osoittautui pääoman keruun kannalta huonoksi kuten monen muunkin lehden kohdalla. Tästä johtuen lehtiyhtiö muutettiin myöhemmin osakeyhtiöksi. Lehden tilanne oli sisällissodan aikaan tultaessa sekä taloudellisesti että kilpailukykynsä puolesta varsin hyvä. Linjaltaan Sosialidemokraatti ei ollut osa työväenlehdistön radikaaleinta siipeä, vaan se korosti toimintaa parlamentissa ja hylkäsi väkivaltaisen vallankumouksen linjan. Samaan aikaan lehti painotti luokkataistelua ja torjui yhteistoiminnan muiden puolueiden kanssa, mutta silti vallankäyttöön oli sen mielestä osallistuttava. Linjastaan huolimatta lehti joutui sisällissodan jälkeen muuttamaan nimensä Uudeksi Ajaksi, sillä puolueen uusi päälehti oli ottanut sen vanhan nimen käyttöönsä. Tähän vaikutti myös se, että sodan aikana rintamalinja oli kulkenut Satakunnan yli, ja näin ollen alueen poliittinen jännitys oli sodan loputtuakin korkea. Uudesta nimestä huolimatta lehti pääsi ilmestymään uudelleen säännöllisesti vasta vuoden 1919 elokuussa. Siitä ei kuitenkaan enää tullut yhtä vahvaa lehteä kuin Sosialidemokraatti oli ollut. Kuusipäiväiseen ilmestymiseen ei ollut

²⁷ SLH7 1988, 162-163.

²⁸ SLH7 1988, 162.

²⁹ SLH7 1988, 163.

mahdollisuutta ja kilpailukyky heikkeni ratkaisevasti. Myös myöhemmin tapahtunut työväenliikkeen jakaantuminen heikensi lehden asemaa entisestään.³⁰

Yhtiökokouksissa käytin monia taisteluja lehden linjasta, mutta lopulta lehti pysyi sosialidemokraattisena, koska sosialidemokraattien kannatus oli Satakunnassa edelleen niin vahva, että Uusi Aika kykeni jatkamaan puoluelehtenä. Laajentuminen kuusipäiväiseksi julkaisuksi ei kuitenkaan tapahtunut uudelleen tarkasteltuna ajanjaksona, vaikka sitä lyhyesti kokeiltiin 1920-luvun alussa, sillä tämä olisi aiheuttanut taloudellista tappiota. Uusi Aika selviytyi hengissä yli kriittisen kauden.³¹

Uusi Aika – lehteä julkaistiin vuoteen 1918 asti nimellä Sosialidemokraatti ja se ilmestyi vuosina 1917–1918 kuusi kertaa viikossa, vuonna 1919 kolme kertaa viikossa ja vuosina 1920–1922 kuusi kertaa viikossa. Päätoimittajana (tai vastaavana toimittajana toimi vuosina 1917–1918 Frans Koskinen, 1918 Hannes Uksila. 1919–1921 Evert Huttunen ja 1921–1923 Edvard Halonen. Lehteä julkaisi Oy Kehitys 1916–1972.³² Lehti ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 303 kertaa ja sen levikki oli vuonna 1917 noin 17 000 kappaletta.³³

Vapaa Sana

Vaasassa työväenliikkeellä ja sosialidemokraateilla oli vanhastaan ollut oma lehtensä, nimittäin vuosina 1906–1918 Vapaa Sana ja 1918–1919 Työläinen. Vapaa Sana, sloganinaan ”Kaikkien maiden köyhälistö liity yhteen”, perustettiin Vaasassa Suomen työväenliikkeen laajentumisvaiheessa 1905–1906 paikalliseksi työväenlehdeksi. Lehden avulla työväenliike kykeni edistämään sosiaalisten aatteiden leviämistä myös Etelä-Pohjanmaan maaseudulla, missä sille oli jonkin verran tilausta pienviljelijöiden ja tilattomien parissa. Levikkiä rajoitti maalaisliiton suosio alueella. Sisällissodan aikana lehteä julkaiseva Oy Kirjapaino Ab oli takavarikoituna ja valkoisen armeijan käytössä. Tästä seurasi positiivisena puolena se, että paino myös vapautui takavarikosta suhteellisen varhain, ja nimellä Työläinen ilmestyneen lehden näytenumerot ilmaantuivatkin jo vuoden 1918 puolella. Sisällissodan jälkeen vuonna 1919 SDP menetti kirjapainonsa ja edellä mainitut lehtensä kommunistiselle SSTP:lle. Tarkasteltuna ajanjaksona SDP:n kannatus oli alueella varsin heikkoa ja järjestötoiminta vähäistä. Yhtiön johto ja omistajien enemmistö sijoittui jakautumassa olevan työväenliikkeen vasemmalle siivelle, ja vuoden 1919 lopun yhtiökokouksessa yhtiö saikin vasemmistolaisen hallituksen. Ennen yhtiökokousta Työläinen oli ollut alkujaan sosialidemokraattien

³⁰ SLH7 1988, 186-187.

³¹ SLH7 1988, 187-188.

³² SLH7 1988, 186.

³³ SLH7 1988, 188.

linjalla, mutta kokouksen jälkeen toimitusta vaihdettiin ja lehden nimeksi palautettiin Vapaa Sana. Lehti siirtyi Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP) äänenkannattajaksi. Sosialidemokraattinen Työläinen oli ollut Vaasan läänin kahden pohjalaisen vaalipiirin piirilehti, mutta uusi SSTP:n Vapaa Sana edusti myös itäistä vaalipiiriä. Kumpanakin ajanjaksona lehden kannatusalueita olivat varsinkin Vaasan ja Pietarsaaren kaltaiset teollisuuskaupungit, vaikka myös maaseudulta löytyi kannatusta työväen ja pienviljelijöiden piireistä. Lehti lakkautettiin vuonna elokuussa 1923 monien muiden työväenlehtien tapaan.³⁴

Tarkastelujaksolla Vapaa Sana ilmestyi vuosina 1918–1919 myös nimellä Työläinen. Lehti ilmestyi vuosina 1906–1918 ja 1919 kolme kertaa viikossa, 1920–1922 kesäkuuhun kuusi kertaa viikossa ja heinäkuusta 1922 elokuuhun 1923 kolme kertaa viikossa, jolloin lehti lakkautettiin lopullisesti. Päätoimittajana tai vastaavana toimittajana toimi vuosina 1917–1918 Väinö Takala, 1919 Vilho Jaakko Kulku (vast. toim.), 1919 Isak Penttala, 1919–1921 Mauritz Rosenberg, 1921–1922 L. Arvo ja vuosina 1922–1923 V. Lattunen. Lehteä julkaisi vuosina 1913–1923 Oy Kirjapaino Ab.³⁵ Lehti ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 268 kertaa ja sen levikki oli vuonna 1917 kaikkiaan 7000 kappaletta.³⁶

Vapaus

Mikkelissä julkaistu Vapaus, ”Työväen äänenkannattaja Suur-Savossa”, kuului suurlakon jälkitunnelmissa perustettujen työväenlehtien laajaan joukkoon. Uudesta lehdestä tehtiin aloite huhtikuussa 1906 sosialidemokraattien piirikokouksessa, mutta lehteä ei saatu vielä perustetuksi. Saman vuoden syksyllä perustettu lehti- ja kirjapaino-osuuskunta alkoi sittemmin julkaista lehteä vuoden 1907 alusta lähtien. Lehden keskeinen vaikuttaja oli lehden perustamisesta lähtien ja sen ensimmäisen vuosikymmenen ajan kirjaltaja ja myöhemmin sosialidemokraattien kansanedustaja Albin Valjakka, jonka ansioiksi voidaan myös lukea Mikkelin työväenliikkeen kääntäminen sosialististen aatteiden taakse. Hänen kohtalonsa oli kuolla punavankileirillä kesällä 1918 sisällissodan päättyttyä. Lehden talous oli vuoteen 1917 mennessä varsin hyvässä kunnossa. Tämän suotuisan kehityksen katkaisi sisällissota ja Vapaus pääsikin ilmestymään uudestaan vasta heinäkuussa 1919. Lehti ja paino toimivat Mikkelin työväentalolla vuoteen 1922 asti, jolloin osuuskunta hankki oman kiinteistön, ja alkoi myöhemmin uusia kalustoaan. Vapauden kilpailukyky oli olennaisesti heikentynyt vuoden 1918 tapahtumien vuoksi ja itsenäisen tasavallan markkinoilla se

³⁴ SLH7 1988, 232-234.

³⁵ SLH7 1988, 232-233.

³⁶ SLH7 1988, 234.

alkoikin jäädä 1920-luvulta lähtien aina vain selvemmin alakynteen suhteessa muihin sanomalehtiin.³⁷

Vapaus ilmestyi vuosina 1907–1918 ja 1919–1944 kolme kertaa viikossa. Päätoimittajana toimi 1911–1921 Kalle Hakala ja 1921–1940 Viktor Paavilainen. Lehteä julkaisi Mikkelin Työväen Sanomalehti ja Kirjapaino Osuuskunta r.l. 1906–1925.³⁸ Lehden numeroita ilmestyi vuonna 1920 yhteensä 146 ja sen levikki oli vuonna 1917 noin 7000 kappaletta.³⁹

1.3 Suomi yhteiskunnallisessa murroksessa vuosisadan alussa

1900-luvun alku oli Suomessa yhteiskunnallisesti rauhatonta murrosaikaa. Aatteellinen muutos oli suurimmalta osin poliittinen, ja se kumpusi työväenliikkeen noususta sekä vuosien 1899-1905 Venäjän suomenpolitiikan kiristämisestä eli ensimmäisestä sortokaudesta. Tähän aikaan kuului taistelu myöntövyölinjan kannattajien ja keisarin laittomaksi katsottujen lakien perustuslaillisten vastustajien välillä, erityisesti asevelvollisuuslain kohdalla. Aatemurros koski paljolti myös maailmankatsomuksellisia asioita ja 1800-luvun loppupuolen kirkkoa kohtaan suunnattujen asenteiden maltillinen aika otti uuden suunnan, jossa kirkon oppia epäiltiin ja kirkko nähtiin vanhan yhteiskuntarakenteen viimeisenä linnakkeena. Kirkon asemaa arvosteltiin suuresti ja ääritapauksissa sitä ja sen uskoa myös pilkattiin. Kirkosta vieraantuneet arvostelivat vahvasti vanhentuneiksi nähtyjä kirkon toimintatapoja kuten esimerkiksi ehtoollispakkoa. Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen oli Suomessa laskussa ja sivistyneistö sekä työväenliikkeen jäsenet osoittivat sekularisoitumisen merkkejä. Säätyläisetkin suhtautuivat kirkkoon välinpitämättömästi. Tähän ajanjaksoon kuului myös laajojen kansanjoukkojen niin sanottu positiivinen kehitysusko, jonka mukaan ihmiskunta oli rationaalisuuden kautta kehittymässä koko ajan parempaan suuntaan. Kirkon opin nähtiin olevan tämän näkemyksen kanssa ristiriidassa. Tähän aikaan Suomeen levisi uusia aatteita kuten sosialismi, raittiusliike, teosofia, rauhanaate ja raittiusliike, joista osa muodostui osalle kansasta jopa uskonnon korvikkeeksi.⁴⁰

1900-luvun alun rauhattomaan ajanjaksoon ajoittuivat Suomessa myös suuret yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen muutokset, jolloin erityisesti määrällisesti kasvanut työväenluokka, torpparilaitoksen ja tilattoman väestön ongelmat haastoivat yhteiskuntaa. Uusi tilanne haastoi kirkkoa myös sikäli, että siltä puuttuivat tässä vaiheessa työmuodot vastata uuden ajan mukanaan tuomiin

³⁷ SLH7 1988, 239-240.

³⁸ SLH7 1988, 239.

³⁹ SLH7 1988, 240.

⁴⁰ Kena 1979, 15-16; Nokkala 380-383; Toiviainen 2004, 25-28.

haasteisiin. Suhtautuminen muutoksiin yritettiin korjata erilaisella yhdistystoiminnalla, jota järjestettiin ensin kaupungeissa ja sitten maallakin, yleensä yhteistyössä kirkon kanssa.⁴¹

Ensimmäisen sortokauden tapahtumat olivat omiaan huonontamaan kirkon asemaa yhteiskunnassa. Vuoden 1899 helmikuun manifestin mukaisesti säädetty vuonna 1901 voimaan tullut asevelvollisuuslaki, joka nähtiin Suomessa laittomaksi, näytteli tässä suurta osaa. Laki olisi liittänyt Suomen kansalliset joukot Venäjän armeijaan, ja taustalla oli muutenkin halua lähentää Suomen suuriruhtinaskuntaa emämaahan. Vanhastaan lakien nähtiin tulevan voimaan vasta sen jälkeen, kun ne oli kuulutettu kirkossa, joten osa kansasta odotti papiston kieltäytyvän kuuluttamasta laittomaksi katsottua lakia. Tilanne aiheutti kansalaisten jakaantumista perustuslaillisiin ja myöntövyömysmielisiin. Kun suurin osa papistosta arkkipiispa Johansson mukaan lukien ei nähnyt mahdolliseksi kieltäytyä kuuluttamisesta, menetti kirkko uskottavuuttaan kansan silmissä. Näin tapahtui erityisesti kulttuuriliberaalien ja sosialistien joukoissa, jotka hyökkäsivät kirkkoa vastaan syyttäen sitä yhteiskunnallisesta vanhoillisuudesta.⁴²

Ensimmäinen sortokausi päättyi vuoden 1905 lokakuussa suurlakkoon, jota olivat järjestämässä perustuslailliset ja sosialistit. Lakon tarkoituksena oli ilmaista kansallinen mielipide Suomen autonomian loukkaamisesta. Lakko vaikutti negatiivisesti perinteisiin auktoriteetteihin kohdistuneeseen luottamukseen, kuten keisariin, virkamiehiin, poliiseihin, luokkalakeihin sekä kirkkoon, mikä näkyi esimerkiksi kirkkohäiriöinä. Joidenkin silmissä kirkko näyttäytyi kukistumassa olevan ”sortojärjestelmän” palvelijana. Suurlakko purki kansan monia patoutuneita tunteita, ja näin uskallettiin nousta auktoriteetteja vastaan. Suurlakon jälkeen erimielisyydet sosialistien ja porvarien, sekä porvarien sisällä perustuslaillisten ja myöntövyömysmielisten välillä, alkoivat jälleen kärjistyä. Vaikuttimena oli toisen sortokauden (1908–1917) alkaminen, jolloin Suomen venäläistäminen sai jatkoa. Kaikesta kirkkoon kohdistuneesta arvostelusta huolimatta osa papistosta pyrki kehittämään kirkon työtä, viemään kirkkoa ihmisten keskelle ja lujittamaan luottamusta, esimerkiksi diakoniaa ja sisälähetystyötä tehostamalla, sekä puhumalla ymmärtävästi työväestön asemasta. Kirkkoa myös puolustettiin hyökkäyksiä vastaan, erityisesti merkittävien nuorkirkollisten vaikuttajien Teologisen lauantaiseuran toimesta. Heidän mukaansa kirkko ei saanut jäädä vanhan maailman reliikiksi, vaan sen tuli itsekkin muuttua aikojen mukana.⁴³

Ensimmäiseen maailmansotaan liittynyt helmikuun 1917 (gregoriaanisen kalenterin mukaan maaliskuun) vallankumous ja marraskuussa toimeenpantu lokakuun vallankumous Venäjällä

⁴¹ Heikkilä 1977, 154-155; Toiviainen 2004, 26.

⁴² Reijonen 1977, 123; Toiviainen 2004, 28-30.

⁴³ Veikkola 1977, 26-27; Toiviainen 2004, 30-33.

vaikuttivat suuresti myös Suomeen. Maassa oli tänä aikana hyvin levotonta ja tapahtui myös poliittisia ryöstöjä ja murhia.⁴⁴ Venäläiset joukot eivät itsenäisyysjulistuksen jälkeenkään vielä poistuneet Suomesta. Ne tukivat suomalaisia kumouksellisia. Suomen sisällissota puhkesi seuraavan vuoden tammikuussa.⁴⁵

Sisällissodan punaisen puolen alueella sijainneissa seurakunnissa sotilaat häiritsivät monin paikoin jumalanpalveluksia ja kirkon muuta toimintaa. Punaisten kansanvaltuuskunta lakkautti lisäksi kirkollisveron ja varat pappien koulutukseen. Lisäksi useita kirkkoja ja kiinteistöjä tuhottiin ja ryöstettiin. Lisäksi punaiset vangitsivat ja surmasivat kymmenen pappia. Osa näistä lienee tulkittavissa vallankumousinnon piiriin kuuluneisiin väkivallantekoihin, osa vanhojen kaunojen syyksi. Esimerkiksi Kouvolassa punaiset teloittivat jopa 150 ihmistä. Molemmilla puolilla tapahtuneet teloitukset olivat sisällissodassa hyvin yleisiä.⁴⁶ Keväällä 1918 taistelujen tauottua tapahtuneet kostoteloitukset sekä vankileirin kauheudet tulehduttivat kansalaisten keskinäisiä välejä vuosikymmeniksi. Kaikki kirkonjohtajatkaan eivät puhuneet sovinnon puolesta, vaan esimerkiksi Savonlinnan piispa Colliander vaati hävinneiden rankaisemista ankarasti. Tällainen kirkon johtavien työntekijöiden suhtautuminen sodan hävinneeseen osapuoleen oli omiaan lisäämään katkeruutta kirkkoa kohtaan.⁴⁷ Koko papisto ei ollut tällä kannalla, vaan pyrki kasvatuserityksien asemassa jopa parantamaan vankileirien oloja, vaikkakin huonolla menestyksellä.⁴⁸ Sisällissodan aiheuttamat veriset haavat eivät hävinneet helposti kansan muistoista.

1.4 Uskonnonvapauden vaiheet Suomessa sisällissotaan asti

Ensimmäiset askeleet kohti uskonnonvapautta nähtiin Suomessa vuonna 1870 voimaan tulleen Schaumanin kirkkolain myötä. Tällä kirkkolaille Suomeen saatiin periaatteellinen oikeus kuulua muihinkin kirkkokuntiin. Tähän aikaan vain luterilaisen kirkon jäsenillä oli täydet kansalaisoikeudet. Vuoden 1899 eriuskolaislaki teki mahdolliseksi sen, että Suomeen voitiin perustaa protestanttisia eriuskolaisseurakuntia.⁴⁹ Ehtoollispakko kumottiin Suomessa vasta vuonna 1910 ja siviilivihkiminen tuli mahdolliseksi vasta vuonna 1917, jolloin saatiin myös siviilirekisteri (voimaan 1918).⁵⁰

Senaatti asetti vuonna 1906 uskonnonvapauskomitean, jonka mietintö valmistui vuonna 1908 ja hallitus teki sen pohjalta lakiesityksen uskonnonvapauslaiksi vuonna 1909. Tämä olisi taannut

⁴⁴ Juva 1977, 43-44; Veikkola 1977, 36-37.

⁴⁵ Toiviainen 2004, 35-36; Haapala 2009 a, 18.

⁴⁶ Kena 1979, 60-61; Haapala 2009 a, 21; Toiviainen 2004, 37.

⁴⁷ Juva 1977, 46-47; Kena 1979, 91-93; Toiviainen 2004, 38.

⁴⁸ Juva 1977, 50; Kena 1979, 103-104.

⁴⁹ Pirinen 1977, 107, 111; Olkkonen 1987, 495; Zetterberg 1992, 283, 316.

⁵⁰ Pirinen 1977, 111-112; Nokkala 1986, 383.

periaatteessa täydellisen uskonnonvapauden, mutta maltillinen lausunto ei silti tyydyttänyt kaikkein radikaaleimpia piirejä. Myös kirkolliskokous hyväksyi 1908 rajoittamattoman uskonnonvapauden periaatteen. Toisen sortokauden vuoksi esitys kuitenkin edennyt hallinnollisesti pitkään aikaan. Koska vasemmisto vaati voimakkaasti lakia, senaatti olisi halunnut mahdollisuuksien aueuttua viedä asian mahdollisimman pian päätökseen. Senaatti asettikin maaliskuussa 1917 vallankumouksen jälkeen komitean valmistelemaan uskonnonvapauslakia. Mukana tässä komiteassa oli luterilaisia, ortodoksi, yksi vapaakirkollinen ja vapaamielisiä sekä radikaaleja poliitikkoja. Laadittu esitys täydellisen uskonnonvapauden periaatteesta sisälsi periaatteen uskonnollisten yhdyskuntien tasa-arvoisuudesta ja sitä laadittaessa oli otettava huomioon kirkon ja valtion mahdollinen ero. Lakiesitys aiheutti hermostuneisuutta kirkon piirissä ja innostusta muun muassa radikaalien, vapaamielisten ja vasemmiston taholla.⁵¹

Mietintö valmistui lopulta 4.12.1917 ja se muistutti sisällöltään vuoden 1908 mietintöä. Sen periaatteena oli täydellinen uskonnonvapaus, kunhan ei loukattaisi ”lakia tai hyvää tapaa”. Uskonnonopetuksen kohdalla todettiin, että sen ei tarvitsisi olla pakollinen oppiaine kaikille ja että se voisi olla luonteeltaan tunnustuksetonta. Kirkosta eroaminen olisi sen mukaan ollut mahdollista kirjallisella ilmoituksella.⁵² Suomen sisällissota katkaisi prosessin ja siihen päästiin palaamaan vasta myöhemmin.

1.5 Työväenliikkeen muotoutuminen

Palkkatyöväestö syntyi Suomessa teollistumisen myötä 1800-luvun kuluessa. Tähän aikaan Suomi oli maatalousvaltainen maa. Teollisuustyöväestö oli keskittynyt kaupunkeihin, missä uudet aatteet saattoivat levitä helpommin kuin harvaan asutulla maaseudulla. Aika oli avoin luokkaristiriitojen syntymiselle ja leviämiselle.⁵³ Ensimmäisen merkittävän puheenvuoron Suomen työväenluokan synnystä ja sen mukanaan tuomista ristiriidoista esitti jo J. W. Snellman 1840-luvulla. Hän pelkäsi ”kapitalismin orjuuden” synnyttävän yhteiskunnan rauhaa uhkaavan kurjaliston. Hän pyrkiin estämään tällaisen kehityksen nostamalla työväestön sellaiselle siveelliselle ja moraaliseen tasolle, jolla se saattaisi yhdistyä yhtenäiseen kansakuntaan.⁵⁴

Suomessa työväenliikkeen nousu ajoittuu 1800-luvun loppuun kansalaisyhteiskunnan syntyyn. Samaan aikaan alkoivat myös luokkaristiriidat kärjistyä. Työväenliike halusi puuttua yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja parantaa kansalaisten tasa-arvoa. Suomen työväenliikkeen voidaan

⁵¹ Reijonen 1977, 123; Kena 1979, 28-32.

⁵² Reijonen 1977, 124-127; Kena 1979, 41-45.

⁵³ Soikkanen 1975, 13-15; Leino-Kaukiainen 1992, 341.

⁵⁴ Ajo 2017, 15.

katsoa syntyneen fennomaanisessa hengessä. Työnantajien ja työläisten välisiä ristiriitoja oli pyritty 1880-luvulta lähtien ehkäisemään ns. wrightiläisen työväenliikkeen avulla, yhteistoiminnan ja keskustelujen kautta. Victor Julius von Wrightia voidaan pitää Suomen työväenliikkeen perustajana. Ajatuksena oli työväen olojen parantaminen, mikä taas estäisi radikalisoitumista.⁵⁵ Tämä ei kuitenkaan tyydyttänyt voimistuvan työväenliikkeen kaikkia vaatimuksia, vaan wrightiläisestä työväenliikkeestä kasvoi 1890-luvulla marxilaiseen sosialismiin perustuva luokkataistelupuolue, jossa alkoi myös esiintyä sen materialistisia uskonnonvastaisia näkemyksiä.⁵⁶

Työväenliikkeen irtautuminen porvariston johdosta tapahtui, kun Suomen Työväenpuolue perustettiin työväenyhdistysten kolmannessa kokouksessa Turussa 1899. 1890-luvun aikana työläiset olivat muodostaneet lukuisia ammattiyhdistyksiä ja Turun kokous oli tämän kehityksen huipentuma. Tämä merkitsi käytännössä porvarillisen työväenliikkeen loppua, kun puolueen johtoon nousivat pääosin työväenluokasta lähtöisin olleet sosialismin omaksuneet ammattiyhdistysaktiivit. Kokouksessa päätettiin organisaatiomuodostuksesta ja puolueohjelmasta sekä tehtiin lopullinen ero wrightiläiseen työväenliikkeeseen, joka koostui lähinnä porvarillisista piireistä ja sivistyneistöstä, eikä sen mukana juurikaan ollut varsinaista työväestöä. Suomen Työväenpuolue oli ensimmäinen moderni ja järjestäytynyt puolue Suomessa, jolla oli valittu puoluehallinto ja jossa valtaa käytti puoluekokous.⁵⁷

Yhdessä vuonna 1903 järjestetyn Forssan kokouksen kanssa Turun vuoden 1899 kokouksella oli suuri merkitys suomalaisen työväenliikkeen muotoutumiseen. Puolueen ohjelman teoreettisessa osuudessa ei 1899 vielä määritetty tarkasti suhdetta sosialismiin ja käytännöllisessä osuudessa vaadittiin esimerkiksi yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta kaikille, lisää valtaoikeuksia eduskunnalle, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta sekä kahdeksan tunnin työpäiviä. Turun kokouksesta lähtien sosialismi lähti vähitellen leviämään Suomeen. Sosialidemokraatit alkoivat vaatia muutosta, jossa työväenluokalla annettiin ratkaiseva tehtävä uudenlaisen yhteiskunnan luomisessa. Aluksi puolueen vaikutusmahdollisuudet rajoittuivat ulkoparlamentaariseen painostukseen, koska sillä ei ollut säätyvaltiopäivien aikana omia edustajia.⁵⁸

Forssassa pidetyssä toisessa puoluekokouksessa, eli Forssan kokouksessa, vuonna 1903 työväenpuolue muutti nimensä Suomen Sosialidemokraattiseksi puolueeksi. Puolue omaksui sosialistisen ohjelman ja luokkataistelulinjan. Samalla puolue otti tavoitteekseen sosialistiseen

⁵⁵ Soikkanen 1975, 19-23; Apunen 1991, 55-58; Kannisto 2016, 65-66.

⁵⁶ Soikkanen 1975, 16; Haataja et al. 1976, 39-40; Kena 1979, 18.

⁵⁷ Haataja et al. 1976, 51; Leino-Kaukiainen 1992, 341; Kannisto 2016, 66.

⁵⁸ Soikkanen 1975, 39-44; Apunen 1991, 61-63; Kannisto 2016, 66.

yhteiskuntajärjestelmään siirtymisen. Työväenliike julisti taistelevansa porvarillista luokkayhteiskuntaa vastaan muuttaakseen sen kokonaan. Forssan kokouksessa hyväksyttiin puolueen käytännön tavoiteohjelma, johon kuului muun muassa edellä mainittu kahdeksan tunnin työpäivä, vähimmäispalkka, yleinen kouluvelvollisuus ja alkoholin kieltolaki. Forssan kokous merkitsi puolueen sosialistisen linjan selkiytymistä.⁵⁹ Kokouksessa SDP:lle hyväksyttiin lisäksi kirkonvastaiset tunnukset, joissa uskonto julistettiin yksityisasiaksi. Tämän lisäksi vaadittiin kirkon ja valtion erottamista toisistaan sekä uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Näkemykset eivät kuitenkaan saaneet puolueen piirissä kaikilta varauksetonta kannatusta ja siksi uskontokysymys herätti jatkossakin kiistelyä sosialidemokraattien keskuudessa.⁶⁰

Työväestön papistoa kohtaan suuntaaman luokkavihan voidaan nähdä olleen ennen kaikkea pettymystä näiden toimintaa kohtaan. Puolueen uskontopolitiikka oli taktisista sysistä varsin varovaista seuraavina vuosina. Puolueen enemmistö hylkäsi Oulun puoluekokouksen 1906 jälkeen aktiivisen vallankumouksen ja torjui väkivallan käytön. SDP pani sen sijaan toivonsa eduskuntaan ja Venäjälle ennustettuun vallankumoukseen. Kaiken kaikkiaan sisällissotaan johtaneen kriisinmerkkejä ei ollut juurikaan havaittavissa Suomessa ennen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista vuonna 1914. Vallankumous oli työväenliikkeelle tärkeä asia sosialistisen ihanneyhteiskunnan toteuttamisessa. Sen voimalla työväenluokka ottaisi vallan riistävältä luokalta ja lopettaisi riiston.⁶¹

Vuonna 1905 puhjennut suurlakko päätti ensimmäisen sortokauden ja aiheutti ennen näkemättömän poliittisen myllerryksen Suomessa. Sen seurauksena maahan syntyi radikaali ilmapiiri, mikä näkyi työväenliikkeen räjähdysmäisessä leviämisessä. Samalla sosialismi sai yhä enemmän jalansijaa työväenliikkeen aatesisällössä. Luokkataistelusanoma meni perille, koska yhteiskunnan sosiaaliset erot ja niiden tiedostaminen yhdistivät ihmisiä. Tämä taas loi pohjaa poliittiselle järjestäytymiselle. Sosialidemokraatit ajoivat yhteiskunnallisia uudistuksia kuten edustuslaitoksen uudistamista, yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Suurlakon päättyessä julkaistiin marraskuun manifesti, jonka lopussa senaatille annettiin määräys tehdä ehdotus uudeksi valtiopäiväjärjestykseksi soveltaen yleisen- ja yhtäläisen äänioikeuden perusteita. Näin saatiin perusteet yleiselle äänioikeudelle, joka oli yksi sosialidemokraattien vaatimuksista. Suurlakon tulokset näkyivät näin rakentuneessa puoluejärjestelmässä ja yksikamarisessa 200-paikkaisessa eduskunnassa. Suomen

⁵⁹ Soikkanen 1975, 51, 54-59; Haataja et al. 1976, 53-55; Kannisto 2016, 69-70.

⁶⁰ Kena 1979, 18.

⁶¹ Haataja et al. 1976, 56; Kena 1979, 19; Kannisto 2016, 71-73.

Sosialidemokraattiselle Puolueelle uudistukset olivat suuri voitto ja puolueeseen liittyi työväestön lisäksi myös paljon sivistyneistöä.⁶²

Järjestäytyneen työväen aktiivinen toiminta mursi Jumalan asettamaksi nähtyyn säätyjakoon tukeutuvan ajattelun lopullisesti. Sen voidaan nähdä olleen suurlakon aiheuttama suurin muutos ja kansanvallan alku Suomessa. Sääty-yhteiskunnan mureneminen merkitsi myös takaiskua papiston edustamalle perinteiselle yhteiskuntanäkemykselle. Ensimmäisen sortokauden katkerat kokemukset purkautuivat rajuna reaktiona kirkkoa ja sen papistoa kohtaan. Vanhan sääty-yhteiskunnan kuolema merkitsi näin ollen kirkon aseman uudelleenarviointia suomalaisessa yhteiskunnassa.⁶³ Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 SDP nousi suureksi eduskuntapuolueeksi, ja vuoden 1916 vaaleissa se sai enemmistön eduskunnassa. Tämän seurauksena Suomeen nimitettiin vuonna 1917 sosialistienemmistöinen senaatti, jonka johdossa oli Oskari Tokoi.⁶⁴

Vuoden 1917 helmikuun vallankumous Venäjällä oli monessa suhteessa jatkoa vuoden 1905 suurlakolle. Suomeen nähden vallankumouksen vaikutukset olivat paljon suuremmat kuin syksyllä 1905. Vallankumous toi mukanaan mahdollisuuden vapaudesta, mikä tuli suomalaisille täydellisenä yllätyksenä saattaen yhteiskunnan nopeaan poliittiseen myllerrykseen. Porvaristo ja sosialidemokraatit vaativat molemmat Suomen oikeuksien palauttamista ja valtiosäännön kehittämistä. Tämän lisäksi poliittinen vasemmisto halusi laajoja yhteiskunnallisia uudistusohjelmia. Maassa elettiin vapaudentunteiden ja itsenäisyysajatuksen keskellä, mikä johti lopulta poliittiseen valtataisteluun vasemmiston ja porvariain välillä. Varsinkin sosialidemokraatit haaveilivat itsenäisestä Suomen valtiosta.⁶⁵

Tsaarinvallan luhistuttua Suomessa oli havaittavissa hyvin voimakasta poliittista liikehdintää, jota leimasivat myös radikaalit piirteet. Syyt liittyivät pääasiassa vaikeisiin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin kuten työttömyyteen, rahanarvon alenemiseen, hintojen nousuun ja yhä pahenevaan elintarvikepulaan. Työväenluokalle vallankumous ja itsevaltiaan keisarin kukistuminen olivat olleet rohkaisevia merkkejä, jotka kannustivat yhteiskunnalliseen uudistustoimintaan ja vaatimusten esittämiseen olojen parantamiseksi. Kysymykset olivat suurille kansanosille myös konkreettisempia ja tärkeämpiä kuin itsenäisyyspyrkimykset. Sosialidemokraatti Oskari Tokoin johtamalla senaatilla ja sosialistienemmistöisellä eduskunnalla ajateltiin tässä tilanteessa olevan mahdollisuus savuttaa paljon. Sen täytyi järjestää Suomen valtiollinen järjestelmä modernille

⁶²Soikkanen 1975, 78-87; Haataja et al. 1976, 60-61; Mustakallio 1983, 66-67.

⁶³Ajo 2017, 67.

⁶⁴Soikkanen 1975, 203-207; Haataja et al. 1976, 79.

⁶⁵Haataja et al. 1976, 81; Haapala 2009 b, 14-15; Ajo 2017, 152-153.

parlamentaariselle perustalle ja toteuttaa sosialidemokraattien vaatimat tärkeät yhteiskunnalliset uudistukset. Työväenliikkeen tavoitteina oli nostaa palkkoja, parantaa työttömyysturvaa ja lyhentää päivittäistä työaikaa kahdeksaan tuntiin. Näitä vaatimuksia vauhditettiin kevään aikana lukuisilla mielenosoituksilla ja lakoilla, jotka saivat myös väkivaltaisia piirteitä.⁶⁶

Vapaaehtoisen kansanmiliisin ja poliisin tehtäviä hoitamaan perustetut ja asetetut työväen järjestyskaartit eivät kuitenkaan kyenneet rauhoittamaan levotonta yhteiskunnallista liikehdintää. Kesän kuluessa alettiin muodostaa myös porvarillisia järjestyskaarteja ja suojeluskuntia.⁶⁷ Sosialidemokraattien tappio syksyn 1917 vaaleissa johti kehityskulkuun, joka johti marraskuun yleislakkoon ja yleiseen jännityksen lisääntymiseen. Edes Suomen itsenäistyminen ei muuttanut tapahtumien kulkua.⁶⁸ Tämä kehitys johti lopulta tammikuussa 1918 puhjenneseen sisällissotaan, kun yhteenotot suojeluskuntien ja punakaartien sekä venäläisten sotilaiden välillä alkoivat, punakaartien otettua Helsingin taisteluitta haltuunsa.⁶⁹

1.6 Työväenlehdistön alkutaival Suomessa

Työväenlehdistä ensimmäisinä alkoivat ilmestyä 1800-luvun lopussa Työmies Helsingissä, Länsi-Suomen Työmies Turussa ja Kansan Lehti Tampereella. Nämä olivat pitkälti paikallisia lehtiä, eivätkä näin kattaneet koko maata. Koska sosialidemokraattinen puolue oli jo ymmärtänyt laajalle ulottuvan propagandan tärkeyden, alettiin lehtiä perustaa kaikkialle Suomeen. Räjähdyksessä työväenlehtien määrän kasvussa nähtiin vasta suurlakon ja itsenäistymisen ajan välisenä kautena, jolloin työväenlehdistö levisi yli maan. Sosialidemokraattien tavoitteena olikin saada jokaiseen vaalipiiriin oma äänenkannattaja. Työväenlehdistön perustana oli liikkeen luonnetta korostava tasa-arvoisuus. Työväenlehtien välillä alkoi jo hyvin varhaisessa vaiheessa esiintyä linjaristiriitoja, joita ratkottiin esimerkiksi suurlakon jälkeen pidetyssä ylimääräisessä puoluekokouksessa. Tästä huolimatta monet työväenlehdet myötäilivät joko Työmiehen tai Kansan Lehden linjaa. Työmiehellä oli myös puolueen pää-äänenkannattajan asema⁷⁰

Työväenlehtien menestymisestä esitettiin vuonna 1906 arvio, jonka mukaan mitä tiukempi yhteiskunnallinen kanta lehdellä oli, sitä paremmin työväki otti sen vastaan. Puoliväliin ei kannattanut jäädä.⁷¹ Työväenlehdistö alkoikin ajaa selvästi tiukempaa yhteiskunnallista linjaa ja rohkaistuneena suurlakon saavutuksista syksyn 1905 jälkeen työväenliike levisikin nopeasti kaupungeissa ja

⁶⁶ Haataja et al. 1976, 91-93; Kena 1979, 28-29; Ajo 2017, 153.

⁶⁷ Haataja et al. 1976, 87; Ajo 2017, 153-154.

⁶⁸ Soikkanen 1975, 238; Haataja et al. 1976, 88; Kannisto 2016, 81.

⁶⁹ Kena 1979, 47.

⁷⁰ Nygård 1987, 20-25; Tommila & Salokangas 1998, 120.

⁷¹ Tommila & Salokangas 1998, 101.

maaseudulla. Kuvaavaa on, että ennen suurlakkoa Suomessa oli ollut viisi työväenlehteä, kun niitä vuonna 1907 oli jo 22. Puolueella oli näiden sisältöihin ”siveellinen ohjausoikeus” ja vaikka aloite lehtien perustamiseen tuli yleensä paikallistasolta, perustamiselle piti saada puolueenvoston suostumus. Työväenlehtiä alkoi olla 1910-luvulla jo niin paljon, että ne kilpailivat keskenään, eivätkä kaikki pysyneet kannattavina. Vaikka puolue pyrki omistamaan lehdet, pysyivät ne lähes poikkeuksetta paikallisten työväenjärjestöjen omistuksessa.⁷² Vuodesta 1907 lähtien työväenlehdistö kykeni jo kilpailemaan levikkinsä puolesta vanha- ja nuorsuomalaisten lehtien kanssa aina vuoteen 1917 asti.⁷³

Puoluelehtien tärkein tarkoitus tänä aikana oli puolueen päämäärien edistäminen. Työväenlehtien sisältöä ja kirjoitustapaa leimasi tänä aikana luokkataisteluidea ja pyrkimys selittää kaikki yhteiskunnalliset epäkohdat kapitalistisen järjestelmän syyksi. Lehtien kielenkäyttö vastustajia kohtaan alkoi myös muuttua aggressiivisemmaksi. Porvaristo ja papisto muun muassa leimattiin moraalittomiksi ja epäluotettaviksi. Rikoksellisuus oli erityisesti porvarillinen ominaisuus, eikä henkilökohtaisia hyökkäyksiä vältelty, mistä seurasi myös painokanteita. Välillä kielenkäyttö laimeni 1910-luvulla, kärjistyäkseen myöhemmin taas uudestaan.⁷⁴

Venäjän vallankumouksesta 1917 lähtenyt kehitys muutti Suomen poliittista kenttää ja siihen kiinteästi liittyntä lehdistöä. Tämän myötä työväenlehdistökin politisoitui entisestään.⁷⁵ Sisällissodan aikaisessa poikkeustilanteessa punaiset sensuroivat omia lehtiään ja estivät vastapuolen lehtien ilmestymisen hallitsemillaan alueilla. Tuona aikana lehdille oli luonnollisesti ominaista propagandistisuus ja työväenlehdillä olikin takanaan kovan kielenkäytön perinne. Korostettiin edelleen luokkataisteluideaa ja kaikki ongelmat ja epäkohdat elämässä ja yhteiskunnassa johdettiin kapitalistisesta järjestelmästä. Lehdillä pyrittiin luomaan taistelumieltä ja sodan aikana ilmestyi myös tilapäisjulkaisuja.⁷⁶ Sisällissodan myötä lakkautetusta työväenlehdistä sai sodan jälkeen ensimmäisenä alkaa ilmestyä lokakuussa 1918 Suomen Sosialidemokraatti.⁷⁷

1.7 Työväenlehdistön ja kirkon suhde ennen sisällissotaa sekä sodanaikainen kirjoittelu

Suomen sosialidemokraattinen puolue oli alkuvaiheittensa jälkeen ennen kaikkea köyhien puolue ”herroja” vastaan ja sen kannatus ilmensi sekä maan sosiaalista rakennetta että yhteiskunnallista

⁷² Tommila & Salokangas 1998, 120-123.

⁷³ Tommila & Salokangas 1998, 124.

⁷⁴ Tommila & Salokangas 1998, 130.

⁷⁵ Tommila & Salokangas 1998, 138.

⁷⁶ Salokangas 1987, 176-177.

⁷⁷ Tommila & Salokangas 1998, 146-147.

kuilua.⁷⁸ Suomalainen työväestö ja työväenliike eivät vuosisadan alussa suurlakon ja toisen sortokauden välisenä aikana halveksineet niinkään uskontoa sinänsä, vaan suhtautuivat kriittisesti rikkaiden etuja ajavaan kirkkoon ja sen papistoon. Sosialidemokraattien kirkon ja papistonvastaisuus olikin peruja siitä, että he näkivät ne puolueellisiksi yhteiskunnallisessa luokkataistelussa, koska ne olivat asettuneet porvariston puolelle köyhälistöä vastaan ja siksi ne oli saatettava epäedulliseen valoon kansan silmissä. Työväenluokan käsityksen mukaan papiston ahneus ajoi sen ajamaan omia etujaan ja vallanhimo pitämään kiinni kirkon asemasta valtioon nähden. Työväenliikkeen sisällä esiintyi ennen sisällissotaa myös antikristillisyyttä. Tämäkin oli osa SDP:n kirkon ja papistonvastaisuutta. Heidän mielestään papeilla oli huono asia ajettavana. Työväenliikkeellä oli taito yhdistää kristinusko ja yhteiskuntakritiikki, joka saikin usein kirkkoinstituution ja pappien vastaisen sisällön. Samaan aikaan kirkon ja uskonnon yhteiskunnallinen merkitys supistui ja nämä alettiin nähdä laajemminkin ihmisen sisäiseksi asiaksi. Tämä kehitys kävi osittain yksiin sosialidemokraattien puolueohjelman kanssa. Työväenliikkeen sisällä kirkko nähtiin väistymässä olevan kapitalistisen järjestelmän osaksi ja näin ollen esteeksi työväenliikkeen etenemisen tiellä.⁷⁹

Forssan kokouksen jälkeen työväenlehdissä esiintyi aika ajoin kirkkoa ja uskontoa arvostelevia kirjoituksia, jotka alkoivat imeytyä suurten kansanosien mieliin vasta suurlakon jälkeen.⁸⁰ Sortokauden verrattain rauhallisten vuosien jälkeen käsillä oleva aika merkitsi Suomen kirkolle vakavaa haastetta. Vuoden 1917 vallankumous sai saman vuoden keväällä ja kesällä Suomessa aikaan sen, että työväenlehdissä tapahtuneet kirjalliset hyökkäykset kirkkoa ja papistoa vastaan lisääntyivät. Näissä ja eri puolilla Suomea tapahtuneissa kokoontumisissa vaadittiin tuttuun tapaan muun muassa täydellistä uskonnonvaputta, kirkon ja valtion erottamista toisistaan, uskonnonopetuksen poistamista kouluista, kirkon omaisuuden siirtämistä valtion haltuun, hautausmaiden kunnallistamista, siviiliavioliiton muuttamista pakolliseksi, teologisen tiedekunnan poistamista yliopistosta ja joissain tapauksissa tiettyjen pappien erottamista viroistaan. Tämän lisäksi sosialidemokraatit vaativat puolueen uskontopoliittisen ohjelman jyrkentämistä entisestään. Vaatimukset olivat muuten samat kuin ennenkin, mutta nyt niitä tuotiin esille erityisen kiihkeästi ajan hengen mukaisesti. Kirkon näkökulmasta ilmiöt näyttivät uhkaavilta. Uskonnonvastaisuuden voimistumista ei kuitenkaan jääty passiivisesti odottamaan, vaan Teologisen Lauantaiseuran miehet ja Kotimaan ympärille ryhmittynyt nuorkirkollinen papisto ryhtyivät voimakkaaseen vastahyökkäykseen ja laajaan apologeettiseen toimintaan.⁸¹

⁷⁸ Ajo 2017, 102.

⁷⁹ Soikkanen 1990, 464; Pikkusaari 1998, 95, 98; Ajo 2017, 15.

⁸⁰ Kena 1979, 18.

⁸¹ Kena 1979, 33-35; Ajo 2017, 155.

Syksyllä 1917 työväenlehdistö seurasi valppaasti papiston asennoitumista vallankumoukseen ja uutisoi havainnoistaan laajalti. Lisäksi myös uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhla antoi lehdistölle yllykettä uusiin hyökkäyksiin kirkkoa kohtaan.⁸² Sisällissodan aikana työväenlehdistössä esiintyi myös usein propagandistisia uutisia ja kirkonvastaisia kirjoituksia. Sävyltään nämä olivat kirkkokriittisiä, usein pilkallisia ja aggressiivisia. Aiheina oli esimerkiksi pappien osallistuminen valkoisen armeijan toimintaan, kirkkojen käyttäminen sotilaallisiin tarkoituksiin sekä hyvin yleisesti syytökset kirkon liittoutumisesta militarismiin ja kapitalismiin kanssa.⁸³ Sosialismin ideologia käänsi tehtävämäärittelyn päälaelleen. Sosialidemokraateille ja punaisille uskonto edusti virallisesti porvarillista taikauskkoa, josta työläiset piti vapauttaa. Tämä on vain julkisuuskuva, sillä punaisten joukossa oli myös runsaasti uskovia ihmisiä. Työväenliike käytti julistuksessaan myös kirkollista kuvastoa ja raamatun retoriikkaa. Tämä käy järkeen, koska kirkko oli kasvattanut käytännössä koko kansan. Kansa myös luki Raamattua omasta näkökulmastaan, joka usein oli eri kuin papiston näkökulma. Viimeistään sosialismi haastoi kirkollista raamatuntulkintaa.⁸⁴ SDP ei kuitenkaan halunnut kieltää uskonnon harjoittamista, mutta puolueen mukaan se piti vapauttaa pakosta yksilön vapaudeksi eli uskonnonvapaudeksi.⁸⁵

Sisällissodan aikana sosialidemokraattinen puolue pyrki toteuttamaan uskonto-ohjelmaansa ja jo vuosia toisteltua kirkkovastaisen propagandan vaatimuksia pyrittiin silloin toteuttamaan tilaisuuden tarjouduttua. Voidaan nähdä, että punaisten johdon (kansanvaltuuskunnan) toimet olivat lähinnä valtiokirkon, eivät niinkään uskonnon vastaisia. Se, että käynnissä olevan sodankin oloissa kiinnitettiin uskontopolitiikkaan niinkin paljon huomiota kuin tuolloin kiinnitettiin, osoittaa, että kirkko nähtiin työväenliikkeen silmissä hyvin merkittäväksi kapitalistisen yhteiskunnan osaksi. Näin ollen sen vaikutusvallan rajoittaminen ja sen aseman muuttaminen nähtiin tärkeäksi osaksi vallankumousta.⁸⁶ Sodan loppuvaiheessa huhtikuussa 1918 ryhdyttiin Työmieheissä vaatimaan sodan lopettamista ja esitettiin kritiikkiä vallankumouksesta.⁸⁷

⁸² Kena 1979, 33-34.

⁸³ Kena 1979, 58.

⁸⁴ Huttunen 2010, 32; Kannisto 2016, 354.

⁸⁵ Kannisto 2016, 357.

⁸⁶ Kena 1979, 64.

⁸⁷ Soikkanen 1975, 311-313; Kena 1979, 104.

2 KIRKKO PUNAISESSA JULKISUUDESSA SISÄLLISSODAN JÄLKEISINÄ VUOSINA 1918–1922

2.1 1918 – SDP:n pää-äänenkannattaja availee keskustelua kirkosta ja uskonnonvapaudesta

Sisällissodan jälkeen punaisten toiminnasta erossa pysyneet työväenliikkeen jäsenet muodostivat sosialidemokraattisen puolueen. Puolueen sodanjälkeisessä johdossa paheksuttiin sitä, että puolue oli hylännyt parlamentaarisen uudistusohjelman ja ryhtynyt aseelliseen vallankumoukseen.⁸⁸ Ensimmäisenä työväenliikkeen lakkautettuna olleesta lehdistöstä saattoi alkaa ilmestymään vakituisesti syyskuussa 1918 puolueen uusi äänenkannattaja Suomen Sosialidemokraatti, jonka näytenumero ilmestyi kylläkin jo toukokuussa, mutta joka takavarikoitiin.⁸⁹

Tutkimistani työväenlehdistä vuonna 1918 kirkkoa ja uskonnonvapautta käsitteli vain Suomen Sosialidemokraatti ja sekin vain kolmessa kirjoituksessa. Kirjoitukset käsitelivät Turkuun kerääntynyttä Suomen kahdeksatta kirkolliskokousta ja papistoa sisällissodassa. Yhdessä kirjoituksessa kirjoittaja kertoi kirkolliskokouksessa käsiteltävistä asioista, muun muassa hallituksen kirkolliskokoukselta pyytämästä lausunnosta uskonnonvapauskomitean mietinnöstä, kysymyksestä neljättä vaalisaarnaajaa koskevan kirkkolain säännösten muuttamisesta ja kysymyksestä papiston palkkauksen uudelleen järjestämiseksi. Tämän jälkeen hän kertoi, miten kirkolliskokous edusti papistoa ja maan vanhoillista maallikkoainesta. Hänestä oli valitettavaa, että uskonnonvapaus ei ole yksinomaan kansaneduskunnan päätettävissä. Hän esitti, että kirkolliskokous ottaisi päämääräkseen valtion vapauttamisen kirkosta. Kirjoitus alkoi uutisena, mutta muuttui sitten hyvin aatteelliseksi.⁹⁰

Toinenkin kirjoitus kertoi samasta kirkolliskokouksesta. Kirjoittaja esitti, että uskonnon tarve on suurissa, valistusta niukalti saaneissa joukoissa niin syvälinen ja puhtaasti tunteen asia, ettei sosialidemokratia voi, eikä saa olla, vihamielinen uskontoa kohtaan. Tämä oli osoitettu niille, jotka syyttivät sosialidemokratiaa uskonnon vihaamisesta. Itse uskontoa tai uskonnollisuutta ei työväestöllä ollut kirjoittajan mukaan syytä vastustaa, vaan sellaista kirkkopolitiikkaa, joka kytki uskonnon valtioon ja käytti sitä etupäässä ylempien kansanluokkien tarkoituksien ajamiseen. Kirjoittaja jatkoi vielä pitkälti mielipiteittensä esittelyä, käsitellen muun muassa uskonnonvapauslakia, kirkon ja valtion mahdollista eroa, kirkon omaisuutta, täydellistä uskonnonvapautta, siviiliavioliittoa, yleistä siviilirekisteriä, uskonnonopetuksen uudistamista uskontojen historiaksi ja papiston palkkausta. Lopuksi kirjoittaja totesi Evankelis-luterilaisen kirkon olevan tyypillinen valtiokirkko, ei mikään

⁸⁸ Saarela 2009. 415.

⁸⁹ Kena 1979, 104; Tommila & Salokangas 1998, 147.

⁹⁰ SS 14/1.10.1918, Yleiset asiat. Kirkolliskokous; Kena 1979, 180-181, 184.

kansankirkko sanan oikeassa merkityksessä. Kirkon oli valittava, tahtoiko se edelleen jäädä samaan jäykkään valta-asemaan, vai ottaisiko se askeleen lähestyäkseen kansaa.⁹¹ Kirjoituksen on allekirjoittanut J. U—io. (Kuten edellisessäkin jutussa). Kirjoitus oli uskonnon suhteen positiivinen, mutta kriittinen valtiokirkkoa ja papistoa kohtaan. Tämän rajumpia kirjoituksia voitiin heti sisällissodan jälkeen tuskin edes julkaista.

Vuoden loppupuolella ilmestyi vielä yksi kirkkokriittinen kirjoitus. Kirjoittaja kuvaili miten kulunut vuosi oli ollut synkimpiä, kenties jopa synkin minkä Suomen kansan kärsimyksistä niin rikas historia tuntee. Ja 'kristillisellä' kirkolla oli hänestä jo vanhastaan ollut sama ominaisuus kuin kiiltomadolla. Se loisti sitä kirkkaammin, mitä synkempi oli yö. Tämän jälkeen hän siirtyi moittimaan valtiokirkon ja papiston toimintaa ja erityisesti heidän myöntövyöpolitiikkaansa routavuosista lähtien. Tämän jälkeen hän totesi Suomea koetelleen sisällissodan olleen kauheinta mitä kansalle saattoi tapahtua ja moittii papiston toimintaa sodassa, kun he eivät olleet hillinneet ihmisiä, vaan pikemminkin kiihottaneet heitä taisteluun. Hän tuomitsi myös papiston suhtautumisen hävinneiden kohteluun, varsinkin siihen miten papit eivät reagoineet tuhansiin teloitettuihin. Hänestä papisto seisoa aina rikkaamman osapuolen joukoissa. Kirjoituksen oli allekirjoittanut A. K.⁹² Kirjoituksesta kuului läpi syvä pettymys papiston toimintaa kohtaan sisällissodassa ja toisaalta rohkeus, sillä oli kovin yllättävää, että tällainen kirjoitus uskallettiin julkaista niin vähän aikaa sisällissodan jälkeen. Kirjoittaja liioitteli tekstissään, mutta kirjoituksessa oli sen verran totuuden siementä, että on ymmärrettävää miksi uudelleen muodostettava, parlamentaarisiin työmuotoihin sitoutuva sosialidemokraattinen puolue ei ryhtynyt heti tarkastamaan suhtautumistaan kirkkoon.⁹³

Syksyllä 1918 kokoontunut kirkolliskokous asettui tukemaan täydellistä uskonnonvapautta tietäen varauksin. Ehdotuksen lakia varten oli uskonnonvapauskomitea valmistellut jo ennen sisällissotaa. Uusi ehdotus oli edeltäjäänsä liberaalimpi ja kirkolliskokous ei ollut tyytyväinen uskonnonopetuksen asemaan ehdotuksessa, vaan halusi lakiin maininnan luterilaisesta kirkosta ”Suomen kansan yleisenä kirkkona”, joka jäi lopulta pois vuoden 1919 hallitusmuodosta. Uskonnonvapaus tarkoitti tässä yhteydessä myös ensimmäistä kertaa mahdollisuutta jäädä kaikkien uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolelle.⁹⁴

Huomionarvoista on, että sosialidemokraattiset lehdet vaikenivat vaaliohjelmissaan täysin uskontokysymyksistä. Osin luultavasti taktisista syistä, mutta myös siksi, että monia muita asioita

⁹¹ SS 18/5.10.1918, Kirkkopoliittisia suuntaviivoja.

⁹² SS 58/13.12.1918, Kirkko ja köyhälistö.

⁹³ Juva 1977, 51.

⁹⁴ Kena 1979, 156-162.

pidettiin tuolloin tärkeämpinä.⁹⁵ Työväestön ja SDP:n antiklerikaalisuuden eli kirkon- ja papistonvastaisuuden voidaan nähdä johtuneen sisällissodan tapahtumista ja sen tulkinassa kirkkoinstituutio olikin synnyttänyt ja ylläpitänyt tasa-arvon ristiriitaa valtiossa. Sisällissodan jälkeen SDP ajoikin kirkkoinstituution vaikutusvallan kaventamista. Kritiikki kohdistui pääasiassa kirkkoinstituutioon tai papistoon, ei niinkään kristinuskon oppeihin.⁹⁶ Vuoden 1918 sisällissota oli muovannut hyvin vahvasti suomalaisten työläisten maailmankatsomusta. Sota ja sen seuraukset vahvistivat selvästi työläisten käsityksiä siitä, mikä on luokkayhteiskunta ja luokkavalta. Vuoden 1918 jälkeen työväenliikkeen kritiikki kirkkoa ja sen papistoa kohtaan vahvistui, koska kirkko ja suurin osa sen papeista olivat asettuneet jo vuonna 1918 varsin avoimesti valkoisen armeijan tueksi ja suhtautuneet passiivisesti punavankileirien kauhistuttaviin oloihin.⁹⁷

2.2 1919 – Työväenlehdistö aktivoituu hitaasti

Vuonna 1919 kirkkoa koskevista kirjoituksista ensimmäinen ilmestyi helmikuussa Kansan Sanassa. Kirjoitus käsitteli kirkollisten vastuuta tulevissa eduskuntavaaleissa ja se sisälsi paljon näkemyksiä sosialidemokratian oikeutuksista epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa ja sen hyvien puolien esittelyä. Kirjoittaja kertoi artikkelissa, että sosialidemokraattiset lehdet olivat ehkä ainoa paikka, jossa kristillinen köyhälistö saattoi saada äänensä kuuluviin. Puhdas sosialidemokratia oli hänestä puhtaasti taloudellinen liike, joka oli syntynyt epäoikeudenmukaisissa talous- ja yhteiskunta oloissa. Liike oli tullut uskonnon kanssa kosketuksiin vain, jos uskonnolliset olivat sitä sortaneet. Hänen mielestään sekä sosialidemokratia että Raamatun viesti olivat samankaltaisia siinä, että molempien mukaan nykyiset yhteiskunnalliset olot olivat kestäättömiä. Hänestä työväenliike ei ollut kannattanut kirkon oppeja juuri sen tähden, että kirkolliset piirit olivat olleet heidän pahimpia vastustajiaan. Kirjoittaja käytti tekstissään paljon kristillistä retoriikkaa ja kielikuvia, rinnastaen Jeesuksen opetukset sosialidemokratiaan ja tuoden esiin raamatunkohtia, joita hän tulkitsi niin, että saattoi käyttää niitä sosialidemokraattien asian ajamiseen. Tällaisia tulkintoja oli kirjoituksessa useita sekä vanhan että uuden testamentin puolelta. Kirjoittaja totesi, että sokeita olivat kristikuntamme johtajat, jotka eivät nähneet ympäri maailmaa tapahtuvien vallankumousten oikeutusta. Kirjoittaja totesi myös, kirkkoa kritisoiden, että ”kirkkokuninkaat” olivat salanneet oikean tiedon nykyään kaikkia kiinnostavista, mutta uskonnollisille piireille vaikeista Jeesuksen valtakunnan merkkien tulkitsemisesta. Kirjoittajan mukaan näin oli helppoa eksyä väärän profetaan, antikristuksen, työn asejoukkoihin. Hänen mukaansa kansalla ei ollut syytä kerätä eduskuntaan pappeja tai muita lyhytnäköisiä kirkkollisia henkilöitä, sillä mahdollinen uskonnonvapaus toisi toteutuessaan hyötyä sekä kirkolle että kansalle.

⁹⁵ Kena 1979, 199,342-343.

⁹⁶ Kannisto 2016, 366, 370.

⁹⁷ Peltonen 2009, 145-146.

Tiivistettynä koko kirjoituksen tarkoitus oli saada kristillinen kansanosaa äänestämään sosialidemokraatteja. Tätä ajatusta kirjoittaja ajoi vielä lisää raamatunlainauksilla. Hänen mukaansa todistukset tulisi saada kuuluviin myös kirkossa, jonka papit olivat hänestä rahan palveluksessa.⁹⁸

Kirjoitus oli pitkä ja selkeä yritys saada kirkollisia, eli uskonnollisia ihmisiä, antamaan äänensä vaaleissa sosialidemokraateille. Kirjoittaja käytti tässä tarkoituksessa häikäilemättä hyväkseen Raamattua sekä Jeesuksen vertauksia ja sanoja oman asiansa ajamiseen, tulkiten niitä nykypäivään. Kirjoitus olikin positiivinen kristinuskoa kohtaan, mutta hyvin kriittinen kirkkoa ja papistoa kohtaan.

Toinen vuonna 1919 ilmestynyt kirjoitus oli Työläinen-lehden julkaisema rouva Lahja Arvon puhe Rauhajoen työväen vappujuhlassa 1.5.1919. Hän kirjoitti, miten olisi odottanut kaikkien oikeamielisten ihmisten, erityisesti kristillisen kirkon edustajien, naisten ja sosialidemokraattien nousevan tuomitsemaan ensimmäisen maailmansodan teurastusta sekä henkisten ja aineellisten arvojen tuhoamista. Pettyneen oloisena hän totesi, että ainoa kristillisen kirkon edustaja, joka oli puhunut rauhan puolesta, oli Rooman paavi. Hän jatkoi, että jos luterilaisen kirkon taholta olisi kuulunut samanlaisia sanoja ja kehotuksia, olisi ehkä jotain saatu aikaan. Mutta luterilaisen kirkon papit olivat hänen mukaansa unohtaneet mestarinsa opetuksen: ”Rakastakaa vihollisianne”. Hänen mukaansa ei luterilaisen kirkon papeissa ollut ainoatakaan, joka olisi virkansa menettämisen uhalla Lutherin tapaan uskaltanut sanoa hallitsijoille totuuden vasten kasvoja. Sanoa, että sota on synty ja että se on rikos kaikkea jumalallista ja inhimillistä vastaan. Hänen mukaansa sodan alussa sodankäynnille antoi siunauksensa jopa joukko oppineita, heidän joukossaan myös kirkkohistorian professori. Raamattu sanoo ”älä tapa”, eikä anna siinä suhteessa mitään tinkimisen varaa, mutta kristillinen kirkko oli hänen mukaansa tehnyt joukkomurhan, eli sodan, luvalliseksi. Opetuslapset olivat unohtaneet mestarinsa opetukset.⁹⁹ Puhuja puhuu välillä ensimmäisestä maailmansodasta ja välillä Suomen sisällissodasta. Vaikka hän kohdistaa kirkkokritiikkinsä ennen kaikkia Saksan luterilaiseen kirkkoon, on kirjoitus hyvin yleisesti luterilaista kirkkoa vastaan hyökkäävä.

Vuonna 1919 työväenlehdissä uutisoitiin eduskunnassa tapahtuvasta keskustelusta Suomen tulevasta hallitusmuodosta. Tässä yhteydessä esiteltiin paljon eri puolueiden edustajien lausuntoja aiheeseen liittyen. Kirkkoa koskien esiin nostettiin monia asioita, muun muassa se, ettei luterilaiselle kirkolle oltu suotu hallitusmuotoesityksessä sellaista turvaa, mitä hallituksen esityksessä esitettiin ja että kirkko oli syrjäytetty hallitusmuodosta. Vaadittiin myös, että presidentti tunnustaisi luterilaista uskoa ja että kirkon edut otettaisiin huomioon kirkkoa suojelevassa lakipykälässä. Tässä yhteydessä papiston moitittiin valvovan liiaksi omia etujaan. Tästä ja papillisesta sekaantumisesta kuninkuuden

⁹⁸ KS 24/19.2.1919, Kirkollisten vastuu eduskuntavaaleissa.

⁹⁹ Työläinen 56/16.5.1919, Maailmanrauhan puolesta.

kannattamiseen, johtui erään edustajan mukaan se, ettei kirkon etuja oltu otettu kokonaan huomioon esityksessä. Nähtiinpä toisaalta myös niin, että kristilliselle elämälle olisi vain etua, ettei valtio pääsisi liiaksi kirkkoa määräälemään. Kun kirkko menettelisi oikein, niin se säilyttäisi asemansa.¹⁰⁰ Näiden jälkeen uutisoinnin kohteena olivat esitykset ja päätökset kirkkolain muutoksesta, ja ohimennen, jo uskonnonvapauslaistakin.¹⁰¹ Uskonnonvapauslain vaiheita kuvaava kirjoitus julkaistiin parissa lehdessä, joissa myös arveltiin, että eduskunnalle tultaisiin todennäköisesti jättämään vuoden 1919 syksyllä hallituksen esitys uskonnonvapauslaista.¹⁰²

Edellä esitellyssä kirjoituksessa viitattiin vuonna 1918 alkaneeseen hallitusmuotokeskusteluun. Tulisiko maasta perustuslaillinen kuningaskunta vai tasavalta. SDP palasi eduskuntaan ja siitä tuli suurin puolue Suomen ensimmäisten eduskuntavaalien tuloksena maaliskuun alussa 1919. Uuden hallituksen tärkeimpänä tehtävänä oli saada ratkaistua hallitusmuotokysymys. Tästä seurasi tasavaltalainen hallitusmuoto, joka oli kompromissi presidentin ja eduskunnan vallan välillä. Samalla torjuttiin myös uudesta hallitusmuodosta sanamuoto luterilaisesta kirkosta ”Suomen kansan yleisenä kirkkona”. Valtiosta tehtiin tunnustuksellisesti neutraali ja uusi hallitusmuoto takasi periaatteessa täydellisen uskonnonvapauden toteutumisen. Lisäksi presidentin ei ollut pakko kuulua kirkkoon. Uusi hallitusmuoto takasi siis vapaan uskonnonharjoituksen, kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet riippumattomaksi uskontokuntaan kuulumisesta.¹⁰³ Kirkon johdon asetuttua tukemaan kuninkuutta, ja tämän suunnitelman kaaduttua asettuivat varsinkin sosialidemokraatit kritisemaan kirkkoa, joka sai toimistaan vahvasti valkoisen, porvarillisen, ja kokoomuslaisen leiman (olivat myös kannattaneet kuninkuutta).¹⁰⁴

Kansan Sanassa nimimerkki ’Pisteen’ tekstissä kirjoittaja kertoi menneensä kuulemaan ”saarnaajaa”, joka puhui helvetistä ja miten siihen ei enää nykyään uskottu. Saarnaajan mukaan ei ollut ihme, että ihmisiin oli saatu kiinnitetyksi helvettioppi, sillä olivathan papit tätä väärää oppia pienestä pitäen opettaneet. Tästä aiheesta saarnaaja siirtyi maallisiin kuninkaisiin ja paaviin, joista viimeisin oli hänestä varsinainen saatanan edustaja maan päällä ja hänen kanssaan ovat luterilaiset kirkot

¹⁰⁰ Demokraatti 72/26.5.1919, Eduskunta. Keskustelua hallitusmuodosta; Demokraatti 78/3.6.1919, Eduskunta. Suomen hallitusmuoto.

¹⁰¹ TV 104/17.10.1919, Yleisiä uutisia. Hallituksen esityksiä eduskunnalle; Kansan Sana 263/3.12.1919, Yleiset asiat. Eduskunta. Kirkkolain muutokset.

¹⁰² Työläinen 107/17.9.1919, Uskonnonvapauslaki; HK 49/20.9.1919, Yleisiä ja virallisia uutisia. Uskonnonvapauslaista jätettäne eduskunnalle esitys.

¹⁰³ Reijonen 1977, 131-132; Kena 1979, 137-144.

¹⁰⁴ Suomen hallitusmuoto 1919: 8 § Suomen kansalaisella on oikeus julkisesti ja yksityisesti harjoittaa uskontoa, mikäli lakia tahi hyviä tapoja ei loukata, niin myös, sen mukaan kuin siitä on erikseen säädetty, vapaus luopua siitä uskonnollisesta yhdyskunnasta, johon hän kuuluu, sekä vapaus liittyä toiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan. 9 § Suomen kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet ovat riippumattomat siitä, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan hän kuuluu tai kuuluuko hän mihinkään sellaiseen yhdyskuntaan. Julkisiin virkoihin nähden ovat kuitenkin voimassa niistä säädetyt rajoitukset, kunnes lailla toisin säädetään; Kena 1979, 199-206, 342-343.

parhailaan tekemässä yhteistä liittoa. Samoin olivat maailman kuninkaat liittopuhissa taantumuksellisuuden vallan säilyttämiseksi. Lopuksi saarnaaja kertoi, että uusimman raamatuntutkimuksen mukaan ihmisen sielu ei ole kuolematon. Seuraavana päivänä saarnaaja puhui aiheesta uuden Suomen rakentaminen. Hän kertoi, ettei se ollut vielä mahdollista, sillä ennen sitä tapahtuisi jonkin verran kauheita asioita: Ensin kuolisivat kaikki porvarit, sosialistit ja bolševikit keskinäisissä taisteluissa sukupuuttoon. Sen jälkeen tulisi rutto ja kolera lakaisten yli koko maan suurella luudalla pois kaiken sen kuonan, mitä maan päällä sattuisi silloin vielä olemaan. Vasta sen jälkeen päästäisiin uuden Suomen rakennustöihin. Lopuksi kirjoittaja yhtyy saarnaajaan puheisiin todeten, että lähellä oleva aika tulisi ottamaan koville, mutta sen jälkeen päästäisiin osaksi onnea ja yltäkylläisyyttä. Kirkoissa ei enää silloin opetettaisi väärää oppia eivätkä ihmiset riitelisi keskenään, vaan kaikki eläisivät yltäkylläisen onnen ikuista rauhan ja hyvän toivon elämää.¹⁰⁵ Kirjoituksessa on havaittavissa kritiikkiä kirkkoa kohtaan, mutta se ei ole hirveän aggressiivista, vaan osin jopa kielikuviin kätkeytyä. Papistoa kohtaan kirjoittaja taas on huomattavan kriittinen.

Vuonna 1919 kirjoitettiin Suomen Sosialidemokraatissa myös oppivelvollisuudesta ja uskonnonopetuksesta kouluissa. Kirjoittaja kertoi, että lakiehdotus oppivelvollisuuden säätämisestä oli toisen käsittelyn alaisena sivistysvaliokunnassa. Sosialistien kanta kysymykseen oli, että uskontoa ei olisi otettu oppivelvollisuuteen kuuluvaksi eli pakollisten aineiden luetteloon, joten uskonto edelleenkin jäisi kansakoulun opetusohjelmaan, mutta se olisi vapaaehtoisena aineena. Vaihtoehtoisesti esitettiin että uskonnon sijasta ostettaisiin oppivelvollisuuteen kuulumaan uskonnonhistoria, mutta tätä esitystä ei hyväksytty sivistysvaliokunnassa. Tämän johdosta kirjoittaja arvosteli kirkollismielistä oikeistoa siitä, miten epäjohdonmukainen sen politiikka uskonnonvapauten nähden oli. Sillä vastikään oli eduskunta säätänyt uuden hallitusmuodon ja siinä tunnustanut uskonnonvapauden periaatteen. Kirjoittajaa myös häiritsi, että ennen kuin uskonnonvapauslaki säädettäisiin, olisivat lapset pakotettuja ottamaan osaa uskonnonopetukseen. Hän kertoi myös, miten kirkolliselta taholta oli aina syytetty, että sosialistit tahtoisivat kaiken uskonnonopetuksen pois kouluista. Niinpä syytettiin nytkin sivistysvaliokunnassa, että ehdotus uskonnon jättämisestä pois oppivelvollisuuteen kuuluvien aineiden joukosta tarkoittaisi uskonnonopetuksen poistamista kokonaan kansakoulusta. Tätä kirjoittaja piti ovelana tapana ajaa omaa asiaa, sillä tehdyn ehdotuksen mukaan ei kansakoulun opetusohjelma, eikä siis uskonnonopetukseen, muuttuisi pilkkuakaan, vaikka uskonto tulisikin vapaaehtoiseksi aineeksi. Hän totesi myös, etteivät sosialistit edes tahtoneet kaikkea uskonnonopetusta pois kouluista, vaan ainoastaan saada uskonnonopetuksen sellaiseksi, johon kaikki oppilaat voisivat ottaa osaa niin, että heidän tai heidän vanhempiensa uskonnollinen vakaumus tai elämäkäsitys eivät joutuisi ristiriitaan

¹⁰⁵ KS 143/16.7.1919, Pakinaa ja pätkiä. Herra nauraa maan kuninkaille.

opetuksen kanssa. Tämä olisi kirjoittajan mukaan todellista uskonnonvapautta kouluopetuksessa ja vain tässä muodossa voitaisiin puolustaa oppivelvollisuuden ulottamista uskontoon. Kirjoittajan mukaan uskonnonopetuksen jättäminen vanhalle mallilleen kouluissa tekisi koko lain vastenmielisiksi laajoille kansankerroksille.¹⁰⁶

Kirjoitus oli suhteellisen asiallinen, mutta se oli selvästi sosialidemokraattien ideologian mukainen. Kirjoittaja ei hyökännyt kirkkoa tai uskoa vastaan, vaan pikemminkin oikeistoa ja taantumuksellisia kansanosia vastaan. Sisällissodan jälkeen kirkko kannatti edelleen tunnustuksellista uskonnonopetusta kouluissa, samoin kuin suurin osa opettajista. SDP alkoi vaatia pakollisen uskonnonopetuksen korvaamista kouluissa siveysopilla. Oppivelvollisuuslaki ja uskonnonopetus kouluissa olivatkin suuri keskustelunaihe, sekä eduskunnassa että lehdistössä.¹⁰⁷

2.3 1920 – Uskonnonvapauslakia käsitellään eduskunnassa ja lehdistössä

Vuonna 1920 keskustelun polttopisteeseen nousi esitys uskonnonvapauslaiksi, jonka hallitus antoi eduskunnalle maliskuussa. Uskonnonvapauslain käsittely alkoi eduskunnassa keväällä. Laki oli muuttunut jonkin verran kirkkohallituksen toivomaan suuntaan, mikä ärsytti vasemmistoa.¹⁰⁸ Sosialidemokraattinen puolue piti esitystä kylläkin puutteellisena, mutta silti hyväksyttävänä.¹⁰⁹

Työväenliikkeen toimintamahdollisuudet olivat parantuneet talven 1919 eduskuntavaalien jälkeen, mutta silloinkin kuului moitteita, että SDP oli hylännyt työväenliikkeen vanhan luokkataistelulinjan ja ryhtynyt liian passiiviseksi. Kriitikot yrittivät ensin saada enemmistön SDP:n puoluekokouksessa joulukuussa 1919, mutta kun tämä epäonnistui, perustettiin vuoden 1920 toukokuussa Suomen sosialistinen työväenpuolue eli SSTP. Työväenliikkeen jakautumista voidaan kuvata karkeasti siten, että SDP sai eniten jäseniä alueilta, jotka olivat kuuluneet punaiseen Suomeen, kun taas SSTP:n kannatusalueet olivat suurimmalta osin kuuluneet valkoisten hallitsemiin alueisiin. Poikkeuksiakin tässä aluejaossa oli. Sisällissodan jälkeen työväenliike ei luonnollisesti ollut yhtä vahva poliittinen vaikuttaja kuin ennen sotaa.¹¹⁰

Vuonna 1920 työväenlehdistössä alettiin uutisoida uskonnonvapauslain tilanteesta toden teolla. Ensimmäiset uutiset koskivat tasavallan presidentin vahvistamia hallituksen esityksiä eduskunnalle, jotka olivat esitys uskonnonvapauslaiksi, esitys Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan

¹⁰⁶ SS 259/11.11.1919, Oppivelvollisuus ja uskonnonopetus.

¹⁰⁷ Kena 1979, 207; Kannisto 2016, 373.

¹⁰⁸ Kena 1979, 251-252.

¹⁰⁹ Kannisto 2016, 361.

¹¹⁰ Saarela 2009, 415-416.

palveluksessa uskontunnustukseen katsomatta, esitys rikoslain 10 luvun 5 §:n muuttamisesta, esitys 20 päivänä helmikuuta vuonna 1907 yleisistä kokouksista annetun lain 15 §:n muuttamisesta ja esitys maan evankelis-luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten seurakuntain avustamisesta yleisillä varoilla erinäisissä tapauksissa.¹¹¹ Seuraavaksi työväenlehdistössä alettiin uutisoida uskonnonvapauslain lähettämistä perustuslakivaliokuntaan¹¹² ja lokakuussa jatkumona tälle uskonnonvapauslain siirtymisestä perustuslakivaliokunnan käsittelyyn.¹¹³ Lain käsittely ei kylläkään ollut vielä lähimainkaan ohi.

Alkuvuodesta 1920 esiintyi työväenlehdistössä myös pitempiä kirjoituksia koskien uskonnonvapauslakia. Niiden kirjoittajat moitittivat yleisesti Suomen vanhoillisuutta uskonnonvapausasioissa. Lisäksi he kertoivat uuden hallitusmuodon mukanaan tuomista muutoksista, vaativat uskonnonvapauslakia ja kertasivat uskonnonvapauden vaiheita Suomessa. Kirjoituksissa moitittiin sitä, ettei Suomessa ollut mahdollista jättäytyä kaikkien uskontokuntien ulkopuolelle. Näistä ensimmäisessä Suomen Sosialidemokraatissa julkaistussa tekstissä kirjoittaja totesi, että epäkohtia oli heidän mukaansa yritetty korjata jo vuosikymmeniä. Kirjoittaja myös esitteli lakiesityksen pykälä pykälältä, samalla kommentoiden ja arvostellen ehdotusta, esittäen samalla omia ehdotuksiaan ja muutoksia pykäliin ”lain parantamiseksi”, joka poikkeuksetta olisi tehnyt siitä tiukemman suhteessa kirkkoon. Hän piti uskonnonopetusta koskevaa 8. pykälää yhtenä tärkeimmistä lain pykälästä ja hänestä tunnustuksellinen uskonnonopetus olikin ehdottomasti poistettava valtion ja kuntien ylläpitämistä oppilaitoksista. Hän ei kuitenkaan uskonut näin tapahtuvan. Hän lopetti kirjoituksensa toteamukseen, että jos ehdotetut muutokset saataisiin esitykseen uskonnonvapauslaiksi ja sen yhteydessä oleviksi laeiksi ja ne saataisiin läpiajettuiksi, olisi tulos katsottava suureksi edistysaskeleeksi. Mutta parhaimmassakin tapauksessa olisi se vain väliaskel siihen päämäärään pyrkiessä, jonka muodosti kirkon ja valtion erottaminen toisistaan. Vasta sitten kun se olisi saavutettu, voitaisiin hänen mukaansa sanoa, että uskonnonvapaus on täydellinen. Kirjoituksen oli allekirjoittanut nimimerkki Hj. E.¹¹⁴ Kirjoitus oli poliittisesti väritty, ja kirkkokriittinen. Samassa lehdessä esiteltiin uskonnonvapauslakiesitys pykälä pykälältä kokonaisuudessaan.¹¹⁵ Muutkin lehdet julkaisivat tämän esittelyn, mutta paljon myöhemmin.

¹¹¹ VS 30/10.3.1920, Viimeisimmät tiedot. Uskonnonvapauden toteuttaminen; HK 29/11.3.1920, Vahvistettuja lakeja.

¹¹² SS 71/26.3.1920, Yleiset asiat. Eduskunta. Eduskuntaan lähetettyjä esityksiä; PK 71/29.3.1920, Uutisia. Eduskunta. Uskonnonvapauslaki.

¹¹³ PK 230/8.10.1920, Uutisia. Eduskunnan valiokunnat; Vapaus 111/8.10.1920, Eduskunta. Valiokuntain töitä; Vapaus 112/11.10.1920, Yleisiä uutisia. Eduskunta.

¹¹⁴ SS 74/30.3.1920, Uskonnonvapauslakiesitys.

¹¹⁵ SS 74/30.3.1920, Uskonnonvapauslaki.

Toinen uskonnonvapautta käsittelevä kirjoitus julkaistiin Kansan Lehdessä. Tämä oli muuten hyvin samanlainen, mutta siinä kirjoittaja kertoi ensin lakiehdotuksen jättämisestä eduskunnalle ja siirtyi sitten pohtimaan mahdollisuutta, että lähitulevaisuudessa saataisiin valmiiksi laki, joka helpottaisi sitä sietämätöntä pakkoa, jonka alaisina Suomen kansalaiset uskonasioihin nähden vieläkin hänen mukaansa olivat. Täydellistä uskonnonvapautta ei kyseessä olevalla lakiehdotuksella hänen mukaansa saavutettaisi. Tämän jälkeen kirjoittaja kertasi SDP:n ohjelmaa todeten, että uskonto oli julistettava yksityisasiaksi ja kirkko erotettava valtiosta. Kirkolliset sekä uskonnolliset yhdyskunnat oli katsottava yhdistyksiksi, jotka itse järjestäisivät sisäiset asiansa, ja uskonnonopetus oli poistettava kouluista. Loput kirjoituksesta oli uskonnonvapauden tarpeellisuuden ja sen historian esittelyä sekä kaavaillun uskonnonvapauslain sisällön esittelyä. Kirjoittaja kertoi, miten uskonnonvapaus oli edennyt Suomessa. Lisäksi hän käsitteli uskonnonvapauslakia SDP:n puolueohjelman osana ja Suomen vanhoillisuutta uskonnonvapauden kohdalla. Kirjoittaja valitteli myös uskonnonopetuksen tilaa mahdollisesta laista huolimatta, ja miten tuleva uskonnonvapauslaki ei ikävä kyllä toteutuisi siinä laajuudessa, jota kirjoittaja toivoi.¹¹⁶ Tästä voidaan päätellä, että kirjoittaja uskoi lain tulevan olemaan kompromissi. Näin ollen se toteutuessaankin jättäisi uskonnonvapauden toteutumisen puolitiehen, mistä vasemmisto oli yleisesti huolissaan.¹¹⁷ Kirjoitus oli hyvin samanlainen kuin Suomen Sosialidemokraatissa 30.3 ilmestynyt kirjoitus.

Samaa linjaa jatkoi toinenkin Kansan Lehdessä julkaistu aihetta käsitellyt kirjoitus, jonka sisältö oli muuten samanlainen aiempien kanssa, mutta tässä keskityttiin erityisesti uskonnonopetukseen kouluissa. Samassa yhteydessä kirjoittaja arvosteli kirkkoa, todeten kylläkin, että olihan se tuonut muun muassa kansallemme lukutaidon. Kirjoitus jatkui aiheilla keskiajasta ja toisinajattelijoiden polttamisesta ja sivistyksen jarruttamisesta, mistä johtuen hänestä täytyisi historian perusteella kirkkoa ja uskonnonopetusta pitää sivistyksen ja tiedon vihollisena. Hän moitti myös kirkollisuutta, koska hänestä se, että noudattaa hyveitä rangaistuksen pelosta tai palkkion toivosta ei ole oikeaa siveellisyyttä.¹¹⁸ Työväenliike syytti kirkkoa vielä 1900-luvun alussa yleisesti kehityksen jarruttamisesta ja moderniin maailmankuvaan sopimattomuudesta, joten kirjoitus oli linjassa työväenliikkeen yleisten kirkonvastaisten argumenttien kanssa.¹¹⁹ Kansan Lehdessä ilmestyneet kirjoitukset olivat kaikkiaan poliittisesti värittyneitä ja varsin kirkkokriittisiä, vaikka olivatkin tyyliältään suhteellisen maltillisia. Saman aiheen läpikäyminen ja käsittely jatkui lehdessä myös

¹¹⁶ KL 75/31.3.1920, Uskonnonvapaus.

¹¹⁷ Kena 1979, 252.

¹¹⁸ KL 81/9.4.1920, Uskonnonvapauslaki.

¹¹⁹ Veikkola 1977, 26-27.

myöhemminkin, ja kirjoittaja vaati, että uskonnonopetus poistettaisiin kansakouluista.¹²⁰ Asian läpikäyminen oli jälleen suhteellisen asiallista, vaikkakin mielipiteiltään väritynyttä.

Eräässä Suomen Sosialidemokratissa ilmestyneessä tekstissä kirjoittaja kertoi, että kun piakkoin joutuisi eduskunnassa käsittelyn alaiseksi uskonnonvapauslakiesitys, oli kirjoittajan mielestä paikallaan kiinnittää laajemmankin yleisön huomiota tähän tärkeään kysymykseen, joka meillä nyt vasta, moniin muihin maihin verrattuna pahasti myöhästyneenä, tulisi ratkaistavaksi. Hänen mielestään kaikista niistä ajattelihoista ja yhteiskuntakriitikoista, jotka sanansa olivat uskonnonvapauskysymyksestä sanoneet vaikuttavin oli saksalainen Walter Rathenau. Tämän jälkeen kirjoittaja esitteli Rathenaun filosofiaa ja kirjoituksia uskonnonvapaudesta hyvin laajalti.¹²¹ Kirjoitus oli kirjoitettu hyvin toteavan esittelevään tyyliin ja sen oli allekirjoittanut nimimerkki P— s.

Vuoden loppua kohden ilmestyi Pohjan Kansassa vielä yksi hyvin kirkon, uskonnon ja papistonvastainen kirjoitus, missä kirjoittaja hyökkäsi kirkkoa vastaan monin eri argumentein. Kirjoituksen sävy ei ollut yllättävä, koska Pohjan Kansa oli SSTP:n äänenkannattaja. Kirjoittajan mukaansa suuri oli se työ, jonka kirkko oli tehnyt luokkaetuoikeuteksiin perustuvan yhteiskuntajärjestelmän pönkittämiseksi maailmassa ja miten se pyrki vain vallassa olevien liittolaiseksi. Hänen mukaansa kirkon oppi ja sen yhteiskunnallinen asema olivat ristiriidassa keskenään. Kirkko kulki hänestä vain rahan perässä ja hänestä uskonto oli painunut alennustilaan, johon kirkko omia ja vallassa olevien etuja ajaessaan oli sen painanut. Tilanne oli alkanut tuntua liian häpeälliseltä niistäkin, joiden maailmankatsomus perustui yliluonnolliseen uskoon, puhumattakaan niistä, jotka pitivät uskontoa maan inhimillisen kehityksen ohimenevänä ja luonnollisena ilmiönä ja kirkkoa maan laitoksena, joka oli osannut käyttää uskontoa hyväkseen.¹²²

Kirjoittajan mukaan Suomessa oli vuosikymmeniä vaadittu kirkon erottamista valtiovallasta ja täydellistä uskonnonvapautta. Hänestä oli itsestään selvää, että sosialistinen työväenliike otti tämän ensimmäisenä ohjelmaansa. Hän kritisoi kirkkoa myös sisällissodan kauhujen siunaamisesta. Kirjoittaja puhui paljon uskonnonvapauden puolesta. Hän näki, että uskonnonvapauslaki oli vain porvariston ja papiston yritys tyyntyttää työväestön ja köyhälistön vaatimukset niin vähällä kuin mahdollista. Kirjoittajan mielestä oli selvää, että ellei porvaristo tahtonut myöntää uudistusta, jolla olisi oleellista merkitystä, niin saisi mieluummin koko uskonnonvapausasia jäädä ennalleen, kunnes aika olisi todella tullut kypsäksi muutokselle. Hänestä oli välttämätöntä, että tunnustuksellinen uskonnonopetus poistettaisiin kouluista, kirkollinen omaisuus otettaisiin kokonaisuudessaan

¹²⁰ KL 242/19.10.1920, Oppivelvollisuus toteutumassa. II.

¹²¹ SS 85/14.4.1920, Uskonnonvapauskysymys. Walter Rathenaun ajatuksia.

¹²² PK 297/29.12.1920, Uskonnonvapaus.

yhteiskunnan huostaan ja käytettäisiin yleishyödyllisiin tarkoituksiin, sekä lakkautettaisiin pakollinen uskonnollisten laitosten tukeminen. Hänen mukaansa näillä perusteilla toteutettu uskonnonvapaus oli toteuttamisen arvoinen niille, jotka tahtoivat päästä kaikesta kosketuksesta kirkon kanssa ja vasta sellainen uskonnonvapaus olisi todellista vapautta uskonnon siitä häpeällisestä prostituutiosta, johon valtiokirkko sen oli painanut.¹²³

2.4 1921 – Suuria toiveita ja katkeria pettymyksiä

Keskustelu uskonnonvapauslaista sai vuoden 1921 alussa uutta virikettä, kun lakia muutettiin perustuslakivaliokunnassa liberaalimpaan suuntaan kuin se oli hallituksen esityksessä maaliskuussa 1920 ollut. Kun lakiehdotusta käsiteltiin eduskunnassa huhti-toukokuussa, kävi viimeistään selväksi, että uskonnonvapaus käsitettiin eri piireissä eri tavoin ja kannanotot aiheesta vaihtelivat suuresti yli puoluerajojen. Varsinkin ruotsinkieliset olivat sitä vastaan. Tukea he saivat joiltain kokoomuksen edustajilta, mutta eivät kuitenkaan pappisedustajilta. Vastaavasti eräät sosialidemokraatit olivat eniten lain hyväksymisen kannalla, mitä selittää heidän pettymyksensä ja lehtien vahvat reaktiot, kun uskonnonvapauslakiehdotusta ei äänestetty kiireelliseksi, vaan se jätettiin lepäämään yli vuonna 1922 kesällä toimitettavien eduskuntavaalien. Ärtymys ei kylläkään ollut suunnattu niinkään paljon papistoa kuin taantumuksellisena nähtyä ruotsalaista puoluetta vastaan. Huomionarvoista on, että toiset ajoivat uskonnonvapauslakia nimenomaan kirkkoa vastustavan kannan pohjalta, kun taas toiset kannattivat sitä kansankirkon paras mielissään. Uskonnonvapauslaista vuonna 1921 käyty keskustelu ja lain lopulta saama muoto osoittivat, että paine kirkkoa kohtaan oli jossain määrin helpottanut välittömästi sisällissotaa seuranneisiin vuosiin verrattuna. Sosialidemokraattien tavoitteet olivat yhä ennallaan, mutta keskustelun sävy oli muuttunut asiallisemmaksi, mikä pantiin myös merkille kirkon taholla. Muutos lienee ollut ainakin osaksi taktinen. Tähän vaikuttivat muun muassa pappisedustajien maltillinen esiintyminen lain puolesta ja SDP:n eduskuntaryhmän sodanjälkeinen muuttuminen.¹²⁴

Toinen tärkeä asia oli vuonna 1920 valmisteltu ja 1921 voimaantullut laki oppivelvollisuudesta. Tämä hyväksyttiin ilman oppianeluetteloita, mistä keskusteltiin myöhemmin paljon eduskunnassa. Eduskunnassa keskusteltiin myös uskonnonopetuksen asemasta yleisesti, usein uskonnonvapauslain yhteydessä. Kouluhallitus antoi helmikuussa 1921 ehdotuksen kansakoulun järjestysmuodon perusteista kirkollis- ja opetusministeriölle ja myöhemmin lokakuussa hallitus lähes samansisältöisen esityksen eduskunnalle. Näihin uskonto sisältyi, mutta yleistä siveysoppia ehdotettiin myös kaikille pakolliseksi aineeksi, koska se tukisi uskonnonopetusta ja täydentäisi sitä. Ehdotusta perusteltiin myös sillä, että kaikilla oppilailla olisi yhteinen aine, eikä vain uskonnonopetuksesta vapautetuille

¹²³ PK 297/29.12.1920, Uskonnonvapaus.

¹²⁴ Kena 1979, 259-265.

tarkoitettu. Ehdotuksessa myös torjuttiin sekä uskonnonopetuksen poistaminen että tunnustukseton opetus, jonka ei katsottu tyydyttävän ketään. Uskonto nähtiin edelleen tarpeelliseksi, olihan uskonnollinen elämäkatsomus syvälle kansaan juurtunutta. Kirkon taholta pelättiin uskonnon sivuuttamista oppiaineiden joukosta. Asian käsittely jatkui myös vuonna 1922.¹²⁵ Myös papiston palkkaus oli ollut käsiteltävänä aikana jatkuva jännityksen aihe, josta annettiin lakiesitys maaliskuussa 1921. Tätä käsiteltiin myöhemmin valiokunnissa ja muutettiin papistolle epäedullisempaan suuntaan. Tätä puitiin myös paljon lehdistössä.¹²⁶ Asia ei kuitenkaan saanut päätöstään vielä vuoden 1921 puolella.

Tammikuussa 1921 lehdistössä ei esiintynyt vielä paljoa kirkkoa koskevaa kirjoittelua ja se vähäkin mitä esiintyi, ei ollut sävyllään kovinkaan radikaalia. Yhdessä Vapaassa Sanassa julkaistussa uutisessa kirjoittaja katsoi tarpeelliseksi ilmaista ärtymyksensä siitä, miten edellisen vuoden joulukuussa Tammisaaren pakkotyölaitoksen vangit olivat saaneet rangaistuksia siitä, etteivät olleet suostuneet menemään kirkkoon. Vangit olivat perustelleet ratkaisuaan sillä, että vankilassakin pitäisi olla uskonnonvapaus.¹²⁷ Toinen uutinen, joka ilmestyi tammikuussa Pohjan Kansassa, koski kirkkoa vain sikäli, että siinä kirjoittaja esitteli kansanopetuslaitoksen opettajaneuvostolle jätettyä kysymystä uskonnonopetuksen asemasta Suomen kouluissa uskonnonvapauslain säätämisen jälkeen.¹²⁸

Helmikuussa lehdet aktivoituivat kirjoittamaan laajemmalti kirkkoon ja uskonnonvapauteen liittyvistä asioista. Kirjoituksia oli monenlaisia, muun muassa perustuslakivaliokunnan uskonnonvapauslain käsittelyyn liittyviä lyhyitä uutisia.¹²⁹ Tähän kategoriaan voidaan lukea myös uutiset kouluhallituksen ehdotuksesta asettaa uskonto oppiaineeksi kansakouluissa ja siihen liittyvistä asetuksista ja keskustelusta.¹³⁰ Tänäkin aikana ilmestyneet uutiset olivat tutkituissa lehdissä keskenään hyvin pitkälti samanlaisia.

Uskonnosta ja uskonnollisuudesta kirjoitti tänä aikana Uusi Aika – lehdessä nimimerkki Josephus, joka arvioi jutussaan aluksi uskonnollisuuden historiaa maailmalla ja sen vaikutuksia kulttuuriin sekä uskonnollisuudesta vapautumisesta yleisellä tasolla neutraalisti. Josephus lopetti kirjoituksensa moittimalla kirkkoa ja papistoa vanhoillisiksi, koska nämä pitivät uskontoa yhteiskuntaelämän perustana. Hänen mukaansa kirkollisista käsityksistä vapautumiseksi ja täydellisen uskonnonvapauden saavuttamiseksi on tehty jo paljon töitä, mutta töitä on vielä paljon edessä. Hän

¹²⁵ Kena 1979, 273-275.

¹²⁶ Kena 1979, 238-239.

¹²⁷ VS 1/3.1.1921, Muualta Suomesta. Valkoista diktatuuria.

¹²⁸ PK 7/12.1.1921, Kansanopetuslaitoksen opettajaneuvoston kokous.

¹²⁹ UA 35/13.2.1921, Uskonnon vapaus; VS 38/16.2.1921, Uskonnonvapauslaki; VS 39/17.2.1921, Yleisiä uutisia. Valiokunnista; PK 40/19.2.1921, Eduskunnan valiokunnat. Uskonnonvapauslaki.

¹³⁰ VS 44/23.2.1921, Uskonnonopetus kansakouluissa; PK 42/22.2.1921, Uskonnon päähänpänttäminen.

arvosteli lisäksi luterilaisen kirkon etuoikeutettua asemaa, sen oikeutta kerätä varoja sekä sen ahdasmielisyyttä. Viimeiseksi hän totesi, että on kyseenalaista sopivatko uskonto ja vapaus milloinkaan yhteen, koska hänen mukaansa uskonto oli järjestelmä ihmisten hallitsemiseksi, edistyksen ja inhimillisten pyrkimysten jarru ja näin ollen vapauden vastakohta. Hänen mukaansa täydellinen uskonnonvapaus voikin toteutua vain vapautumalla koko uskonnosta.¹³¹ Kirjoitus oli sävyltään sekä kirkon- että uskonnonvastainen, mikä oli harvinaista käsiteltynä aikana SDP:n lehdissä.

Helmikuussa (jatkuen myös maaliskuun puolelle) Työn Voima – lehdessä esiintyi enemmänkin pitkiä ja aatteellisesti latautuneita kirjoituksia uskonnonvapaudesta ja uskonnonvapauslaista, joissa kirjoittaja, nimimerkki E. R-o, esitti monia mietteitä uskonnonvapauskysymyksestä, sen historiasta ja sen käsittelyn hitaudesta Suomessa. Kirjoittaja kävi esitellen läpi tapahtumia Ranskan vallankumouksesta jatkuen vuoden 1869 kirkkolakiin, vuoden 1905 tapahtumiin, vuoden 1908 ehdotuksen uskonnonvapauslaiksi ja edelleen vuoden 1917 uskonnonvapauskomiteaan, kansalaissotaan ja vuoden 1919 hallitusmuotoon asti, jolloin perustuslailla saatettiin voimaan uskonnonvapauden periaate Suomessa.¹³² Kirjoittaja pysyi suurimman osan ajasta kiihkottoman esittelevällä linjalla, mutta joissain kohdissa hän tuskaili uskonnonvapauden hitautta Suomessa. Tätä juttua seuraavassa kirjoituksessa kirjoittaja esitteli uskonnollisuuden historiaa ja uskonnonvapauden toteuttamista muissakin maissa. Hän moitti jälleen Suomen olevan näissäkin asioissa edelläkävijämaita jäljessä.¹³³ Seuraavassa kirjoituksessaan kirjoittaja esitteli vuoden 1920 lakiehdotuksia uskonnonvapauslaiksi sekä niiden sisältöjä hyvinkin yksityiskohtaisesti. Sävy oli jälleen kiihkottoman esittelevä, vaikka kirjoittaja ei jättänyt käyttämättä tilaisuutta sivaltaa papistoa ”lammaslaumasta eroavien vuohipukkien ripittämisestä” kirkosta eroamisen yhteydessä ja tavasta varata aikaa jokaisen eroa haluavan henkilökohtaista ”kirkollista yllytystä” varten. Lakiehdotusten sisällön esittely jatkui myös seuraavassa kirjoituksessa, jossa kirjoittaja puhui erityisesti tunnustuksellista uskonnonopetusta vastaan kouluissa, säilyttäen kirjoituksessaan asiallisen esittelevän sävyn.¹³⁴

Maaliskuun puolella ilmestyi tämän juttusarjan viimeinen kirjoitus, jossa kirjoittaja hyökkäsi moittimaan kirkon ja papiston toimintaa aiempia kirjoituksia kärkkäämmin. Hän esitteli samalla lakiehdotusten kehitystä, keskittyen muun muassa kirkon rahalliseen tukemiseen ja kysymykseen virkoihin asetettavan kuulumisesta kirkkoon. Kirjoittaja lopetti kirjoituksensa toteamalla, että kun

¹³¹ UA 42/22.2.1921, Uskonto ja vapaus.

¹³² TV 36/16.2.1921, Uskonnonvapauslaista 1.

¹³³ TV 41/22.2.1921, Uskonnonvapauslaista 2.

¹³⁴ TV 42/23.2.1921, Uskonnonvapauslaista 3; TV 45/26.2.1921, Uskonnonvapauslaista 4.

laki tulee voimaan, olisi se edistysaskel vaikka hän jäikin pohtimaan oliko kansa kypsä käyttämään lakia hyödykseen. Tässä yhteydessä hän mainitsi pitkään olemassa olleen mahdollisuuden siviiliavioliittoon ja miten kirkollinen avioliitto on hänestä edelleen liian yleinen. Hänen mukaansa kirkkokysymys ei vielä ollut selvä, sillä sen ratkaisisi vasta kirkon ja valtion ero. Lisäksi ”kirkon ruhtinaille” jäi hänen mukaansa vielä suuret omaisuudet ja hän toivoikin, että kirkko tekisi palveluksen ihmiskunnalle ja luovuttaisi osan yltäkylläisyydestään yleisen hädän lieventämiseksi.¹³⁵ Lopetus oli hyvinkin linjassa SDP:n poliittisen linjauksen kanssa kirkon ja valtion erottamisesta, vaikka siitä ei sisällissodan jälkeen pidettykään suurta meteliä. Kaiken kaikkiaan kirjoitukset olivat hyvin informatiivisia, joskin toisinaan hyvinkin aatteellisia, mutta kautta linjan asialliseen sävyyn kirjoitettuja.

Maaliskuussa lehdissä esiintyi paljon kirkkoa koskevaa uutisointia. Tällä kertaa ne käsittelivät hallituksen kirkollis- ja opetusministeriön budjettien käsittelyä ja ehdotuksia määrärahan myöntämiseksi uuden ruotsinkielisen ja suomalaisen hiippakunnan perustamiseksi. Lisäksi uudistettiin vaatimus ryhtyä kiireellisiin toimiin valtion ja kirkon erottamiseksi toisistaan. Ehdotukset hylättiin, mutta päädyttiin hyväksymään ehdotus yhden hiippakunnan muodostamiseksi ruotsinkieliseksi.¹³⁶ Lisäksi uutisoitiin perustuslakivaliokunnan uskonnonvapauslakia koskevan mietinnön valmistumisesta, jossa valiokunta asettui pääasiassa hallituksen esityksen kannalle tehden siihen joitain muutoksia.¹³⁷

Maaliskuussa Suomen Sosialidemokraatissa ilmestyi uskonnonvapauslakia ruotiva kirjoitus, jossa kirjoittaja totesi vuoden 1919 hallitusmuodon merkinneen edistysaskelta uskonnonvapausasiassa. Kirjoituksessa käsiteltiin tulevan lain vaiheita eduskunnassa, hallituksessa ja valiokunnissa, esiteltiin lain sisältöä ja huomiota kiinnitettiin erityisesti kirkosta eroamisen mahdollistavaan ikään ja lasten asemaan vanhempien erotilanteessa, verotuksesta vapautumista, erokäytäntöön sekä uskonnonopetuksesta kouluissa. Kirjoituksen lopussa kirjoittaja totesi, miten uskonnonvapausuudistus merkitsi puutteistaan huolimatta suurta helpotusta valtiokirkon ikeen alla huokaavalle kansalle ja vapautusta kirkkoon kahlittujen omilletunnoille sekä miten hän toivoo, että laki tulisi pian voimaan.¹³⁸ Kirjoitus oli muuten hyvin toteavaan sävyyn kirjoitettu mutta kun kirjoittaja intoutui arvostelemaan mahdollisuutta, että kirkkoon kuulumattomat joutuisivat kirkkoa tukemaan, esitettiin kirkko vähemmän mairittelevassa valossa.

¹³⁵ TV 47/1.3.1921, Uskonnonvapauslaista 5.

¹³⁶ VS 51/3.3.1921, Eduskunta. Tulo- ja menoarvion käsittely jatkuu.

¹³⁷ KL 55/8.3.1921, Uskonnonvapauslaki. Perustuslakivaliokunnan mietintö valmistunut.

¹³⁸ SS 67/23.3.1921, Uskonnonvapauslaki.

Huhtikuussa työväenlehdistö jatkoi uskonnonvapauslain käsittelyn seuraamista eduskunnassa ja suuressa valiokunnassa. Lehdet esittelivät lakiehdotukseen tehtyjä muutoksia ja edustajien käyttämiä puheenvuoroja sekä raportoivat tilanteesta neutraalin toteavasti.¹³⁹ Samat uutiset kiersivät lehdestä toiseen. Kuun loppua kohden lehdet raportoivat uskonnonvapauslain toisesta käsittelystä eduskunnassa ja suuressa valiokunnassa, esittelivät päätöksiä kohta kohdalta, pykälä pykälältä. Lehdissä esiteltiin myös eri edustajien lausuntoja lakiehdotuksesta, käsiteltiin pykälästä äänestämistä ja luonnollisesti suurin palstatila oli varattu sosialidemokraattien edustajalle eduskunnassa. Uutiset aiheesta pysyivät yksityiskohtaisina.¹⁴⁰ Tänä aikana kuvattiin myös työväestön suhdetta tuolloin juuri muodostettuun keskustahallitukseen esittelemällä otteita puoluelehtien lausunnoista aiheesta. Ne eivät olleet tyyliään läheskään yhtä puolueettomia kuin uutiset, mikä oli odotettavissa. Uskonnonvapauslakia sivuttiin tässäkin yhteydessä Suomen Sosialidemokratista nostetussa sitaatissa, jossa todettiin, että kun eduskunnassa on jotain poliittista tehty, kuten esimerkiksi oppivelvollisuuslain ja valmistumassa olevan uskonnonvapauslain säätäminen, ei se ole tapahtunut oikeistohallituksen aloitteesta.¹⁴¹

Tänä aikana julkaistut pidemmät kirjoitukset koskivat nekin uskonnonvapautta ja niissä kirjoittajat kertoivat aiempina kuukausina ilmestyneiden kirjoitusten tavoin uskonnonvapauden suuresta ja pitkäkestoisesta odotuksesta maassamme, uskonnonvapauden historiasta Suomessa, lain senhetkisestä käsittelystä eduskunnassa ja suuressa valiokunnassa. Lisäksi oli lain sisällön esittelyä ja parannusehdotuksia sekä valtiokirkon kritisointia värikkäitä kielikuvia käyttäen. Kirjoituksissa väläyteltiin myös mahdollisuutta, että lakiehdotus uskonnonvapauslaiksi äänestettäisiin mahdollisesti lepäämään yli vaalien, jos porvarit eivät saa haluamiaan muutoksia läpi. Esiteltiin myös mahdollisuutta julistaa lakiehdotus kiireelliseksi, joka olisi vaatinut 5/6 enemmistön eduskunnassa.¹⁴² Vaikuttaa siltä, että kirjoituksissa esiintyvät samat argumentit, mutta ne ilmestyivät eri lehdissä eri

¹³⁹ VS 76/5.4.1921, Eduskunta. Valiokuntien mietintöjä; TV 80/13.4.1921, Yleisiä uutisia. Uskonnonvapauslaki; VS 84/14.4.1921, Yleisiä uutisia. Valiokuntien työskentely; VS 86/16.4.1921, Yleisiä uutisia. Valiokunnat; UA 85/16.4.1921, Eduskunnan valiokuntain työt; Vapaus 42/20.4.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslakia; UA 91/23.4.1921, Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa.

¹⁴⁰ VS 92/23.4.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslain käsittely; TV 89/23.4.1921, Uskonnonvapauslain toinen käsittely eduskunnassa; SS 92/23.4.1921, Uskonnonvapauslaki eduskunnassa; TV 90/25.4.1921, Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa. Sos. dem. edustajain lausuntoja; PK 92/25.4.1921, Uskonnonvapauslaki eduskunnassa. Lain toinen käsittely alkanut perjantaina; HK 45/26.4.1921, Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa; TV 92/27.4.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslait; KL 95/27.4.1921, Eduskunnan eilinen istunto. Uskonnonvapauslait; UA 94/27.4.1921, Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa; Vapaus 45/27.4.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslait; KL 96/28.4.1921, Yleiset asiat. Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa; PK 96/29.4.1921, Eduskunnan valiokunnat; VS 97/29.4.1921, Yleisiä uutisia. Valiokunnat. Uskonnonvapauslaki; VS 98/30.4.1921, Eduskunta. Keskustelua huoneenvuokrasäännöstelystä ja uskonnonvapauslaista; UA 97/30.4.1921, Eduskunnan eilinen istunto.

¹⁴¹ TV 81/14.4.1921, Keskustahallitus. Puoluelehtien lausuntoja.

¹⁴² UA 86/17.4.1921, Uskonnonvapaus; SS 91/22.4.1921, Uskonnonvapaus; Vapaus 43/22.4.1921, Tekeellä oleva uskonnonvapauslaki; KL 97/29.4.1921, Uskonnonvapauslaki.

aikoina. Kirjoitukset olivat kautta linjan kirkkoa kritisoivia, mutta pysyivät suurelta osin sivistyneessä kielenkäytössä. Kirjoitusten sävy oli kautta linjan suhteellisen kiihkoton.

Edellisistä huhtikuussa ilmestyneistä pitemmistä kirjoituksista eroavan tekstin kirjotti nimimerkki Sepeteus. Hän kirjoitti, että ihmisillä on tarve uskoa johonkin, oli tämä sitten kristinuskko tai kommunismi. Johdattelun kautta hän siirtyi puhumaan uskonnonvapauden ja uskonnonvapauslain tarpeellisuudesta, vakuutellen samalla, ettei uskovilla ole mitään syytä huoleen, sillä tarkoitus ei ollut hänen mukaansa hyökätä pappeja tai uskoa vastaan, ei edes erottaa kirkkoa valtiosta, koska se ei hänen mukaansa ollut niin helppoa. Kysymys olikin hänen mukaansa siitä saako Suomessa uskoa muuhunkin kuin valtiokirkon oppiin. Hän perusteli asiaansa historialla ja kertoili eduskunnan tapahtumista. Välillä hän sivalsi toki pappeja siitä, että he eivät haluaisi luopua tuloista, joita ihmiset kirkkoon toivat, kun eivät voineet erotakaan kirkosta. Hän kertoili lain muotoilun vaiheista ja kiistakapuloista. Hän esitti myös, että vaikka kirkosta eroaminen oli jo mahdollista, oli se kovin vaikeaa. Hän kävi läpi myös pappien ongelmia eduskunnassa lain käsittelyssä ja moitti pappeja lain viivyttämisestä ja puolueiden käännättämisestä omalle puolelleen. Lisäksi hän käsitteli laajalti lain ongelmakohtia, joihin vaadittaisiin ratkaisuja.¹⁴³ Kirjoittaja aloitti rauhallisesti, jatkaen positiiviseen kuvaan uskosta, mutta jutun loppua kohden aloitti papiston rankan arvostelun lain laatimisen ja käsittelyn yhteydessä. Kirjoitus oli pakinaa, mielipidekirjoitusta ja vanhempien uutisten läpikäyntiä, ja se kokosi näin yhteen ajatuksia tuon hetkisestä tilanteesta uskonnonvapauslain käsittelystä. Suhtautuminen uskonnonvapauslakiin ei ollut puolueeton, mutta ei myöskään aggressiivinen, sillä kirjoittaja varoi selvästi hyökkäämistä liian vahvasti kirkkoa ja uskoa vastaan.

Huomionarvoista on, että Oulussa Pohjan Kansassa mainostettiin esitelmätilaisuutta, jossa tuomiorovasti Mannermaan puhui aiheesta kansamme ja uskonnonvapaus sekä pastori Castrenin aiheesta 'Jos Jeesus ei olisi tullut'. Tilaisuuteen oli vapaa pääsy.¹⁴⁴ Ilmoitus oli lyhyt ja se loi mielenkiintoisen kontrastin kirkkokriittisempien juttujen lomaan. Lehdissä esiintyi kylläkin myös toisinaan kirkollisia ilmoituksia.

Nimimerkki Pietari kirjoitti vielä kuun lopussa, miten viime aikoina käsitellyistä asioista ehkä merkityksellisin oli uskonnonvapauslaki. Hän maalaili kuvaa Suomesta sinä aikana, jolloin puhuminen uskonnonvapaudesta oli sulaa mielettömyyttä ja rangaistuksenalaista. Joka sellaisesta uskalsi sanankaan sanoa, leimattiin pakanaksi ja heittiöksi. Vielä pahemmin kävi sille, joka kaikesta huolimatta uskalsi olla noudattamatta kaikkia kirkollisia seremonioita, eikä mennyt esimerkiksi papin luokse vihille, jätti lapsensa kastamatta, ei käynyt ripillä ja niin edelleen. Häneltä riistettiin kaikki

¹⁴³ UA 89/21.4.1921, Kirje eduskunnasta.

¹⁴⁴ PK 94/27.4.1921, Oulun työväentalolla on esitelmätilaisuus.

yhteiskunnalliset oikeudet ja hädettiin asunnostaan. Hän jatkoi puhumalla lain käsittelystä eduskunnassa ja piti sitä edistysaskeleena, merkkinä siitä, että Suomen kansa oli pääsemässä kirkon kahleista. Hänestä uskonnolla ja kirkolla ei ollut mitään toistensa kanssa tekemisiä. Tästä hän jatkoi arvostelemalla papistoa hyvin kärkkäin sanankääntein, nimittäen heitä yhteiskunnan loiseläinten luokaksi. Kirjoituksensa lopuksi hän vertasi vielä keskenään Lutherin uskonpuhdistusta ja valtiokirkon asemaa nykypäivän Suomessa. Hänen mukaansa Suomen papisto oli tähän saakka pakolla tyrkyttänyt oppiaan kansalle, ja että he olivat ovelasti osanneet kytkeä valtion kirkon yhteyteen.¹⁴⁵ Kirjoitus oli selvästi kirkkoa vastaan suunnattu ja myönteisesti uskonnonvapauslakiin suhtautuva. Kuten yleensäkin tämän ajan kirjoituksissa, kritiikki kohdistui kirkkoa, ei niinkään kristinuskoa kohtaan.

Toukokuun alussa työväenlehdistön kirkkoa ja uskonnonvapauslakia koskevaa kirjoittelua hallitsi eduskunnan (kolmas) käsittely suuren valiokunnan esityksestä uskonnonvapauslaiksi. Tällä kertaa eduskunnan tulevasta täysi-istunnosta uutisoitiin jopa ennalta.¹⁴⁶ Kuun alussa kokoontuvasta eduskunnan täysi-istunnosta uutisoitiin paljon, esiteltiin lakiehdotuksen pykäläiä ja niihin tehtyjä muutosehdotuksia sekä puolueiden edustajien puheenvuoroja asiaan liittyen. Jo tässä vaiheessa uutisoitiin myös mahdollisuudesta julistaa lakiehdotus kiireelliseksi.¹⁴⁷ Kun tämä ei äänestyksessä toteutunut, jatkoivat työväenlehdet heti tämän jälkeen uutisoimista käsiteltävän asian uusimmasta käänteestä, nimittäin lakiehdotuksen jättämisestä lepäämään yli vaalien heti niiden jälkeen kokoontuville valtiopäiville siinä muodossaan kuin se oli ollut asian toisen käsittelyn jälkeen, koska lain kiireelliseksi julistamista vaativien puoli ei saanut tarpeellista äänenenemmistöä. Äänet jakautuivat 135 ääntä puolesta ja 37 vastaan. Tässäkin yhteydessä esiteltiin edustajien puheenvuoroja asiaan liittyen.¹⁴⁸ Tätä käännettä suurin osa Suomen työväenlehdistöä käsitteli uutisissa kantaa ottamattomaan sävyyn, mutta poikkeuksiakin esiintyi. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokratissa kirjoittaja syytti tapahtumasta taantumuksellisia, erityisesti pappeja, jotka ”puuhailivat innokkaasti saadakseen estetyksi lain”. Samaan tapaan Sosialistissa ilmoitettiin hieman värittynein sanankääntein miten ”Ruotsikot” ja kokoomuspuoluelaiset vastustivat uskonnonvapauslakien hyväksymistä ja ilmoittivat tulevansa äänestämään lait yli vaalien.¹⁴⁹

¹⁴⁵ VS 98/30.4.1921, Eduskuntakatsauksia. II. Uudet eduskunta-aloitteet.

¹⁴⁶ SS 99/2.5.1921, Valtiopäivät.

¹⁴⁷ Vapaus 47/2.5.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki; Vapaus 48/4.5.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki

¹⁴⁸ Vapaus 48/4.5.1921, Jälkiosasto. Eduskunnan eilinen iltatuntto. Uskonnonvapauslait; SS 101/4.5.1921, Eduskunta. Huoneenvuokralaki hyväksytty. Oikeisto äänestänyt uskonnonvapauslain yli vaalien. Armahdus hyväksyttiin toisessa käsittelyssä; TV 98/4.5.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki jätetty lepäämään yli vaalien; VS 101/4.5.1921, Yleisiä uutisia. Eduskunta; VS 102/6.5.1921, Eduskunta. Lakiehdotuksien käsittely; PK 100/6.5.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki lykätty yli vaalien.

¹⁴⁹ SS 101/4.5.1921, Uskonnonvapauslaki. Taantumukselliset äänestivät sen yli vaalien; Sosialisti 101/4.5.1921, Eduskunnan työt. Uskonnonvapautta koskevat lakiehdotukset.

Lehdet uutisoivat lisäksi uskonnonvapauslain yhteydessä olleiden kolmen muun lakiehdotuksen hyväksymisestä tai lepäämään jättämisestä yli vaalien. Ehdotukset hyväksyttiin, eivätkä ne näin ollen jääneet lepäämään. Ehdotukset koskivat Suomen kansalaisen oikeutta olla maan palveluksessa uskontunnustukseen katsomatta, rikoslain 10 luvun 5 §:n muuttamista ja yleisistä kokouksista annetun lain 15 §:n muuttamista.¹⁵⁰ Huomioitavaa on, että jotkut lehdet uutisoivat molemmat edellä mainitut uutiset samanaikaisesti hieman muita myöhemmin.¹⁵¹ Asiaan liittyen uutisoitiin Uusi Aika – lehdessä lyhyesti vielä eduskunnan toimitus- ja tarkastusvaliokunnan tarkastaneen eduskunnan päätöksen aihetta koskevien lakien osalta.¹⁵² Edellä mainitsemieni poikkeuksia lukuun ottamatta asioita käsittelevä uutisointi oli toteavaa.

Toukokuussa julkaistut pitemmät kirjoitukset liittyivät luonnollisesti hyvin pitkälti eduskunnassa vasta esillä olleeseen uskonnonvapauslain käsittelyyn ja ne olivat kautta linjan jyrkempiä kuin asiasta julkaistut uutiset. Kärsimättömyyttä oli selvästi ilmassa, sillä Suomen Sosialidemokratissa julkaistussa kirjoituksessa kirjailija Veikko Palomaa Kurikasta kyseli, että kuinka kauan Suomessa saataisiin odottaa kirkon valtiosta erottamista. Esimerkkiä tähän hän haki ulkomailta. Kirjoituksessa hyökättiin värikkäin sanankääntein papistoa ja valtiokirkkoa vastaan, käyttäen muun muassa kirkon verotusoikeutta argumenttina.¹⁵³ Muuten kirjoitus oli asiallinen. Tämä kirjoitus oli päivätty jo huhtikuussa, joten sillä ei ollut vielä mitään tekemistä uskonnonvapauslain lepäämään jättämisen kanssa.

Edellisen kirjoituksen jälkeen alkoi ilmestyä uskonnonvapauslain lykkäytymiseen pettyneitä kirjoituksia, jotka olivat muodoltaan melko lailla samanlaisia. Aluksi niissä esiteltiin lain tilanne ja eri puolueiden asenteet sitä kohtaan perusteltiin lain tarpeellisuutta ja oikeudenmukaisuutta, mistä yleensä siirryttiinkin syyttelemään tilanteesta taantumuksellista porvaristoa ja papistoa, jotka eivät halunneet luopua vallastaan, vaan jarruttivat kehitystä, jota suurin osa kansasta kirjoittajien mukaan halusi. Heidän mukaansa lakiehdotus ei ollut edes radikaali, vaan olisi voinut mennä vielä pitemmällekin, nimittäin kirkon ja valtion eroon.¹⁵⁴ Poikkeuksiakin esiintyi, sillä parissa kirjoituksessa kirjoittajat moittivat porvariston maallikkoja ja päinvastoin asettuivat kehumaan kokoomuksen pappisedustajia, jotka esiintyivät lakiehdotuksen hyväksymisen puolesta ja saivat näin ollen moitteita vapaamielisyydestään. Toki kirjoittajat totesivat, etteivät osaa sanoa tapahtuivatko

¹⁵⁰ UA 101/5.5.1921, Viimeiset tiedot. Eduskunta. Uskonnonvapauslait; Sosialisti 102/6.5.1921, Eduskunnan työt; SS 102/6.5.1921, Eduskunta. Täysi-istunto keskiviikkona 4 p. toukok. klo 1 päivällä; TV 99/7.5.1921, Eduskunta.

Uskonnonvapauslait.

¹⁵¹ HK 49/7.5.1921, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki lykätty yli vaalien.

¹⁵² UA 107/13.5.1921, Yleisiä uutisia. Uskonnonvapautta koskevat lait.

¹⁵³ SS 100/3.5.1921, Lähetettyjä. Kuinka kauan meillä saadaan odottaa kirkon valtiosta erottamista.

¹⁵⁴ KL 103/7.5.1921, Taantumuksen mahti; TV 103/12.5.1921, Taantumuksen mahti maassamme.

ratkaisut omantunnon vapauden puolesta vai yrityksestä pelastaa valtiokirkon huono maine, joka johtui osin sen toimista sisällissodan aikana. Muuten kirjoitukset vastasivat muita lain lykkääntymiseen pettyneitä kirjoituksia.¹⁵⁵ Kirjoitukset olivat siten harvinaisia, että ne olivat suorastaan myönteisiä pappeja kohtaan, mikä ei ollut käsiteltynä aikana lainkaan tavallista työväenlehdissä.

Vapaassa Sanassa julkaistussa tekstissä kirjoittaja hyökkäsi SSTP:n lehdelle tyypilliseen tapaan uskontoa vastaan sen omilla aseilla, käyttäen uskonnollisia hahmoja, historiaa ja kieltä. Hän aloitti kertomalla Jeesuksen saarnaamasta opista veljeyden ja tasa-arvoisuudesta, tuomiten sorrnon ja riistämisen. Samalla hän neuvoi palvelemaan Jumalaa hiljaisuudessa hengessä ja totuudessa, eikä ulkonaisin menoin niin kuin fariseukset ja kirjanoppineet tekivät. Tämä ei hänen mukaansa ollut estänyt papistoa ottamasta oppia omiin tarkoituksiinsa. Tästä hän jatkoi kuvailemaan paavinvaltaisen Rooman turmeltuneisuutta ja kirkon toteuttamia kauheuksia, todeten, miten uskonto ei vielä koskaan ole ollut sitä, miksi sitä tahdottiin sanoa ja miksi sitä tahdottiin kuvailla. Aina tämän tästä oli historian näyttämölle ilmestynyt henkilöitä, jotka olivat ryhtyneet opettamaan oppiaan tulella ja verellä. Tästä hän jatkoi Calvinin ja Lutherin arvosteluun ja kertoi että tämänkin uskonpuhdistajan takia käytiin monia verisiä sotia. Hänen mukaansa hengellinen huijaus oli kukoistanut meilläkin. Tästä kirjoittaja pääsi kirjoituksensa ytimeen eli juuri eduskunnassa olleeseen uskonnonvapauslakiin, jonka mukaan uskonto todella tulisi sydämen ja omantunnon asiaksi, jolloin jokaisella ihmisellä on vapaus palvella Jumalaansa sillä tavalla kuin itse parhaakseen näki maksamatta tästä kymmenyksiä huijareille. Tämä lakiehdotus oli hänestä siis tuulahdus vapaammasta henkisestä maailmasta. Niin tosiuskovainen kuin Jumalan kieltäjäkin olisivat tervehtineet sitä hänen mukaansa iloiten. Hän jatkoi, että ainoastaan ne, jotka nauttivat joitain etuja pakollisesta uskonnosta äänestivät uskonnonvapauslakia vastaan ja näitä olikin niin paljon, että laki äänestettiin lepäämään. Tämä ei hänen mukaansa tapahtunut yksinomaan pappien äänillä, vaan hylkäämisen puolella oli myös äärimmäinen oikeisto, ruotsalainen puolue etujoukoissaan. Tämän jälkeen hän jatkoi papiston ja ruotsalaisen puolueen demonisointia, väittäen näiden haluavan imeä kaiken hyödyn irti valtiokirkon asemasta ennen uskonnonvapauslain toteutumista.¹⁵⁶ Kirjoitus oli äärimmäisen kirkon-, papiston- ja jopa uskonnonvastainen. Ennen kaikkea siitä paistoi pettymys uskonnonvapauslain lepäämäänjättämisen puolesta.

Toukokuussa työväenlehdissä ilmestyi myös uskonnonvapauslain käsittelyyn suoraan liittymättömiä kirjoituksia, kuten Työn Voimassa julkaistu nimimerkki Sissin kirjoitus Viitasaaren patsastaistelusta, jossa kirjoittaja kertoi miten paikkakunnan jakautuneesta väestöstä punaiset eivät

¹⁵⁵ Sosialisti 104/9.5.1921, Kirjekortti eduskunnasta. Uskonnonvapauslaki; Sosialisti 107/12.5.1921, Uskonnonvapaus ja puolueet.

¹⁵⁶ VS 110/17.5.1921, Eduskuntakatsauksia. III. Uskonnonvapauslaki.

halunneet kuntaan sisällissodan muistopatsasta, kun taas valkoiset, etujoukoissaan pappi, olivat sitä hankkimassa ja vaatimassa kaikkia osallistumaan kuluihin. Hän viittasi kirjoituksessaan myös uskonnonvapauslakiin. Hän totesi, että kun laki lopulta säädetään, niin kuinkahan moni pakon poistuttua enää maksaisi verojaan papille, jolle miekantyöt olivat hengentöitä kalliimmat. Hänen mukaansa punainen kansa palvelisi silloin herraansa omassa hartaudessaan paremmin omilla taloillaan ja sellaisen totisen palveluksen ottaisi Jumalakin huomionsa.¹⁵⁷ Kirjoitus oli selvästi jälleen kirkon- ja papistonvastainen, mutta suhtautui uskoon positiivisesti, kuten työväestön yleisesti nähtiin tekevän tutkimanani aikana, huolimatta sosialismin vaatimuksista. Sosialistissa julkaistussa tekstissä kirjoittaja taas pohti, käyttäisikö ruotsalaisen puolue uskonnonvapauslakia tulevissa vaaleissa taisteluvälineenä saadakseen ääniä, tekemällä uskonnosta ja kansallisuuskysymyksistä syötit. Samassa yhteydessä kirjoittaja moitti puolueen vanhoillisuutta.¹⁵⁸

Kuun loppua kohden ilmestyi vielä kirjoitus, jossa kirjoittaja kertoi pappien pelkäävän leipäpaikkojensa puolesta uskonnonvapauslain lähestyessä. Tästä kertoi hänen mukaansa se, että papit olisivat vaatineet erilaisia säädöksiä tulevaan lakiin. Tällaisia olivat muun muassa uskonnonopetuksen säilyttäminen ja tuntimäärän nostaminen, kirkosta eroa ei saisi tehdä liian houkuttelevaksi taloudellisesti, vaan jokin vero olisi kansalaisella säilytettävä ja kirkosta eroaminen olisi sallittava vain täysi-ikäiselle henkilölle henkilökohtaisella käynnillä tai muuten laki jätettäisiin lepäämään yli vaalien. Hänen mukaansa näytti siltä kuin palkkapaimenille olisi ollut hätä. Lammaslauma oli alkanut kulkemaan omia teitään ja jättäisi verot maksamatta.¹⁵⁹ Kirjoitus oli papiston- ja kirkonvastainen, mutta muodoltaan varsin asiallinen.

Kesäkuussa työväenlehdissä esiintyi vain kaksi kirjoitusta. Toinen oli Työn Voimassa julkaistu lampaanhoidon ja uskonnonvapauslain, kirkon ja papiston, rinnastava pohdinta, jossa kirjoittaja mietiskeli, ettei Suomessa kapitalistisella tuotantotavalla lampaanhoidon kannattanut, vaikka työläisiltä otettaisiin kuinka paljon. Hänen mukaansa Suomesta löytyi ammattikunta, papisto, joka oli osannut järjestää lampaanhoidon tuottavaksi. Suomen maalaisseurakuntain ”paimenista” suurella osalla oli hänen mukaansa suuret tulot ja noin kahdellakymmenellä heistä valtavat. Kun kirjoittajan mukaan tähän lisättiin kappalaiset, apulaiset ja lähetysaarnaajat, lahkolaiset, unissasaarnaajat ja muut, niin oli myönnettävä, että lampailta otettiin runsaasti villoja paimenien tarpeisiin. Hän totesi, että tietysti saattoi niinkin sattua, että otettaisiin nahkakin lampaiden selästä. Kaupungeissa oli paimenien tilanne hänen mukaansa melko samanlainen. Lopuksi hän kertoi, että ei tunnettu kuinka hellästi nuo paimenet hoitivat ”raadollisia lampaitaan”, mutta ainakin ristin tien kulkijat olivat tulleet käteviksi keritsemään

¹⁵⁷ TV 102/11.5.1921, Juttuja. Viitasaaren patsastaistelu.

¹⁵⁸ Sosialisti 115/20.5.1921, Kansallisuuskysymyksemme.

¹⁵⁹ TV 112/24.5.1921, Pikku-uutisia. Papit pelkäävät leipäpaikkojaan. Uskonnonvapauslaki kauhistuttaa.

karjaansa. Mahtoikohan näillä palkoilla olla mitään yhteyttä sen asian kanssa, ettei Suomeen uskonnonvapauslakia tahdottu saada.¹⁶⁰ Kirjoitus oli verhottu kielikuviin, mutta oli selvästi hyvin kriittinen kirkkoa ja papistoa kohtaan. Siinä esitettiin, että kirkolle raha on kaikki kaikessa ja että se oli perimmäinen syy uskonnonvapauden viipymiselle.

Toinen kesäkuun kirjoitus oli ote alustuksesta sosialidemokraattisten naisten edustajakokoukselle, jossa käsiteltiin uskonnonvapautta. Alustuksen on allekirjoittanut Aino Lehtokoski. Kirjoituksessa hän totesi, että tämän vuoden valtiopäivillä päästiin vihdoinkin niin pitkälle uskonnonvapauslain säätämisestä, että oltiin jo kolmannessa käsittelyssä, kun kourallinen oikeistoporvareita sai tämän tärkeän lain menemään yli vaalien. Hänen mukaansa valtiokirkon turvaaminen taloudelliselta kannalta oli kai suurin syy tähän taantumuksellisten menettelyyn. Hän lopetti kirjoituksen toteamalla, että koska laki tuli lykätynsi yli vaalien, ei siihen ole nyt syytä puuttua enempää. Mainittakoon vain, että se olisi antanut jokaiselle yksilölle vapauden kuulua mihin uskontokuntaan tahansa tai olla kuulumatta mihinkään ja että valtiokirkon hyväksi ei niiden, jotka eivät sinne olisi kuuluneet, olisi tarvinnut suorittaa veroa. Tämäkin kirjoitus julkaistiin Työn Voimassa.¹⁶¹ Kirjoitus ei ollut täysin asenneneutraali, mutta siitä huolimatta se onnistui olemaan asiallinen ja toteava.

Heinäkuussa ja elokuussa ei tutkitussa työväenlehdissä esiintynyt lainkaan kirjoittelua liittyen kirkkoon, uskonnonvapauteen tai uskonnonvapauslakiin. Syyskuussa julkaistiin Sosialistissa kirjoitus jälleen esitetystä mahdollisuudesta perustaa uusi ruotsinkielinen hiippakunta, tai muuttaa jokin olemassa olevista ruotsinkieliseksi. Kirjoittajan suhtautuminen tähän oli suhteellisen kiihkottoman arvostelevaa ja jopa välinpitämätöntä. Tässäkin yhteydessä nähtiin tärkeämmäksi saada uskonnonvapauslaki mahdollisimman nopeasti aikaan, että saataisiin erotettua kirkko valtiosta. Ainoat argumentit olivat samat kuin aina ennenkin valtiokirkkoa vastaan olevat kommentit, mutta tässä yhteydessä niiden lisäksi pohdittiin, että uusi hiippakunta kannattaisi järjestää vasta, jos luterilaiseen kirkkoon jäisi uskonnonvapauden jälkeen vielä niin paljon jäseniä, että se olisi kannattavaa.¹⁶² Tässä yhteydessä on havaittavissa myös vastakkainasettelua työväestö vastaan ruotsinkielinen (porvarillinen) kansanosia. Kirjoitus oli sävyllään asiallinen, vaikkakin selvästi kirkkokielteinen.

Lokakuu oli syyskuun tavoin työväenlehdistön kirkollisen kirjoittelun kannalta varsin hiljainen. Tähän aikaan uutisoitiin jälleen esityksestä uuden ruotsinkielisen hiippakunnan perustamiseksi¹⁶³ ja

¹⁶⁰ TV 127/10.6.1921, Lähiseudulta. Kannattaako lampaanhoito Suomessa.

¹⁶¹ TV 135/20.6.1921, Selostusta sos. dem. eduskuntaryhmän toiminnasta 1919–1921.

¹⁶² Sosialisti 212/14.9.1921, Uudet hiippakunnat.

¹⁶³ UA 241/18.10.1921, Yleisiä uutisia. Eduskunta. Kirkollis- ja opetusministeriöön kohdistuvat hallinnonhaarat.

julkaistiin jo aiemmin keväällä muissa lehdissä eduskunnan istunnon yhteydessä uutisoitu uskonnonvapauslakia käsittelevä sosialidemokraattien edustajan lausunto aiheesta.¹⁶⁴ Samat kirjoitukset kiersivät lehdestä toiseen, mutta näin myöhäinen uutisointi oli tutkittavana aikana poikkeuksellista.

Marraskuussa lehdissä uutisoitiin vain sivistysvaliokunnan käsittelyyn siirtyneestä hallituksen esityksestä kansakoulutoimen ja järjestysmuodon perusteista. Lakiehdotuksen 4. pykälä synnytti paljon keskustelua, sillä se koski uskonnonopetuksen antamisesta kansakouluissa. Sosialistien taholta esitettiin vaatimus, että uskonnonopetuksen sijaan otettaisiin käyttöön uskonnonhistorian ja siveysopin opetus. Toisaalta taas ehdotettiin, että siveysopin opetus tehtäisiin vaihtoehtoiseksi aineeksi niille, joiden uskonnonvapauslain mukaan ei tarvitse ottaa osaa kouluissa annettavaan uskonnonopetukseen.¹⁶⁵

Joulukuussa lehdissä esiintyi kirkkoa koskevissa uutisissa vain lyhyitä eduskunnan tulo- ja menoarvioiden esittelyjä. Lehdissä käsiteltiin myös ehdotuksia evankelisluterilaisen papiston palkkauksen uudelleen järjestämisestä siten, että maaseudulla palkkoja vähennettäisiin sekä uuden ruotsinkielisen hiippakunnan perustamisesta, mutta tämä ehdotus ei mennyt läpi. Lisäksi uutisoitiin valtion virkatalojen lunastusoikeutta evankelisluterilaiselta kirkolta koskevan lain hyväksymisestä.¹⁶⁶

2.5 1922 – Kauan odotettu uskonnonvapauslaki toteutuu

Papiston ja lukkarien palkkauslaki ja virkatalolait hyväksyttiin eduskunnassa kesäkuussa 1922. Presidentti vahvistu ne saman vuoden elokuussa. Palkkauskysymystä kiirehdyttiin, koska siitä ei haluttu kiistakapulaa vaalitaisteluun ja toisaalta haluttiin poistaa yksi suuri tyytymättömyyden syy ennen uskonnonvapauslain voimaantuloa. Vaikka lait jäivätkin papiston kannalta entisiä ehdotuksia epäedullisemmiksi, voitiin niitä pitää suhteellisen tyydyttävänä. Myös lain käsittely eduskunnassa oli ollut asiallista. Laki tiesi siirtymistä kiinteään rahapalkkaan ja kirkollisveroon, samalla kun manttaalimaksut jäivät pois ja virkatalot siirrettiin seurakuntien hoitoon. Kun pappien palkkoja tasattiin, myös seurakuntalaisten maksurasitus tasoittui.¹⁶⁷

¹⁶⁴ UA 92/24.10.1921, Uskonnonvapauslaki.

¹⁶⁵ VS 260/10.11.1921, Yleisiä uutisia. Valiokuntain työt; PK 171/11.11.1921, Eduskunnan valiokunnat.

Uskonnonopetus kansakouluissa.

¹⁶⁶ SS 278/1.12.1921, Tulo- ja menoarvion käsittely; TV 274/1.12.1921, Tulo- ja menoarvio eduskunnassa; VS 278/1.12.1921, Yleisiä uutisia. Eduskunta; PK 189/2.12.1921, Uutisia. Eduskunta. Kirkollis- ja opetusministeriön menoerät; TV 276/3.12.1921, Eduskunta. Valtion virkataloja koskevat lait hyväksytyt lopullisesti.

¹⁶⁷ Kena 1979, 249-251.

Uskonnonvapauslaki nousi keskustelun aiheeksi jälleen syksyllä 1922, ja se hyväksyttiin lopulta eduskunnassa lokakuussa 1922 äänin 137 – 23. Lakia ajoi edelleen innokkaimmin vasemmisto, erityisesti eduskuntaan tullut SSTP kirkon- ja uskonnonvastaisine linjoinen. SDP:ssä taas korostettiin, että vastustettiin vain kirkkoa ja papistoa, ei uskontoa. Huomionarvoista olikin, että sosialidemokraatit pyrkivät nimenomaisesti torjumaan syytöksen, jonka mukaan heidän vaatimuksensa nousisivat uskonnolle vihamielisistä perusteista. Näin he jatkoivat sisällissodan jälkeen omaksuttua maltillista uskontopoliittista linjaa, johon kuului uskonnon arvon myöntäminen. Puolueessa puhuttiin Jeesuksen julistaman alkuperäisen kristillisyyden puolesta ja siitä, että mikäli kirkko kääntyisi tälle tielle, niin ei sillä olisi mitään huolta omasta tulevaisuudestaan. Lain kannalla olivat myös poliittinen keskusta ja osa kokoomuksen pappispoliitikoista. Lakia vastustivat edelleen ruotsalainen puolue ja osa kokoomuksen edustajista. Linjat olivat siis pääosin ennallaan. Puoluelehdistön reaktiot lain hyväksymisestä olivat laidasta laitaan myönteisiä. Työväenlehdissäkin korostettiin niitä velvollisuuksia, mitä laki asetti kirkolle.¹⁶⁸

Näin ollen seuraavan vuoden alusta jokaisella Suomen kansalaisella oli oikeus erota luterilaisesta kirkosta tai muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä tarvitsematta liittyä toisen yhteisön jäseneksi. Eroamiseksi vakiintui 18-vuotta. Ero oli tehtävä henkilökohtaisella käynnillä kirjallisen ilmoituksen sijaan. Uskonnonopetuksesta oppilas voitiin vapauttaa edusmiehen pyynnöstä, jos hän kuului eri tunnustuskuntaan. Kirkkoon kuulumattomat vapautettiin kirkollisverosta ja muista maksuista. Tämä ei kuitenkaan koskenut osuuskuntia, liikelaitoksia tai osakeyhtiöitä. Maahan ei myöskään saanut perustaa luostareita. Kirkon piti luovuttaa korvausta vastaan hautapaikkoja hautausmailta myös kirkkoon kuulumattomille.¹⁶⁹ Luterilainen kirkko säilytti edelleen kansankirkon asemansa kansan keskuudessa, mutta lain myötä poistui kiistaa ja ärtymystä aiheuttanut uskontopakko. Sisällissodan jälkeen työväenliikkeen piirissä oli Sosialidemokraattisessa Puolueessa omaksuttu melko maltillinen asenne suhteessa kirkkoon. Toisin oli tilanne kommunistien keskuudessa.¹⁷⁰ Virallisesti myös sosialidemokraattinen puolue suhtautui uskontoon edelleen torjuvasti.¹⁷¹

Asennoituminen uskonnonopetukseen ja pakolliseen siveysopin opetukseen muodostui yhdeksi isoista teemoista vuoden 1922 heinäkuussa pidetyissä eduskuntavaaleissa, joista uutisoitiin työväenlehdissä runsaasti. Siveysopin opetus sai tukea erityisesti edistyspuolueelta ja sosialidemokraateilta, jotka asennoituivat kielteisesti uskonnonopetukseen. Sosialidemokraattien

¹⁶⁸ Reijonen 1977, 132-136; Kena 1979, 334-338.

¹⁶⁹ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267>. 11.3.2019.

¹⁷⁰ Kena 1979, 350.

¹⁷¹ Kannisto 2016, 357.

vaaliohjelmassa ei mainittu mitään uskonnonopetuksesta, mutta kysymykseen siveysopista he vastasivat varovasti. SSTP:n vaalijuliste oli avoimesti kirkonvastainen. Vasemmiston paikkaluku eduskunnassa pysyi lopulta ennallaan. Kouluissa annettava uskonnonopetus jäi edelleen tunnustukselliseksi, kun kansakoulun järjestysmuodon perusteet saatiin lopulta ratkaistua keväällä 1923. Samalla pakollinen siveysoppi väistyi kouluviranomaisten suunnitelmista.¹⁷²

Tammikuussa 1922 työväenlehdissä uutisoitiin vain uskonnonopetuksen asemasta oppikouluissa. Muita kirjoituksia tutkimuskohteeseen liittyen ei niissä ilmestynyt. Uutisessa kirjoittaja kertoi, miten kouluhallituksessa oli laadittu valtion oppilaitoksia koskeva järjestysmuoto. Enemmistö oli ollut sitä mieltä, että uskonnonopetus oli oppikouluissakin säilytettävä nykyisessä asemassaan, ottaen huomioon todennäköisesti pian säädettävän uskonnonvapauslain määräykset. Tämän toteamuksen jälkeen käsiteltiin vielä siveysopin asemaa oppiaineena.¹⁷³

Helmikuu oli tammikuun tavoin hiljainen työväenlehdistön kirjoittelun kannalta. Tähän aikaan julkaistiin jälleen vain yksi kirjoitus, joka julkaistiin Eteenpäin-lehdessä. Kirjoitus koski Antti Kivirannan tekemää ehdotusta Sosialidemokraattien puoluekokoukselle. Esityksessä vaadittiin, että puolue toimikunnan olisi tehtävä täydellinen ehdotus valtion ja kirkon suhteiden järjestämisestä sekä opetuslaitoksen uusimisesta ja esitettävä se puolueuuvoston tarkistettavaksi. Sama koski ala- ja keskikoulujen opetusohjelman uusimista. Lisäksi hänen mukaansa Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän oli koetettava saada eduskunnassa toimeen koko kirkollisen lainsäädännön ja ala- ja keskikoulujen opetussuunnitelman perinpohjainen tarkistus. Lisäksi olisi saatava köyhälistö kiinnittämään huomiota kirkolliseen lainsäädäntöön ja kirkolliskokouksen tavoitteisiin sekä muistettava työläisten edustajia valtuustoissa ja yritettävä täyttää koulujen johtokunnat toivotuilla yksilöillä, jotta nämä toimisivat opetusohjelman uusimisen hyväksi. Tähän alustukseen puolue toimikunta vastasi samassa kirjoituksessa kohta kohdalta, todeten että vaatimus valtion ja kirkon erottamisesta kuuluu puolueen ohjelmaan. Sen toimeen saamiseksi oli aikaisemmin jo tehty anomusehdotuksia ja puolue toimikunta ehdottikin puoluekokouksen lausuttavaksi, että kysymys valtion ja kirkon erosta oli pikaisesti saatava valmistelun alaiseksi. Toiseen kohtaan puolue toimikunta vastasi, että kansakoulun ja oppikoulujen keskikoulun ohjelman uudistamista koskeva kohta tuskin tarkoitti koko opetussuunnitelmaa, vaan pikemminkin uskonnonopetusta. Eduskunnassa oli tuolloin valtiopäivillä käsiteltävänä hallituksen esitys kansakoulun järjestysmuodon perusteiksi, missä oli ehdotettu, ja valiokunnassa jo hyväksytty, eri oppiaineeksi siveysoppi, joka oli tähän asti kuulunut uskonnonopetukseen. Siinä ehdotettiin myös vapautusta uskonnonopetuksesta niin kuin yli vaalien

¹⁷² Kena 1979, 299-303.

¹⁷³ SS 3/4.1.1922, Valtion oppilaitosten järjestysmuoto.

lykättyssä uskonnonvapauslaissa säädetään. Esityksen ollessa tuolloin edelleen käsiteltäessä oli kirjoittajan mukaan sosialidemokraattisella eduskuntaryhmällä tilaisuus ajaa vaatimustaan siitä, että uskonnonvapaus- ja opetus olisi kokonaan poistettava ja korvattava se uskonnonhistorialla. Kolmanteen kohtaan vastattiin, että kehoitus piiritoimikunnille kiinnittämään huomiota kirkolliseen lainsäädäntöön ja työläisedustajille kansakoulujen johtokunnissa pitämään silmällä opetusohjelman uusimista, ei vastaajan mielestä ollut tarpeen, koska puolueen jäsenet tässä suhteessa varmasti tiesivät tehtävänsä.¹⁷⁴ Kirjoitus oli vahvan aatteellisesti väritynyt, mutta sävyltään asiallinen. Kirjoituksessa tuotiin hyvin esiin SDP:n kirkkoa, uskonnonvapauslakia ja uskonnonopetusta koskevat tavoitteet.

Maaliskuussa työväenlehdissä ei esiintynyt kirkkoa, uskonnonvapautta tai uskonnonvapauslakia koskevaa kirjoittelua ja huhtikuukin oli kirjoittelun kannalta suhteellisen hiljainen. Kuun ainoasta pitemmästä kirkkoa koskevasta kirjoituksesta vastasi Suomen Sosialidemokraatissa Sasu Punanen, joka kertoi kirjoituksessaan Lauri Ingmanin pääsiäiskirjoituksesta. Hän valitteli, miten sosialisteja moitittiin erityisesti syntisiksi, vaikka kaikki maan päällä olivat syntisiä ja Ihmisen Poika painotti aikoinaan, ettei temppuja tekemällä kukaan saa autuutta, vaan siihen tarvittiin mielenmuutosta. Näin hän käytti kirjoituksessaan raamatullista kieltä asiansa edistämiseen.¹⁷⁵ Hän moitti ihmisiä, jotka kävivät kirkossa, mutta muuten omistivat aikansa mammonan palvelemiselle. Hänen mukaansa he eivät olleet sen parempia kuin työläiset, jotka olivat alkaneet vieroksua kirkkoa, koska eivät saaneet sieltä mitään hyvää elämäänsä, vaan ainoastaan papinmaksut. Hän mainitsi myös kristillisen työväenliikkeen, joka ei hänen mukaansa ollut saanut kovin suurta jalansijaa Suomessa. Hänen mukaansa työväestö ei ollut uskontoa, vaan valtiokirkkoa vastaan. Tämän jälkeen hän rinnastaa Suomen kansan ja erityisesti köyhälistön Golgatan tien kulkijaan. Hän kirjoitti, miten kansa saattoi horjahdella synnin ja valtiorikoksen teille Suomen oloista johtuen, jotka olivat sodalle sopivat. Tällä hän viittasi sisällissotaan. Hän muistutti myös, että porvariston olisi joskus hyvä avata Raamattu ja katsoa miten siellä kohdeltiin Israelin kansaa, kun Mooses johdatti sitä pois Egyptin orjuudesta. Näin hän rinnasti jälleen työväestön orjuutettuun kansaan. Hän kirjoitti myös, että kunpa nämä kirkkojuhlat pystyisivät edes joskus saamaan porvarin ajattelemaan köyhän veljensä puutteita ja näkisi työväenliikkeen luonnollisena ilmiönä. Lopuksi hän toivotti vielä hauskaa pääsiäistä.¹⁷⁶ Kirjoitus oli mielenkiintoinen sekoitus aatteellisuutta ja raamatullisten kirjoitusten valjastamista oman asian ajamiseen. Kirjoitus oli laadittu asialliseen muotoon, vaikka se olikin huomattavan valtiokirkon- ja papistonvastainen.

¹⁷⁴ Eteenpäin 13/1.2.1922, Työväenliike. Puoluekokous asioita.

¹⁷⁵ SS 87/15.4.1922, Pääsiäismietteitä; Huttunen 2010, 37.

¹⁷⁶ SS 87/15.4.1922, Pääsiäismietteitä.

Kuun loppua kohden työväenlehdissä uutisoitiin vielä valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta, perustuslakivaliokunnan mietinnöstä aiheesta ja sosialidemokraattien siihen liittämistä vastalauseesta (tässä yhteydessä 26. ja 27. pykälää kohtaan), jossa he totesivat uskonnonvapauteen liittyen, että se oli jo periaatteessa hallitusmuodossa hyväksytty ja sitä toteuttava erikoislaki oli jo käsitellyn alaisena ja heidän mielestään näin ollen oli jo aika poistaa valtiopäiväjärjestyksestä avajais- ja lopettajaisjuhlamenoihin kuuluva virallinen jumalanpalvelus. Tämän vuoksi he ehdottivat pykälistä poistettavaksi: ”sitten kun jumalanpalvelus on pidetty”. Aihetta jatkettiin vielä myöhemminkin, kun lehti julkaisi sosialidemokraattisen edustajan lausunnon samasta aiheesta.¹⁷⁷

Toukokuussa työväenlehdissä uutisoitiin eduskunnassa käsitellyistä lakiehdotuksista papiston palkkauksesta, virkataloista ja eräiden kirkollisten maksujen perusteista. Tämän yhteydessä ehdotuksia käytiin läpi pykälä pykälältä ja esiteltiin eri puolueiden lausuntoja aiheisiin liittyen.¹⁷⁸

Toukokuussa ilmestyi vain yksi kirkkoa ja uskonnonvapautta koskeva pitempi kirjoitus, joka julkaistiin Sosialistissa. Kirjoittajan päätarkoituksena oli kannustaa ihmisiä äänestämään sosialidemokraattista puoluetta vaaleissa. Tähän hän pyrki esittelemällä uskonnonvapauslain sisältämiä uudistuksia, kuten mahdollisuutta olla kuulumatta mihinkään uskontokuntaan, vapautumista kirkollisista maksuista, uskonnonopetuksen uudistuksia, kirkosta eroamiseen oikeuttavaa ikää sekä miten sosialidemokraatit seisoivat vakaasti uuden lain takana ja pyrkivät saamaan lain siihen muotoon, että se olisi mahdollisimman suotuisa työväestölle. Kirjoittaja moitti lain lepäämään yli vaalien äänestänyttä porvaristoa sekä papistoa, jonka katsoi olevan vain kansan rahojen perässä, mutta muistutti samalla, että työväestössä on myös ihmisiä, jotka pitävät kiinni uskonnosta. Tähän hän totesi, ettei uskonto kaadu, vaikka kirkko kaatuisi, eikä kirkkokaan kaatuisi, vaikka ihminen voisikin valita mihin uskontokuntaan kuuluisi tai olisi kuulumatta.¹⁷⁹ Kirjoitus oli selvästi kirkonvastainen, mutta toisaalta puolueeton uskontoa kohtaan. Kirjoitus oli myös ensimmäinen monista tulevista Suomen sosialidemokraattisen puolueen vaalimainoksista, jotka alkoivat myös ilmestyä toukokuussa. Näissä esiteltiin puolueen vaaliohjelmaa kohta kohdalta ja sama ohjelma ilmestyi useassa eri lehdessä. Vaalit hallitsivatkin työväenlehdistön kirjoittelua. Kirkkoon ja uskonnonvapauteen liittyen ohjelmassa todettiin otsakkeen ”uskonnollinen suvaitsevaisuus; uskonnonvapaus” alla, että kauempaa ei maassamme saisi jatkua räikeä uskontopakko, joka väkivallalla pakotti kansalaiset kuulumaan kirkkoon ja maksamaan sille ja papistolle veroja. Tuo yli

¹⁷⁷ SS 95/26.4.1922, Valtiopäiväjärjestyksen muuttaminen; SS 97/28.4.1922, Eduskunta. Täysi-istunto eilen klo 11 a.p. Valtiopäiväjärjestyksen uusiminen.

¹⁷⁸ Vapaus 51/10.5.1922, Eduskunta. Papiston palkkaus; SS 121/29.5.1922, Eduskunta. Täysi-istunto lauantaina kello 6 i.p. Papiston palkkaus; HK 57/30.5.1922, Eduskunta. Papiston palkkaus.

¹⁷⁹ Sosialisti 113/18.5.1922, Uskonnonvapauslaki ja eduskuntavaalit.

vaalien lykätty uskonnonvapauslaki oli ohjelman mukaan uudessa eduskunnassa hyväksyttävä ja saatettava voimaan uskonnollisen suvaitsevaisuuden merkiksi ja omantunnon vapauden turvaksi. Tämän lisäksi uskonto oli julistettava yksityisasiaksi, kirkko tehtävä luokkataisteluun nähden puolueettomaksi ja erotettava valtiosta.¹⁸⁰ Vaalimainokset olivat luonnollisesti aatteellisia.

Kesäkuussa työväenlehdissä pohdittiin uskonnonvapauslain kohtaloa usean eri lehden voimin. Näiden kirjoitusten sisältönä oli informoida kansaa siitä, miten lain kohtalo ratkaistaisiin vuoden 1922 syksyllä kokoontuvassa eduskunnassa. Loput kirjoitusten sisällöstä olikin sitten porvariston, valtiokirkon ja ahneiden pappien moittimista (muun muassa koska olivat äänestäneet lain lepäämään ja näin ollen pelastaneet valtiokirkon), ihmisten kannustamista äänestämään sosialidemokraatteja ja uskonnonvapauslain ihannoimista. Lisäksi toistettiin vaalimainosten pääkohdat.¹⁸¹ Kirjoitukset olivat hyvin aatteellisia ja kirkonvastaisia. Kirkon kuvailtiinkin pitävän kansaa muun muassa henkisessä pakkopaidassa ja harjoittavan henkistä pimitystyötä. Myös työläisnuorisoa koskeltiin vaalitaisteluun erilaisilla iskulauseilla käyttäen paljon kirkonvastaisia kielikuvia, joihin kuului muun muassa ”pois katekismuksen kahleet”.¹⁸²

Vieläkin pidemmälle mentiin Työn Voimassa julkaistussa tekstissä, jonka kirjoittajan mukaan taistelu kirkkoa vastaan on taistelua omantunnonvapauden puolesta. Kirkko ja kristillisuus olivat hänestä aivan eri käsitteitä. Todelliset kristityt eli sellaiset, joita työväenliikkeen mieskin voi hänen mukaansa kunnioittaa, löytyivät useimmiten maallikkojen ja kirkon vastustajien joukosta ja harvoin, tai ei koskaan, kirkon kannattajien tai pappien joukosta.¹⁸³ Tämän hyvin kirkonvastaisen kirjoituksen lisäksi sisältö oli muuten sama kuin edellä mainituissa tapauksissa. Kirjoitusten tarkoitus oli jälleen erilaisia kielikuvia käyttäen saada kansa äänestämään sosialidemokraatteja. Tätä tavoitetta ajettiin vielä toukokuun tapaan vaalimainoksina, jotka olivat sisällöltään yhtäläisiä.¹⁸⁴ Selkeästi työväenlehdissä oltiin jälleen nimenomaan kirkkoa eikä niinkään uskontoa vastaan. Tällä kannalla oli myös SDP:n edustaja Ryömä, joka valitteli puolipakollisesta valtiopäiväjumalanpalveluksesta ja kertoi odottavansa päivää, jolloin se poistetaan valtiopäiväjärjestyksestä. Hänestä kristillisen kirkon

¹⁸⁰ Eteenpäin 55/19.5.1922, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma v. 1922; Sosialisti 114/19.5.1922, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma vuonna 1922; Sosialisti 114/19.5.1922, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma vuonna 1922; UA 112/19.5.1922, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Vaaliohjelma v. 1922; Vapaus 55/19.5.1922, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen Vaaliohjelma v. 1922.

¹⁸¹ SS 130/9.6.1922, Uskonnonvapauslain kohtalo; KL 132/12.6.1922, Uskonnonvapauslain kohtalo; Vapaus 71/30.6.1922, Uskonnonvapauslain kohtalo.

¹⁸² Sosialisti 138/19.6.1922, Työläisnuoriso voimaperäiseen vaalitaisteluun! Nuoren työvoiman riistoa, militarismia, kirkollista pakkovaltaa ja kansalaisvapauksien sortoa vastaan!

¹⁸³ TV 129/13.6.1922, Uskonnonvapauden puolesta.

¹⁸⁴ Eteenpäin 71/30.6.1922, Työläisnaiset! Vaaleihin! Oikeuden, vapauden ja tasa-arvoisuuden puolesta!

sisäiselle elämälle on onnettomuus, että se joutuu toimimaan valtiokirkkona.¹⁸⁵ Näin lehdistössä palattiin vielä hetkellisesti valtiopäiväjärjestyksen uusimiseen ja kirkon osaan siinä.

Tähän aikaan julkaistiin useissa lehdissä myös kirkkoa ja uskonnonvapautta käsittelevät ensimmäinen ja neljäs vaalie pistola. Näiden kirjoitusten avulla SDP pyrki saamaan työväestön äänestämään puoluetta. Ensimmäisessä vaalie pistolassa esiteltiin eri puolueiden yleisiä piirteitä varsi värityneesti työväestön aatteellisesta näkökulmasta. Kirjoitukset oli allekirjoittanut nimimerkki Johannes. Suhtautumista uskonnonvapauslakiin käsiteltiin kirjoituksessa eri puolueiden kohdalla. Aiheita käsiteltiin yhtenä osana puolueiden poliittisia ohjelmia. Kirjoittajan monia mielipiteitä ei kuitenkaan voida lähestulkoonkaan neutraaleina, sillä ne olivat luonteeltaan muita puolueita syyllistäviä. Kirjoittaja esimerkiksi totesi kokoomuksen ja ruotsalaisen puolueen olleen aktiivisesti estämässä sosialidemokraateille tärkeitä lakeja, äänestäneen oppivelvollisuuslakia vastaan ja uskonnonvapauslain lepäämään yli vaalien. Oikeastaan kaikissa puolueissa oli hänen mukaansa jotain vikaa, paitsi sosialidemokraattisessa puolueessa. Kirjoittaja näki uskonnonvapauden ehdottoman positiivisena ja tavoittelemisen arvoisena asiana.¹⁸⁶ Neljännessä vaalie pistolassa käsiteltiin eduskuntaa lainsäädäntäelimenä ja yhtenä osiona uskonnonvapauslakeja. Kirjoittaja kertoi ensin lakien tämänhetkisestä tilanteesta ja keskittyi sitten puhumaan uskonnonvapauslain puolesta. Hän mainitsi, miten uskonnonvapauden periaate tuli hyväksytyksi hallitusmuodon yhteydessä vähin äänin. Hänen mukaansa lain käsittely oli saanut kirkolliset takajaloilleen. Lopuksi hän kertoi vielä yleisellä tasolla uskonnonvapauslain vaiheista ja sen sisällöstä.¹⁸⁷

Kuun loppua kohden ilmestyi vielä Uusi Aika – lehdessä nimimerkki Vaalipiiskan kirjoitus, jossa hän kritisoi porvaristoa siitä, että he sanoivat kannattavansa täydellistä uskonnonvapautta, mutta samalla kannattivat uskonnonopetuksen säilyttämistä kouluissa. Tämä merkitsi hänen mukaansa sitä, että kansaa vuosisatoja nylkenyt valtiokirkko, jonka kumoamista sosialistit ajoivat, oli porvarien mielestä turvattava. Erityisesti hän arvosteli kirkon opin istuttamista nuorison päähän niin, ettei se sieltä helposti lähde. Arvostelu jatkui vielä pitkään ja lopuksi kirjoittaja totesi, että paljon on kansassa vielä niitä, joita uskonnon varjolla huijataan ja miten porvariston puolesta uskonto ”joutaisi helkutin

¹⁸⁵ Sosialisti 128/7.6.1922, Valtiopäiväjärjestyksen uusiminen. Sos. dem. edustaja Ryömän lausunto eduskunnasta.

¹⁸⁶ Sosialisti 137/17.6.1922, Ensimmäinen vaalie pistola. Yleisiä piirteitä eri puolueista; TV 133/17.6.1922, Ensimmäinen vaalie pistola. Yleisiä piirteitä eri puolueista; SS 137/17.6.1922, Ensimmäinen vaalie pistola. Yleisiä piirteitä eri puolueista; Vapaus 66/19.6.1922, Ensimmäinen vaalie pistola. Yleisiä piirteitä eri puolueista; KL 139/20.6.1922, Ensimmäinen vaalie pistola.

¹⁸⁷ Sosialisti 144/27.6.1922, Neljäs vaalie pistola. Eduskunta lainsäädäntäelimenä; SS 144/27.6.1922, Neljäs vaalie pistola. Eduskunta lainsäädäntöelimenä.

kuuseen” elleivät he tarvitsisi sitä luokkavaltansa tueksi.¹⁸⁸ Kirkko nähtiin tässä selvästi porvariston vallankäytön välineenä.

Heinäkuussa työväenlehdissä selostettiin vain lyhyesti mitä SDP:n vaaliohjelma sisälsi. Kirjoittaja kävi ohjelmaa läpi kohta kohdalta lyhyesti ja kirkosta todettiin vain ”Uskonnollinen suvaitsevaisuus, uskonnonvapaus”. Sama kirjoitus toistui samassa lehdessä kahdesti.¹⁸⁹ Kirjoitukset olivat luonteeltaan esitteleviä.

Elokuussa työväenlehdissä ei esiintynyt kirkkoa, uskonnonvapautta tai uskonnonvapauslakia koskevaa kirjoittelua. Syyskuussakaan ei käsitellyissä työväenlehdissä esiintynyt kirkkoa ja uskonnonvapautta käsitteleviä pitempiä kirjoituksia. Näitä koskevaa uutisointia esiintyi paljon, muun muassa tasavallan presidentin vahvistamaa hallituksen lakiesitystä eduskunnalle kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista, jonka mukaan siveysopin opetusta ehdotettiin pakolliseksi ainoastaan niille oppilaille, jotka uskonnonvapauslain mukaisesti vapautetaan uskonnonopetuksesta. Vapaaehtoisena aineena ehdotettiin siveysopin opetusta annettavaksi muillekin oppilaille.¹⁹⁰ Uutisointia hallitsi uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa, jossa ehdotettiin vuoden 1921 valtiopäivillä lepäämään jätetty esitys uskonnonvapauslaiksi. Uutisissa käsiteltiin myös edustajien puheenvuoroja aiheesta.¹⁹¹

Tätä seurasi uutisointi perustuslakivaliokunnan uskonnonvapauslain hyväksymisen puoltamisesta. Mietintöön olivat edustajat Mannermaa ja Bergroth liittäneet vastalauseensa, jossa ehdotetaan, että lepäämään jätetty ehdotus uskonnonvapauslaiksi hylättäisiin ja että hallitukselta pyydetäisiin mahdollisimman pian uusi ehdotus uskonnonvapauslaiksi. Vain yhdessä uutisessa kirjoittaja totesi, että työväenpuolueen näkökulmasta laki jäisi näillä näkymin kyllä puutteelliseksi, mutta että se kykenisi täyttämään kipeimmän tarpeen esimerkiksi kirkosta eroamisen osalta muutenkin kuin turvautumalla eriuskolaislakiin.¹⁹² Näiden lisäksi joukkoon mahtui vielä Vapaus-lehdessä julkaistu uutinen sosialidemokraattien edustaja Ryömän eduskunnan kansliaan jättämästä ehdotuksesta kirkon ja valtion erottamiseksi, jossa esitettiin että eduskunta kehottaisi hallitusta viipymättä valmistamaan

¹⁸⁸ UA 137/20.6.1922, Pikku-uutisia. Sirpale porvariin vaalitouhusta.

¹⁸⁹ Sosialisti 148/1.7.1922, Mitä sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma sisältää; Sosialisti 149/3.7.1922, Mitä sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma sisältää.

¹⁹⁰ VS 150/11.9.1922, Yleisiä uutisia. Hallituksen esityksiä eduskunnalle.

¹⁹¹ SS 220/23.9.1922, Eduskunta. Täysi-istunto eilen klo 12 päivällä. Uskonnonvapauslaki; PK 219/25.9.1922, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki; Vapaus 107/25.9.1922, Eduskunta. Uskonnonvapaus.

¹⁹² PK 222/28.9.1922, Uskonnonvapauslaki. Perustuslakivaliokunta puoltaa sen hyväksymistä; TV 220/29.9.1922, Uskonnonvapauslaki perustuslakivaliokunnassa; Sosialisti 225/29.9.1922, Uskonnonvapauslain käsittely. Perustuslakivaliokunnan mietintö valmis.

ehdotuksen valtion ja kirkon erosta sekä jättämään eduskunnalle esityksen tämän eron toteuttamisesta.¹⁹³

Lokakuussa työväenlehdissä julkaistiin enemmän materiaalia liittyen kirkkoon, uskonnonvapauteen ja uskonnonvapauslakiin kuin minkään muun kuukauden aikana koko tutkimusaikanani. Uutisointia ja kirjoituksia hallitsi luonnollisesti kauan odotettu uskonnonvapauslaki. Ennen lain hyväksymistä ehti ilmestyä vain yksi kirjoitus ja siinäkin kirjoittaja kertoi miten juuri sinä kyseisenä päivänä joutuu laki eduskunnassa ratkaistavaksi. Tässä kirjoituksessa kirjoittaja kertoi lain vaiheista, lain merkityksestä ja vähän sisällöstä sekä puhui työväenluokan suuresta vaikutuksesta uskonnonvapauden hyväksymiseksi. Hän totesi lain myötä papiston menettävän valtaansa, mutta totesi myös, ettei laki nykyisessä muodossaan tyydytä työväenluokan kaikkia vaatimuksia. Seuraavan askeleen olisi oltava valtion ja kirkon erottaminen.¹⁹⁴ Suomen Sosialidemokraatissa julkaistu kirjoitus uumoili jo lain läpimenemistä ja pysyi asiallisena, vaikka olikin sävyiltään hieman kirkonvastainen. Myöhemmin samassa kuussa julkaistiin Eteenpäin-lehdessä hyvin samantyylinen kirjoitus, jossa kirjoittaja lain historian kertaamisen lisäksi iloitsi juuri saavutetusta uskonnonvapauslaista ja keskittyi maalailemaan taantumuksellista ja hyvin negatiivista kuvaa valtiokirkosta ja papistosta.¹⁹⁵

Lokakuussa työväenlehdistön uutisia hallitsi luonnollisesti valtiopäivillä vuonna 1921 lepäämään jätetyn uskonnonvapauslain hyväksyminen eduskunnassa 137 äänellä 25 vastaan. Tässä yhteydessä ja tämän jälkeisissä lehdissä (joissain useammassa numerossa) kuvailtiin edustajien keskustelua ja puheenvuoroja lakiehdotuksen parantamiseksi ennen laista äänestämistä.¹⁹⁶ Näissä tapauksissa lain hyväksymisestä uutisoitiin asiallisen toteavaan sävyyn, mutta samaan aikaan esiintyi myös kirjoituksia, joissa samasta asiasta kerrottiin hieman värittyneemmin ja sosialidemokraattisten edustajien puheenvuoroja analysoitiin enemmän. Kirjoittaja totesi esimerkiksi, että

¹⁹³ Vapaus 107/25.9.1922, Kirkon erottaminen valtiosta.

¹⁹⁴ SS 231/6.10.1922, Uskonnonvapauslaki.

¹⁹⁵ Eteenpäin 116/13.10.1922, Valtiokirkon kuolinkellot soivat.

¹⁹⁶ SS 232/7.10.1922, Eduskunta. Täysi-istunto eilen klo 1 päivällä. Uskonnonvapauslaki hyväksytty 137 äänellä 25 vastaan; TV 227/7.10.1922, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki vihdoinkin hyväksytty; VS 162/9.10.1922, Eduskunta hyväksynyt uskonnonvapauslain; Sosialisti 233/9.10.1922, Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa. Eräiden edustajain lausuntoja; HK 112/10.10.1922, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki hyväksytty; SS 234/10.10.1922, Uskonnonvapaus ja valtiokirkkomme. Sos. dem. edustajain eduskunnassa esittämiä lausuntoja; Sosialisti 234/10.10.1922, Uskonnonvapaus ja valtiokirkkomme. Sos. dem. edustajan eduskunnassa esittämiä lausuntoja; TV 229/10.10.1922, Uskonnonvapaus ja valtiokirkkomme; Eteenpäin 115/11.10.1922, Uskonnonvapaus ja valtiokirkkomme; TV 230/11.10.1922, Uskonnonvapaus ja valtiokirkkomme.

pappispuoluelaisetkin tunnustivat uskonnonvapauden periaatteessa, mutta käytännössä tahtoivat edelleen säilyttää holhousvaltansa ihmisten omientuntojen yli.¹⁹⁷

Näistä kirjoituksista välittyi kirkon- ja papistonvastaisuutta. Useissa lehdissä kiirehdiin myös iloitsemaan voimaantulleesta uskonnonvapauslaista. Kirjoittajat olivat tyytyväisiä erityisesti siitä, ettei enää ollut pakkoa kuulua kirkkoon, sillä kaikki sellaisesta pakosta aiheutuvat vastenmielisyydet olivat kirjoittajista omiaan kiusaamaan ja harmittamaan oman uskonnon kannalla olevia kansalaisia. Kirjoituksissa käytiin lisäksi läpi lain sisältöä.¹⁹⁸ Kirjoitukset olivat kirkon ja papistonvastaisia, mutta puolueettomia uskonnon suhteen. Edellisten uutisten jälkeen työväenlehdet täyttyivät uutta uskonnonvapauslakia pykälä pykälältä esittelevistä uutisista.¹⁹⁹

Vapaus-lehdessä julkaistussa kirjoituksessa kirjoittaja otti selkeästi esille sen, että työväestön sisälläkin oli paljon uskonnollista väestöä. Kirjoituksessaan nimimerkki Juhani kysyikin uskonnonvapauslain tultua hyväksytyksi, että mitä työväestön uskovaisilla on siitä sanottavaa. Hän kirjoitti, että oli myös niitä, jotka eivät sosialistien suoran esiintymisen vuoksi heille ääntään uskaltaneet antaa. Uskonnollisesta syystä veti hänen mukaansa usea työläisnainen viivansa toisille puolueille, tietämättä ja uskomatta sitä, että uskonto, jos oli todellista, pysyisi pystyssä paremmin vapaaehtoisesti kuin pakosta ja että se tämän lain kautta päinvastoin puhdistuisi. Kirjoittajasta uskonnonvapauslaki ei ollut jonkun nimetyn puolueen asia ja ohjelmakohta, vaan koko Suomen kansan asia.²⁰⁰ Tämä kirjoitus oli varsin harvinaista laatua, sillä siinä tunnustettiin työläistenkin uskonnollisuus eikä käytetty palstatilaa kirkon ja papiston moittimiseen.

Uskonnonvapauslain tultua hyväksytyksi alkoi työväenlehdissä ilmestyä myös entistä useammin suoraan pappeja arvostelevia kirjoituksia. Osa näistä oli yksittäisten pappien toimiin puuttuvia lehteen lähetettyjä kirjoituksia, kuten eräs Sosialistissa julkaistu teksti, jossa nimimerkki 'Pakana' kertoi Pöytyällä erään papin kieltäytyneen ottamasta joitain oppilaita rippikouluun. Kirjoittaja hyökkäsi tämän jälkeen papin persoonaa vastaan, ja lopuksi kirjoitti kehotuksen, että nyt kun on saavutettu uskonnonvapauslaki, niin kaikki jättäisivät tuollaiset sielunpaimenet oman onnensa nojaan ja

¹⁹⁷ Sosialisti 233/9.10.1922, Uskonnonvapauden kynnyksellä; Vapaus 113/9.10.1922, Taistelu omantunnon vapaudesta. Uskonnonvapauslain käsittely eduskunnassa; Eteenpäin 115/11.10.1922, Pikku-Uutiset. Nyt se sitten tuli; Vapaus 114/11.10.1922, Uskonnonvapaus; UA 237/17.10.1922, Pakinaa parlamentista.

¹⁹⁸ Eteenpäin 115/11.10.1922, Uskonnonvapauslaki. Vihdoin tuli hyväksytyksi; HK 113/12.10.1922, Uskonnonvapauslaki. Vihdoinkin tuli hyväksytyksi; HK 114/14.10.1922, Siekaleita sieltä täältä; HK 121/31.10.1922, Eduskuntakirje.

¹⁹⁹ UA 233/12.10.1922, Yleisiä uutisia. Hyväksytty uskonnonvapauslaki; Vapaus 115/13.10.1922, Mitä uusi uskonnonvapauslaki sisältää; TV 233/14.10.1922, Uskonnonvapauslaki; HK 116/19.10.1922, Uskonnonvapauslaki. Mitä laki sisältää; KL 245/23.10.1922, Uskonnonvapauslaki; TV 241/24.10.1922, Uskonnonvapauslaki.

²⁰⁰ Vapaus 118/20.10.1922, Eduskunnan lehteriltä.

pitämään oman kirkkonsa.²⁰¹ Tässä kirjoituksessa oli havaittavissa henkilökohtaista pettymystä pappeja kohtaan, samoin kuin parissa muussakin kirjoituksessa, joissa moitittiin papistoa siitä, miten he vasta nyt alkoivat lähestyä ihmisiä. Kirjoittajan mukaan papeilla oli kyllä ollut kylliksi etsikkoaikaa tähän. Heidän olisi hänestä pitänyt pyrkiä aikaisemmin ymmärtämään ihmisiä, sillä nyt se oli hänestä jo myöhäistä. Tämän taustalla oli Kotimaassa ilmestynyt uutinen, jossa todettiin uskonnonvapauslain voimaantultua käyneen entistäkin selvemmäksi, että kirkon asia oli etsiä ihmisiä. Mihin ikinä heitä kokoontuikin asumaan ja elämään, sinne oli kirkon seurattava perästä. Kaikkein vähiten kansankirkko saisi jättää Jumalan valtakunnan nuottaan aukkoja, joista ihmiset oikein joukolla luiskahtaisivat ulos.²⁰²

Papistoa arvosteltiin laajemminkin, esimerkiksi Porvoossa pidetystä hiippakunnan pappien kokouksesta uutisoitaessa. Kirjoittajan mukaan papit eivät olleet yksimielisiä edes keskenään, tällä kertaa luterilaisten tunnustuskirjojen noudattamisesta.²⁰³ Arvostelulta eivät säästyneet edes piispat, sillä useassa lehdessä moitittiin piispa Gummerusta siitä, että kirjoittajan mukaan hänestä valtiollinen vankien armahtaminen on rikos ja kansanvalta maailmanlopun merkki. Tässä yhteydessä kirjoittaja näki muunkin papiston yhtä matalamielisenä, mihin syy hänestä oli jäljitettävissä nimenomaan piispaan.²⁰⁴ Aihe oli työväenliikkeelle tärkeä, sillä he ajattelivat tietenkin vuoden 1918 kapinavankien vapauttamista. Tällaiset hyvin papistonvastaiset kirjoitukset saivat epäilemättä pontta hyväksytystä uskonnonvapauslaista, joka herätti työväestöä ja työväenlehdistöä voimiensa tunnossa esittämään aiempaa rohkeammin mielipiteitään kirkosta, papistosta ja kokemistaan vääryyksistä.

Marraskuussa työväenlehdistössä luonnollisesti jatkettiin uutisointia uskonnonvapauslaista. Tällä kertaa tiedotettiin, että tasavallan presidentti oli hyväksynyt eduskunnan hyväksymän lain, joka tulisi voimaan 1.1.1923.²⁰⁵ Sama uutinen toistui monissa lehdissä samaan asialliseen tyyliin esitettynä. Muita uutisoinnin aiheita olivat mainokset valistuskokouksista, joissa selostettiin uskonnonvapauslakia kansalle.²⁰⁶ Tästä julkaistiin myös myöhemmin selostus, jossa kirjoittaja kertoi alustajan huomauttaneen, kuinka laki oli laadittu porvarillista yhteiskuntaa varten ja työläisten olisi käytettävä hyväkseen sitä mikä laista osoittautuisi sille hyödylliseksi.²⁰⁷ Tämän lisäksi uutisoitiin

²⁰¹ Sosialisti 236/12.10.1922, Pöytyän sielunpaimen kenkkuilee. Ei huoli oppilaita rippikouluunsa.

²⁰² Sosialisti 241/18.10.1922, Pikku-uutisia. Nytkö vasta papit alkavat lähestyä ihmisiä; Eteenpäin 119/20.10.1922, Pikku-Uutiset. Papeille tuli hätä käteen; UA 240/20.10.1922, Pikku-uutisia. Vastako nyt aika lähestyä!

²⁰³ KL 241/18.10.1922, Pakinaa ja pätkiä. Valtionkirkon herrat alkavat sinutella toisiaan.

²⁰⁴ UA 239/19.10.1922, Piispan uskontunnustus; Eteenpäin 119/20.10.1922, Pikku-Uutiset. Piispan torkkua.

²⁰⁵ SS 262/11.11.1922, Uskonnonvapauslaki vahvistettu; PK 261/13.11.1922, Uskonnonvapauslaki vahvistettu; Vapaus 128/13.11.1922, Uskonnonvapauslaki vahvistettu; HK 127/14.11.1922, Eduskunta. Uskonnonvapauslaki vahvistettu.

²⁰⁶ VS 180/20.11.1922, Työläiset! Suuria vaali- ja valistuskokouksia Vaasassa.

²⁰⁷ VS 181/22.11.1922, Eteläinen piiri. Propagandaviikko Vaasassa. Yleinen järjestyneen työväenkokous eilen.

Suomen Sosialidemokraatissa kirkollisissa ilmoituksissa puhetilaisuudesta, jossa Toivo Karkinen kertoi uskonnonvapaudesta Raamatun valossa.²⁰⁸

Marraskuussa työväenlehdissä julkaistuissa pitemmissä kirjoituksissa uskonnonvapauslaki oli myös vahvasti esillä. Sosialistissa julkaistussa tekstissä kirjoittaja toisaalta iloitsi voimaantulleesta laista, mutta samalla hengenvedolla valitteli, miten laki on laadittu selvästi uskontokuntiin kuuluvia silmällä pitäen, ei niitä, jotka jättäytyisivät niiden ulkopuolelle. Kirjoituksessa selostettiin jälleen lain sisältöä, kuten mahdollisuutta erota kirkosta 18-vuotiaana ja siihen liittyviä käytäntöjä. Kirjoittaja moitti myös lakia joiltain kohdin hyvin epämääräiseksi sanamuodoiltaan ja kävi läpi myös hautauskäytänteitä yms.²⁰⁹ Kirjoitus oli asialliseen sävyyn kirjoitettu, vaikka siinä hieman aatteellisuutta olikin. Toinen ja kolmas kirjoitus julkaistiin Eteenpäin-lehdessä. Toisessa kirjoittaja toivoi uskonnonvapauslain asettavan jonkinlaisen sulun pappien ahneudelle.²¹⁰ Tämä kirkonvastaisuus oli tarkasteltuna aikana yleistä. Kolmannessa pitemmässä kirjoituksessa nimimerkki Piiska kertoi, että kun uskonnonvapauslaki tuli viimein vahvistetuksi, niin oli se saanut hermostumaan ne, joiden kukkaroita se koskettaa, tässä tapauksessa kirkon ja sen työntekijät. Kirjoittaja maalaili kuvaa, miten ensi vuoden alussa lukuisat ihmiset menisivät ilmoittamaan haluavansa tästä lähtien hoitaa itse persoonallisen suhteensa Jumalaansa (eli uskontonsa). Kirjoittaja lopetti tekstinsä kehotukseen, että mahdollisimman moni eroaisi kirkosta vuoden alussa.²¹¹ Kirjoitus oli hyvin kirkonvastainen, mutta uskontoa itseään kohtaan se oli varsin puolueeton. Tässäkin kirjoituksessa tiedostettiin, että myös työväenliikkeessä oli uskonnollisia ihmisiä.

Joulukuussa työväenlehdissä uutisoitiin jälleen uskonnonvapauslaista, tällä kertaa sen voimaan astumisesta seuraavan vuoden ensimmäisestä päivästä alkaen ja sen toimeenpanoasetuksen valmistelusta kirkollis- ja opetusministeriössä.²¹² Samat uutiset kiersivät tänä aikana useissa lehdissä. Aiheen tiimoilta uutisoitiin myöhemmin, miten uskonnonvapauslain toimeenpanoasetusten laatimisesta on valtioneuvosto asettanut ministerivaliokunnan, johon kuuluvat opetus-, sisä- ja oikeusministerit. Samassa yhteydessä kirjoittaja pohti myös Turun tuomiokirkon omistajuutta ja sen korjaamista sekä spekuloi jo mahdollisesta kirkon ja valtion erosta johtuvaa tuomiokirkon omistajuuden muutosta, koska se on kansallinen muistomerkki, jonka rakennutti katolinen kirkko ja jonka kirjoittaja katsoi kuuluvan valtiolle.²¹³ Tätä lukuun ottamatta uutisointi oli toteavaa.

²⁰⁸ SS 274/25.11.1922, Kirkollisia ilmoituksia. Raamatuntutkijat.

²⁰⁹ Sosialisti 272/23.11.1922, Laki uskonnonvapaudesta.

²¹⁰ Eteenpäin 134/24.11.1922, 50 000 mk.

²¹¹ Eteenpäin 135/27.11.1922, Pikku-Uutiset. Maanantai lukemista.

²¹² SS 284/7.12.1922, Uskonnonvapauslain voimaantuminen; Eteenpäin 140/8.12.1922, Yleiset Uutiset.

Uskonnonvapauslain toimeenpano; Vapaus 139/8.12.1922, Uskonnonvapauslaki. Toimeenpanoasetusta valmistellaan; TV 281/9.12.1922, Jyväskylästä ja lähiseudulta. Uskonnonvapauslain voimaantuminen.

²¹³ UA 291/22.12.1922, Eduskunnan lauantai-illan istunto.

Myöhemmin uutisoitiin vielä uskonnonvapauslain toimeenpanoasetuksen valmistumisesta, presidentin asetuksen vahvistamisesta ja lain lopullisesta voimaan astumisesta.²¹⁴ Pohjan Kansa julkaisi vielä, tarkastelemistani työväenlehdistä viimeisenä, uskonnonvapauslain kokonaisuudessaan, kirjoittajan käydessä sen läpi pykälä pykälältä.²¹⁵

Uskonnonvapauslain hyväksyminen mainittiin toisinaan kirjoituksissa aivan ohimennen, kuten parissa uutisesta ilmeni. Näin tapahtui esimerkiksi eduskunnan istuntokauden päättäjien yhteydessä ja kirjoituksesta uskonnonvapauden kohtelusta uudistuslakina, joka vaarantuisi, jos Suomessa tapahtuisi fasistinen vallankaappaus.²¹⁶ Lisäksi lehdet mainostivat kokouksia, joista toisessa Anni Huotari alusti kysymyksen uskonnonvapauden soveltamisesta koulujen uskonnonopetukseen²¹⁷ ja toisessa teosofisen seuran kokouksesta, jonka yhtenä aiheena oli uskonnonvapauslaki.²¹⁸ Uskonnonvapauslain lisäksi työväenlehdissä uutisoitiin joulukuussa myös kirkon seuraavan vuoden tulo- ja menoarvioiden käsittelystä ja hyväksymisestä eduskunnassa.²¹⁹ Samassa yhteydessä uutisoitiin ruotsinkielisten saavan hiippakuntansa. Sosialidemokraattien edustaja Wiik piti koko hiippakuntapuuhaa tarpeettomana, mutta hänen kantansa äänestyksessä määräsi hänen mukaansa se, että hän tahtoi pois ruotsinkieliseltä porvaristolta yhden täysin asiattoman, mutta siitä huolimatta tehokkaan agitaatiovälineen ruotsinkielisen väestön kiihottamiseksi. Näin ollen hän äänesti hiippakunnan perustamisen puolesta.²²⁰

Joulukuussa julkaistiin vain kaksi pitempää kirkkoa ja uskonnonvapautta koskevaa kirjoitusta, joista toisessa Eteenpäin-lehdessä julkaistussa kirjoituksessa puhuttiin ensin siviiliavioliiton saamisesta, joka oli ollut kirjoittajan mukaan tarpeen koska kirkollinen vihkiminen oli vanhentunut kaikkine ”loitsuineen ja temppuineen”. Hän perusteli sen merkitystä työväestölle ja tässä yhteydessä hän mainitsi, ettei hänestä papeilla ei pitäisi olla mitään asiaa työväentaloille edes vihkimistarkoituksissa nyt kun suojeluskunnat oli saatu niistä karkotetuksi. Tämän jälkeen hän siirtyi sitten käsittelemään tulevan uskonnonvapauslain voimaantuloa. Lain voimaantulon seurauksena kirjoittaja uskoi suuren osan työväestöstä eroavan kirkosta, mikä olikin hänestä toivottavaa. Hän pohti myös uskaltavatko työläiset jättää lapsensa kastamatta. Hänestä se, joka ei sano itseään irti valtiokirkosta ja papistosta, ei uskonnonvapauslakia tarvinnut ja jos tällaiset ihmiset tarvitsevat pappeja, niin maksakoot sitten

²¹⁴ Vapaus 147/29.12.1922, Yleisiä uutisia. Uskonnonvapauslaki; SS 302/30.12.1922, Uskonnonvapauslaki; PK 298/30.12.1922, Uskonnonvapauslaki. Presidentti vahvistanut täytäntöönpanoasetuksen.

²¹⁵ PK 297/29.12.1922, Uskonnonvapauslaki.

²¹⁶ Sosialisti 297/22.12.1922, Eduskunnan istuntokauden päättäjät. LopettajaisjuhlallisuuDET Nikolainkirkosta ja presidentinlinnasta.

²¹⁷ KL 286/9.12.1922, Tampereen Sos. -dem. Naisyhdistyksen kokous.

²¹⁸ SS 302/30.12.1922, Teosofinen Seura.

²¹⁹ SS 289/13.12.1922, Ensi vuoden tulo- ja menoarvion käsittely eduskunnassa; Vapaus 141/13.12.1922, Ensi vuoden tulo- ja menoarvion käsittely eduskunnassa.

²²⁰ SS 288/12.12.1922, Opetusministeriön alaiset hallinnonhaarat. Ruotsalaiset saavat hiippakuntansa.

siitä myös. Hänestä oli erittäin suuri palvelus yhteiskunnalliselle vallankumoukselle sanoa välinsä irti pappisvallan kanssa.²²¹ Kirjoitus oli hyvin kirkon- ja papistonvastainen, mutta tällä kertaa kirjoittaja hyökkäsi myös uskontoa vastaan, mikä oli harvinaista. Lisäksi kirjoittaja kaiveli sisällissodan haavoja rinnastamalla papit suojeluskuntiin, mikä oli tänä aikana harvinaista.

Toisessa, ja vuoden viimeisessä, Työn Voimassa julkaistussa kirjoituksessa iloittiin uskonnonvapauden aattona lain tulevasta voimaanastumisesta. Tämän jälkeen kirjoittaja muisteli vaiheita ja historiaa, joiden kautta tähän pisteeseen oli tultu. Tässä yhteydessä kirjoittaja moitti valtiokirkkoa ja muisteli, miten aikoinaan poikkeamisesta kirkon tyranniasta rankaistiin polttoroviolla. Tämän jälkeen hän esitteli vielä lain sisältöä ja siirtyi sitten kertomaan, miten sosialidemokraatit olivat aina vaatineet uskonnon julistamista yksityisasiaksi, täydellistä uskonnonvapautta ja kirkon erottamista valtiosta. Tässä vaiheessa toinen puoli ohjelmasta oli saatu toteutumaan. Hän totesi myös, ettei valtiokirkko ollut mikään oikea Kristuksen opin julistaja ja siksi rohkeimmat kansalaiset eivät antaisi sen enää kahlehtia itseään., vaan he eroaisivat kirkosta. Kirjoittajan mukaan papisto tekisi kaikkensa mustamaalatakseen nämä rohkeat yksilöt. Porvaristo taas käyttäisi uskontoa keppihevosenaan. Hänen mukaansa kirkon opit olivat edelleen syvällä kansan mielissä, kuin taikausko ikään, ja sen otetta voitaisiin hellittää vain valistuksella. Lopuksi kirjoittaja totesi, ettei uskonnonvapauslain mukanaan tuoma uusi aika tarkoittanut kristillisyyden häätämistä, niin kuin papisto hänen mukaansa väitti, vaan hartaimpia, rehellisempiä ja kunnioitettavimpia kristittyjä olivat juuri ne, jotka tätä uskonpuhdistusta kaipasivat ja jättäisivät kirkon, jonka tiesivät poikenneen pois Jeesuksen viitoittamalta tieltä. Hänen mukaansa kirkkokin ymmärtäisi aikanaan, että sen olisi pakko muuttaa menettelytapojaan ja suorittaa omassa keskuudessaan uskonpuhdistus, joka olisi saanut tapahtua jo paljon aiemmin.²²²

Kirjoitus oli hyvin kirkon- ja papistonvastainen, mutta jopa myönteinen kannassaan uskoon ja kristillisyyteen. Tekstillään kirjoittaja pyrki mahdollisesti vakuuttamaan työväenliikkeeseen kuuluneita uskonnollisia ihmisiä siitä, etteivät sosialidemokraatit olleet uskonnon- tai uskonvastaisia. Kirjoituksen toinen tarkoitus oli kannustaa ihmisiä eroamaan kirkosta sen tullessa mahdolliseksi .

²²¹ Eteenpäin 147/27.12.1922, Muualta Suomesta. Katkismuksen kahleista.

²²² TV 296/30.12.1922, Uskonnonvapauden aattona.

3 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää työväenlehdistön näkemykset Suomen luterilaisesta kirkosta ja uskonnonvapaudesta vuosina 1918–1922 niistä esiintyneen kirjoittelun kautta. Pyrin arvioimaan, minkälaisia näkemyksiä kirkosta ja uskonnonvapaudesta työväenlehdistössä esiintyi ja miten niistä uutisoitiin. Muuttuivatko käsitykset käsiteltävänä aikana, miten ja miksi argumentaatio muuttui ja oliko eri lehtien linjoissa suuria eroja. Tutkimukseeni sisältyneet suomenkieliset lehdet olivat *Eteenpäin*, *Hämeen Kansa*, *Kansan Lehti*, *Pohjan Kansa*, *Sosialisti*, *Suomen Sosialidemokraatti*, *Työn Voima*, *Uusi Aika*, *Vapaa Sana*, ja *Vapaus*. Aineiston rajaamiseksi käytin hakusanoja *luterilainen kirkko*, *uskonnonvapaus*, ja *uskonnonvapauslaki*.

Sisällissodan myötä lakkautetusta työväenlehdistä alkoi sodan jälkeen ensimmäisenä ilmestyä lokakuussa 1918 *Suomen Sosialidemokraatti*. Muut tutkimukseeni valikoituneet SDP:n lehdet saattoivat alkaa ilmestyä jo vuodesta 1919 lähtien, mutta huomionarvoista on, että kaikissa lehdissä ei esiintynyt aihettani koskevaa kirjoittelua kyseessä olevasta vuodesta lähtien. Muun muassa *Eteenpäin*-lehden kohdalla aiheestani alettiin kirjoittaa vasta vuonna 1922. Tutkimusmetodini jätti tutkimuksestani pois joitain kirjoituksia. Tutkimieni kirjoitusten tarjoama kuva on niin kattava, että olen pystynyt tekemään johtopäätöksiä niiden pohjalta. Tutkimistani lehdistä *Pohjan Kansa* ja *Vapaa Sana* päättyivät vuonna 1920 SDP:stä irtautuneen SSTP:n lehdiksi. Puolueen muodostivat kommunistit ja näitä tukeneet SDP:stä irtautuneet radikaalit vasemmistolaiset, mikä myös näkyi lehtien kirjoittelussa tutkimusaikana.

Tutkimuskohdettani koskevien kirjoitusten määrä vaihteli tutkimusaikana hyvinkin paljon. Vuonna 1918 kirjoituksia ilmestyi vähän ja vain Suomen Sosialidemokraatin toimesta ja ne olivat kautta linjan tyyliältään asiallisia. Kirjoituksia leimasi jo näinkin pian sisällissodan jälkeen SDP:lle ominainen vaatimus uskonnonvapaudesta, johon liittyi kirkon ja papiston institutionaalinen kritisointi. Usko nähtiin positiivisessa valossa ja kirjoituksia leimasi luonnollisesti juuri päättyneen sodan takia varovaisuus. Huomionarvoista on, että joulukuussa 1918 toteutettu valkoisen terrorin armahdus tutkimatta tapauksia sai Suomen Sosialidemokraatissa aikaan papistoon ja sen toimintaan hyvin pettyneen ja katkeran kirjoituksen.

Vuoden 1919 kirjoituksissa asenteellinen ilmasto oli pysynyt samanlaisena kuin edellisenäkin vuonna ja kirjoitukset olivatkin edelleen kriittisiä kirkkoa ja papistoa, mutta eivät niinkään uskoa kohtaan. Kirjoitusten määrä kasvoi edellisvuodesta ja useammat lehdet alkoivat julkaista kirjoituksia aiheeseen liittyen. Myös uutisia alkoi ilmestyä huomattavia määriä ja aiheina olivat ajankohdan polttavat kysymykset kuten tuleva hallitusmuoto, kirkkolain muutokset, keskustelu uskonnonvapauslaista sekä

oppivelvollisuus ja uskonnonopetus kouluissa, mihin liittyi SDP:n ajama pakollinen siveysoppi. Huomattavaa on, että työväenlehdistön kirjoituksissa alettiin käyttää tänä aikana myös kirkollista kuvastoa, symboliikkaa ja raamatun retoriikkaa, mitä esiintyi myöhemminkin tutkimusaikana. Yleisimmin näitä käytettiin, siksi että saataisiin kansa äänestämään SDP:tä vaaleissa. Tämä oli täysin ymmärrettävää, koska kirkko oli kasvattanut tuolloin käytännössä koko kansan ja tällainen retoriikka oli näin ollen tuttua. Lehtien kannanotot noudattivat tähän aikaan hyvin yhtäläistä linjaa.

Vuonna 1920 tapahtui työväenlehdistön kirkkoa, uskonnonvapautta ja uskonnonvapauslakia koskevissa kirjoituksissa muutoksia, sillä SDP:tä irtautuneen SSTP:n tukijoiksi siirtyneet lehdet alkoivat julkaista uutta radikaalimpaa linjaansa heijastavia kirjoituksia. SDP:n asenteiden pysyessä suhteellisen ennallaan, hyökkäsi SSTP:n lehdessä julkaistun kirjoituksen kirjoittaja kirkon ja papiston lisäksi myös uskoa ja uskontoa vastaan. Muutkin vaatimukset olivat jyrkempiä kuin SDP:n vastaavat. Uskonto haluttiin esimerkiksi kokonaan pois kouluista. Tämän vuoden uutisointia dominoi odotetusti hallituksen esitys uskonnonvapauslaiksi. SDP:n puolella lehtien kannanotot noudattivat edelleen suhteellisen yhteneväistä linjaa. Huomionarvoista on, että SDP:n lehtien kirjoitusten kanta uskonnonvapauslakiin oli kautta linjan positiivinen, kun taas SSTP:n puolella pohdittiin, että jos vaatimukset eivät toteudu, niin laki saisi jäädä tulematta kunnes aika olisi kypsä saavuttaa kaikki vaatimukset.

Vuonna 1921 sekä SDP:n että SSTP:n lehdistö uutisoi edelleen koulujen uskonnonopetuksen tilasta ja uskonnonvapauslaista sekä niihin liittyvistä lakiesityksistä. Uusina aiheina tulivat mukaan esitys ruotsinkielisen hiippakunnan perustamisesta ja keskustelu papiston palkkauksen uudistamisesta. Uutisointia ja kirjoituksia dominoi jälleen uskonnonvapauslaki, sillä tuolloin lakiehdotus jäi lepäämään yli vaalien, mikä aiheutti työväenlehdistössä turhautumista ja kirjoituksia, jotka ilmaisivat valtaisaan pettymystä. Sekä sosialidemokraattien että sosialistisen työväenpuolueen asenteet olivat suurimmalta osalta ennallaan edellisvuosiin nähden, mutta tällä kertaa havaittavissa oli myös poikkeuksia. SDP:n lehdistössä esiintyi nimittäin tuttujen kirkon ja papistonvastaisten kirjoitusten lisäksi myös uskonnonvastainen kirjoitus, mikä oli harvinaista tutkimusaikana. Samoin ilmestyi myös tiettyihin pappeihin positiivisesti suhtautuneita kirjoituksia, mikä oli vähintään yhtä epätavallista. Mielenkiintoista on, että samana vuonna myös SSTP:n lehdistön puolella ilmestyi uskonnolle myönteisiä kirjoituksia. Kaiken kaikkiaan uskonnonvapauslaista vuonna 1921 käyty keskustelu ja lain lopulta saama muoto osoittivat, että paine kirkkoa kohtaan oli jossain määrin helpottanut sisällissotaa välittömästi seuranneisiin aikoihin verrattuna. SDP:n puolelta vaadittiin edelleen kirkon ja valtion erottamista, vaikka siitä ei pidettykään meteliä. Työväenlehdistön molemmissa leireissä esiintyi edelleen myös raamatun retoriikan, symboliikan ja uskonnollisen kuvaston käyttöä.

Vuonna 1922 työväenlehdistön vakiintuneet asenteet kirkkoa, papistoa ja uskontoa kohtaan pysyttelivät suurelta osin ennallaan, vaikka yksittäisiä uskontokriittisiäkin kirjoituksia esiintyi myös SDP:n lehdissä. Lehdet käyttivät raamatullista kieltä edelleen hyvin yleisesti. Uutisissa pinnalla olivat edelleen uskonnonopetuksen asema, papiston palkkaus, mahdollinen ruotsinkielinen hiippakunta sekä suurimpana tietenkin edelleen uskonnonvapauslaki. Myös valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta uutisoitiin. SDP julkaisi monissa lehdissään myös vaalimainoksia, joiden sisältö oli vanhastaan tuttu uskonnonvapauden vaatimus, uskonnon julistaminen yksityisasiaksi sekä kirkon tekeminen puolueettomaksi luokkataisteluun nähden ja sen erottaminen valtiosta. Myöhemmin tutkittu työväenlehdistö keskittyi kokonaisuutena esittelemään hyväksytyä lakia ja selostamaan sen sisältöä. Tähän aikaan tuotiin, yllättävää kyllä, esiin myös se, että tiedostettiin SDP:n sisälläkin olevan paljon uskonnollisia ihmisiä. Uskonnonvapauslain tultua voimaan myös papiston ja kirkonvastaisia kirjoituksia esiintyi tavallistakin enemmän ja monissa näistä kirjoittajat pyrkivät kannustamaan lukijoita eroamaan kirkosta heti, kun se olisi mahdollista. Hyväksytystä uskonnonvapauslaista myös iloittiin sekä SDP:n että SSTP:n puolella, mutta joukkoon mahtui molemmin puolin myös soraääniä siitä, että saavutettu laki ei ollut vielääkään riittävä oikean uskonnonvapauden saavuttamiseksi ja että jäljelle jäi vielä paljon tekemistä.

Tutkimusaikana kirkkoa ja uskonnonvapautta koskevat kirjoitukset voidaan jakaa karkeasti kantaa ottamattomaan uutisointiin ja aatteellisesti värittyneisiin pitempiin mielipidekirjoituksiin, pakinoihin ja lehtiin lähetettyihin kirjoituksiin. Huomioitavaa on, että uutiset olivat sekä SDP:n että SSTP:n lehdissä kautta tutkimusajan hyvin samanlaisia ja samat uutiset kiersivät lehdissä hieman eri muodoissa ja eri ajankohtina. Työväenlehdistön asenneilmasto pysyi tutkittuna aikana kautta linjan hyvin johdonmukaisena, mutta verrattuna heti sisällissotaa seuranneisiin vuosiin, alkoi vuodesta 1921 lähtien SDP:n asenne kirkkoa kohtaan muuttua hieman maltillisemmaksi. Osin ehkä taktisista syistä vaaleja ajatellen, vaikka virallisesti oltiinkin edelleen kirkkoa vastaan. SSTP ei kokenut asenneilmastossaan huomattavia muutoksia. Lehdistön argumentaation suurimmat muutokset tapahtuivat vuonna 1920 työväenlehdistön jakauduttua, SSTP:n lehtien alettua julkaista poliittista linjaansa vastaavia kirjoituksia. Tämän lisäksi työväenlehdistön argumentaatioissa ei tapahtunut tutkimusaikana suuria muutoksia. Huomioitavaa on, että katkeruus papiston toiminnasta sisällissodassa ja sen jälkinäytöksessä nousi tutkittuna aikana aina välillä pintaan lehdissä vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1922.

SDP:n vaatimukset kirkkoon uskonnonvapautteen liittyen pysyivät hyvin samanlaisina aina vuodesta 1917 vuoteen 1922, poikkeuksena luonnollisesti vuosi 1918, jolloin kirjoittelua leimasi ensin sotapropaganda ja sen jälkeen yleinen yltyövarovaisuus. Jakautunut työväenlehdistö aktivoitui

kirjoittamaan kirkosta, uskonnonvapaudesta ja uskonnonvapaulaista toden teolla viimeistään vuosina 1920, mutta erityisesti vuosina 1921 ja 1922, jolloin lehdissä ilmestyi eniten materiaalia tutkimukseni aihepiiriä koskien. Työväenlehdistön linjoissa esiintyi tutkittuna aikana aste-eroja, mutta ne olivat lähinnä SDP:n ja SSTP:n lehtien välisiä. Joitain poikkeuksia lukuun ottamatta molempien puolueiden lehdet noudattivat keskenään melko hyvin yhtenäistä linjaansa. Sosialidemokraattien ja sosialistisen työväenpuolueen lehtien eroavat näkemykset koskivatkin lähinnä asenteiden ja kirjoitusten jyrkkyyttä, mutta ennen kaikkea suhdetta uskontoon, johon SDP suhtautui paljon SSTP:ta positiivisemmin.

Työväenlehdistön näkemys tukittuna ajanjaksona kirkosta ja sen papistosta voidaan yleistää tiivistää siten, että se nähtiin täysin eri asiaksi kuin kristillinen usko ja näin ollen ainoastaan porvariston vallankäytön välineeksi ja rahanahneeksi reliikiksi menneisyydestä. Usko nähtiin sosialidemokraattisissa lehdissä edelleen tärkeänä osana ihmisten elämää ja vain uskontopakkoa paheksuttiin. Uskonto nähtiin yleisesti yksityisasiaksi, vaikka SSTP olikin linjoissaan virallisesti myös uskonnonvastainen. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että ennakkokäsitys työväenlehdistön ehdottoman negatiivisesta suhtautumisesta kirkkoon on sekä oikeassa että väärässä: Samalla kun suhde kirkkoon ja papistoon oli sekä SDP:n että SSTP:n puolella varsin kielteinen, niin samaan aikaan suhtautuminen uskoon oli SDP:n puolella hyvinkin positiivista. Näkemys työväestöstä 'jumalattomina pakanoina' on näin ollen hyvin epätodenmukainen.

Uskonnonvapauslaki astui voimaan Suomessa 1.1.1923 ja se pysyi voimassa kunnes uusittu uskonnonvapauslaki astui voimaan 1.8.2003 eli yli 80 vuotta. Uskonnonvapauslain voimaantulon jälkeen Suomessa on saanut vapaasti perustaa uusia uskonnollisia yhdyskuntia ja myös kaikkien uskontokuntien ulkopuolelle jääminen on ollut sallittua. Huomioitavaa on, että vasta uskonnonvapauslaki antoi uskonnottomille täydet kansalaisoikeudet. Kirkon pelkäämä vaatimus valtion ja kirkon erottamisesta ei kuitenkaan toteutunut, minkä tutkija Jussi Pikkusaari on väitöskirjassaan tulkinnut tappioksi SDP:n politiikalle, vaikka heillä olikin myös syytä olla tyytyväisiä aikaansaatuun uskonnonvapauslakiin. Samaa voidaan sanoa myös SSTP:n vaatimuksien kohdalla, jotka olivat paljon radikaalimpia suhteessa kirkkoon ja uskoon. Voitaneen todeta, että kirkko ja usko säilyttivät vuosien 1918–1922 tapahtumien jälkeenkin edelleen asemansa työväenliikkeen keskellä sekä hyvässä että pahassa. Kaiken kaikkiaan uskonnonvapaus liittyi tavalla tai toisella lähes kaikkeen kirkkoa koskevaan kirjoitteluun tutkimallani ajanjaksolla.

LYHENTEET

SDP Suomen Sosialidemokraattinen Puolue

Diss. Väitöskirja

SKHS Suomen kirkkohistoriallinen seura

SKHST Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia

SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

SLH Suomen lehdistön historia

SSTP Suomen Sosialistinen Työväenpuolue

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Sanoma- ja aikakauslehdet

	Eteenpäin	1922
HK	Hämeen Kansa	1919–1922
KL	Kansan Lehti	1920–1922
KS	Kansan Sana	1919
PK	Pohjan Kansa	1920–1922
	Sosialisti	1921–1922
	Demokraatti	1919
SS	Suomen Sosialidemokraatti	1918–1922
TV	Työn Voima	1919–1922
UA	Uusi Aika	1921–1922
VS	Vapaa Sana	1920–1922
	Työläinen	1919
	Vapaus	1920–1922

Internet-lähteet

Kansalliskirjasto – digitaaliset aineistot

[<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search>]

Suomen hallitusmuoto

[<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001>]

Uskonnonvapauslaki

[<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267>]

Kirjallisuus

Ajo, Martti

- 2017 Punainen eskatologia. Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-
aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti.
Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Apunen, Osmo

- 1991 Rajamaasta tasavallaksi. – Suomi 75: Itsenäisen Suomen historia. 1, Rajamaasta
tasavallaksi. Toim. Jukka Tarkka. Espoo: Weilin + Göös.

Haapala, Pertti

- 2009 a Kun kansankirkko hajosi. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Suomen kirkkohistoriallisen
seuran toimituksia 212. Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.
- 2009 b Sota ja sen nimet. – Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala & Tuomas
Hoppu. Helsinki: WSOY.

Haataja, Lauri et al.

- 1976 Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu: Kansan Voima Oy.

Heikkilä, Markku

- 1977 Yhdistysten jäsentyminen kirkolliseen toimintaan. – Kirkko suomalaisessa
yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Helsinki:
Kirjapaja.

Huhta, Ilkka

- 2009 Kirkko ja 1918. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Suomen kirkkohistoriallisen seuran
toimituksia 212. Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.

Huttunen, Niko

2010 Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 216. Historiallisia Tutkimuksia 255. Helsinki: SKHS & SKS.

Juva, Mikko

1977 Kirkko vallankumouksen keskellä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.

Kannisto, Niko

2016 Vaaleanpunainen tasavalta? SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Diss. Helsinki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Kena, Kirsti

1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 110. Diss. Helsinki: SKHS.

Landgrén, Lars-Folke

2013 Lehdistö- ja aatehistoria. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Toim. Jaakko Olavi Antila, Esko M. Laine & Juha Meriläinen. SKHST 226. Helsinki. SKHS.

Leino-Kaukiainen, Pirkko

1992 Rajamaa 1890–1917. – Suomi kautta aikojen. Toim. S. Zetterberg, A. Tiitta & S. Aalto. Helsinki: Valitut palat.

Mustakallio, Hannu

1983 Säätypapista kansalaiseksi: Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905-1907. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 126. Diss. Helsinki: SKHS.

Nokkala, Immo

1986 Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 137. Diss. Helsinki: SKHS.

Nygård, Toivo

- 1987 Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. – Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila.

Olkkonen, Tuomo

- 1987 Modernisoituva suuriruhtinaskunta. – Suomen historian pikkujättiläinen. Toim. S. Zetterberg et al. Porvoo: WSOY.

Peltonen, Ulla-Maija

- 2009 Kirkko ja sisällissota työväen muistoissa. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212. Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.

Pikkusaari, Jussi

- 1998 Vaikea Vapaus: Sosialidemokratian Häviö Kirkolle Suomen Kulttuuritaistelussa. Diss. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Pirinen, Kauko

- 1977 Kirkon oikeudellinen aseman ja järjestysmuodon kehitys. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.

Reijonen, Mikko

- 1977 Uskonnonvapauden lainsäädännöllinen toteuttaminen. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.

Saarela, Tauno

- 2009 Työväenliikkeen tulkinnat sisällissodasta. – Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY.

Salokangas, Raimo

1987 Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. – Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila.

Soikkanen, Hannu

1975 Kohti kansan valtaa 1. 1899–1939. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Helsinki. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue.

1990 Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. – Kirkko ja politiikka: Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 153. Toim. Hannu Mustakallio & Markku Heikkilä & Juha Seppo. Helsinki: SKHS.

Toiviainen, Kalevi

2004 Kaakonkulman hiippakunta 1897–1945. – Kaakonkulman kapituli. Savonlinnan, Viipurin ja Mikkelin hiippakunta 1897–2004. Helsinki: Kirjapaja.

Tommila, Päiviö & Ekman-Salokangas, Ulla & Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo

1988 a Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter.: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Toim. Päiviö Tommila & Ulla Ekman-Salokangas & Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila.

1988 b Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti: Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Toim. Päiviö Tommila & Ulla Ekman-Salokangas & Eeva- Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila.

1988 c Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning.: Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Toim. Päiviö Tommila & Ulla Ekman-Salokangas & Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo

1998 Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.

Veikkola, Juhani

1977 Kansa katkoo kahleitaan – miten käy kansankirkon. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.

Zetterberg, Seppo

1992 Suurten uudistusten kausi 1861–1899. – Suomi kautta aikojen. Toim. S. Zetterberg, A. Tiitta & S. Aalto. Helsinki: Valitut palat.